

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR MATEO

*Yá pale ar Hesukristo
(Lk. 3:23-38)*

¹ Ár ndúi nunar t'ofonu, ma da 'yotkagihu ar 'ñu togo yá pale ar Hesukristo, n'ár mąnga'beto ar Dabi ne ar Abra.

² Ar Abra már dada ar Isa, har Isa már dada ar Hakob, har Hakob már dada ar Huda ne yá jödöp'u'ö.

³ Ar Huda már dada ar Fare ne ar Zara ár jödönu, gehyu xki 'yomba ar Tamar. Nunar Fare már dada ar Esrom, ha nunar Esrom már dada ar Aram.

⁴ Ar Aram már dada ar Aminadab, har Aminadab már dada ar Naso, har Naso már dada ar Salmon.

⁵ Ar Salmon már dada ar Bos xki 'yomba ar Rahab, nunar Bos már dada ar Obed xki 'yomba ar Rut, har Obed már dada ar Isai.

⁶ Ar Isai már dada ar ndö Dabi, ar ndö Dabi már dada ar Salomon xki 'yomba nö'ö ár 'behñöhmö ar Urias.

⁷ Nunar Salomon már dada ar Roboam, ar Roboam már dada ar Abia, har Abia már dada ar Asa.

⁸ Ar Asa már dada ar Hosafat, ar Hosafat már dada ar Horam, har Horam már dada ar Usias.

⁹ Ar Usias már dada ar Hotam, ar Hotam már dada ar Akas, har Akas már dada ar Esekias.

¹⁰ Ar Esekias már dada ar Manases, ar Manases már dada ar Amon, har Amon már dada ar Hosias.

11 Ar Hosias már dada ar Hekonias ne yá jödöp'u'ö, nuya pa mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia.

12 Núnu Mbabilonia ka ba tinu ár bötsi ar Hekonias már thuhu ar Salatiel, ha nunar Salatiel már dada ar Sorobabel.

13 Ar Sorobabel már dada ar Abiud, ar Abiud már dada ar Eleakim, har Eleakim már dada ar Asor.

14 Ar Asor már dada ar Sadok, ar Sadok már dada ar Akim, har Akim már dada ar Eliud.

15 Ar Eliud már dada ar Eleasar, ar Eleasar már dada ar Matan, har Matan már dada ar Hakob.

16 Ar Hakob már dada ar Huse nö'ö már döme ar Maria togo bi 'yonga ar Hesu t'embabi ar Kristo.

17 Nu'mú, gatho nuyá pale ne yá mangapale, ga du'mhu nuya pa mi 'bu ar Abra, di göxa nú'mu mi 'bu ar Dabi, bi tho 'ret'amagoho m'ui. Ha di ndui ar 'bede nuya pa mi 'bu ar Dabi, di göxa nú'mu mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia, bi tho ma 'ret'amagoho m'ui n'ehe. Ha nu mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabilonia, di göxa nú'mu mi m'u ar Hesukristo, bi tho ma 'ret'amagoho ya m'ui.

*Ar tsi Hmu Hesukristo bi zokwa har ximhai
(Lk. 2:1-7)*

18 Gehnu ar 'bede hanja bi m'u ar Hesukristo. Ar Maria xki t'adi nda nthötwi ar Huse. Himi tsota ar pa nda m'uhwi, bi ndathi hár ts'edi ár Hñö Jö.

19 Ha nunar Huse togo xki 'yadi, mar hogajö'i; himi ne nda 'betwa ár tsa, jange ma nda hyep'utho ñ'ontho.

20 Nú'mu mi benga njap'u, n'a mbi nhekitho n'ár enxe ar tsi Hmu, bi zo nt'i ne bi 'ñembabi:

—Huse, ár 'beto'i ar Dabi, yo gi ntsu gi tsixa ar Maria ha ri ngu, ngetho ár Hñö Jö gehnu xi japi xi ñ'u.

²¹ Ma da m'u n'ár bötsi, ne ma gi hñu'spabi ár thuhu ar Hesu, ngetho ma da pö ár hnini da gutwa yá ts'oki.

²² Bi njap'u ne bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö mam'et'o nú'mu bi 'ñenö:

²³ N'ar nxutsi ma da ndathi
ne da m'u ár bötsi,
ne da thu'spabi ár thuhu Emanuel,
di boni da 'ñenö: Di 'buhwihu Jö.

²⁴ Nu mi nu ar Huse, bi ma ba ot'a ngu xki xipa ár enxé ar tsi Hmu, ne bi zixa ar Maria hár ngu.

²⁵ Ne himbi ñ'öhwi ngur 'behñö, bi do'mi bi m'u ár 'bet'o t'u, ne bi hñu'spabi ár thuhu ar HESU.

2

'Ra ya ñ'ohö mi het'a ya tsö ba e bi k'ö'sa ar tsi bötsi

¹ Ar Hesu bi m'uhnu Belen har hai Nhudea nú'mu mar ndö ar Erode. Getya payu bi zohnu Herusalen 'ra ya ñ'ohö mi het'a ya tsö xki 'ñe mahyats'i.

² Ne mi ñ'ani mi eñ'u:

—Habü bi 'bu ár ndö ya xodyo xi m'ui, ngetho xta hanthwe ár ts'onu mahyats'i, ne xta ehe ga ndöñhe.

³ Nu mi 'yo njap'u ar Erode, xa bi ntsu, ne gatho ya me Herusalen bi ntsuwi mahyegi.

⁴ Ar Erode dama bi zohna gatho ya ndömöjö ne ya böt'ofö mi 'buhnu, ne bi 'yambabi'u habü nda m'u ar Kristo.

⁵ Ne bi 'ñeñ'u:

—Núnu Belen har hai Nhudea, ngetho njap'u bi mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

⁶ Nu'ahu gar menguhu Belen har hai Huda, hinxi thek'asehu, ngetho xa ma da t'es'a ri nsuhu gi töhu gatho nu ma'ra ya dödni har hai Nhudea; ngetho ma da bomp'u n'ar ndö da suka ma hnini ya me Israel.

⁷ Nu'mu ar Erode bi ñöwise nu'u ya ñ'ohö mi het'a ya tso, ne 'ramtx'u bi gukwabi'u ham'u xki hyant'u ar tso.

⁸ Ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu Belen ne ñ'añhu xiñho habu 'bu ar bötsi, ne nú'mu xki tiñhu, gi e gi xikagihu, ne ma ga ndönga n'ehe.

⁹ Nu mi wadi bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar ndö Erode, bi gu yá 'ñu bi ma'u, ne nor tso xki hyanda mahyats'i mi 'bet'o mi utwabi'u ar 'ñu. Ha nu mi zonga habu mi 'bu ar bötsi, ka bi m'ahnu.

¹⁰ Nu mi hyant'u ar tso man'agi, xa bi njohya.

¹¹ Ne bi yut'u har ngu, ka bi hyandnu'u ar tsi bötsi mi 'buhwi ar Maria ár nönö, ne bi ndandihmö bi ndöñ'u. Ne bi xot'a yá m'ets'i, bi umba ya m'oñho: ya k'axt'abojö xi mar mhödi, ya githni ne n'ar hogañuni ár thuhu ar mira.

¹² Ma nda thota habu xki 'ñehyu nda k'ö'sa ar Erode. Ha Jö bi xipabi nt'i hinge nda man'u, jange bi pata yá 'ñu, bi mengyá hai.

Ar Erode bi mö nda tho gatho ya t'ulo bötsi mi 'bu Belen

¹³ Nu mi mengyá hai ya jö'i mi het'a ya tso, n'ar enxe Jö bi 'ñemba nt'i ar Huse:

—Nangi, tsixa ar bötsi ne ár nönö di ma har hai Ehipto. Ne ka gi kohnu, go xka xi'a'i ham'u gi ehe, ngetho ar Erode ma da hyonga ar bötsi da hyo.

¹⁴ Ne bi nu ar Huse bi gu ar bötsi ne ár nönö, bi ñ'o ar 'ñu bi zixa har hai Ehipto nú'mu mi nxuitho.

¹⁵ Ne ka ba 'buhnu bi do'mi bi du ar Erode. Njap'u nda tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Da zo ma T'u nda bongha har hai Ehipto.

¹⁶ Ar Erode xa bi mbo ár kwe nú'mu mi bödi xki ka ya ñ'ohö mi het'a ya tso. Jange bi japi nda tho gatho ya tsi bötsi hinxki jwat'atho hñu njeye, mi 'buhnu Belen ne gatho ár nthet'i, ngu xki gukwa nu'u ya ñ'ohö'u.

¹⁷ Bi tho njap'u ngu xki mönga ar Heremia ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

¹⁸ Bi nheki n'ar mhafi núnu har hai Rama ne n'ar döta ts'oni; ar Rakel zont'a yá bötsi, ne himbi ne togo nda hot'i ngetho bi thopabi.

¹⁹ M'efa mi du ar Erode, Jö bi mengi bi mehna n'ár enxe ma ba k'ö'sa ar Huse núnu Ehipto, ne bi 'ñembabi:

²⁰ —Nangi, penga ri hai Israel, tsixa ar bötsi ne ár nönö, ngetho nu'u mi hongha ar bötsi nda hyohmö, xi du'u.

²¹ Nu'mú, bi nangi bi zixa ar bötsi ne ár nönö, bi menga har hai Israel.

²² Ha nu mi 'yode mar ndö ar Arkelao ár t'u ar Erode har hai Nhudea, bi ntsu nda manu. Ne Jö bi zo nt'i, jange bi ma har hai Ngalilea.

²³ Ne bi m'u har hnini ár thuhu Nasare. Njap'u bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Ma da t'embabi ar me Nasare.

3

*Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö
(Mr. 1:1-8; Lk. 3:1-9, 15-17; Jn. 1:19-28)*

¹ Nuya pa'u ar Xuwa Xixthe bi ndui bi zo ya jö'i ha ya ot'at'ohö núnu Nhudea.

² Ne mi emba njanu:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jö ba ep'utho.

³ Nunar Xuwa gehnu ar ñ'ohö mi nonga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ár mhafi n'a togo engä har ot'at'ohö:

Hyojwu ár 'ñu ar tsi Hmu.

Jömfu habu da thogi.

⁴ Ar Xuwa mi hö n'ar he xki njumpa ár xi n'ar meti ár thuhu ar kameyo ne xki m'e, ne mi ngut'a n'ar ximhni. Ha nunar ñhuni mi tsi, ya mangak'oto ne ya t'afi mi tinga har t'ohö.

⁵ Ne nzeýe ya jö'i mi ponga ha ya hnini nda 'yoxa nö'ö mi möñ'ö, nuya me Herusalen ne gatho har hai Nhudea, ne nuya jö'i mi 'bu hár ñöni ar döthe Hordan.

⁶ Mi e'u nda damajöni yá ts'oki, ne ar Xuwa mi xixthe har döthe Hordan.

⁷ Nu mi hyandi nzeýe ya denga'bepate ne ya dengamöjö mi e nda nxixthe n'ehe, bi 'ñembabi'u:

—Yá bötsi'ihu ya k'eñö gi hãtehu. Togo xi ut'ahu gi k'onthu ár kwe Jö xi 'ñep'u.

⁸ Mahyoni gi 'yothu nö'ö xiñho, ne da nheki xka 'yothwu ár ntso'mi.

⁹ Yo ma gi 'ñexa ri nsuhu gi 'ñensehu: Ma dadahe ar Abra. Ngetho nuga di xi'ahu, Jö tsã da guxa nuya doyu, ne da 'ñexa ngu yá bötsi ar Abra.

¹⁰ Ne di xi'ahụ n'ehe, Jö ngu ar tsenza, höda ar nts'enza hár 'ye da zeka ar za. Ha nunar za hinte mañho uni, da ts'eki ne da t'ent'a har tsibi.

¹¹ Nuga di xixthe'ihụ har dehe ngetho xka 'yothwụ ár ntso'mi. Nö'ö 'befa ma da xixthe'ihụ hár Hñö Jö ne har tsibi. Nuga hindi 'ñepkagi ga hö'spa yá thiza, ngetho xa tökagi ár ts'edi.

¹² Nö'ö xi ñhoki pi'sa ar t'ei, ma da paxt'a ár thi ne da kwata ar t'ei hár t'u. Ha nö'ö ar paxi da 'yu'sa har tsibi hiñham'u da hwet'i.

Ár nxixthe ar Hesu
(Mr. 1:9-11; Lk. 3:21-22)

¹³ Ge'mụ ba ponga ar Hesu har hai Ngalilea, ba e har döthe Hordan habụ mi 'bụ ar Xuwa, ne nda xixthenụ.

¹⁴ Har Xuwa himi ne, mi embabi:
—Hanja xka e ga xixthe'i. Nu'ge go di 'ñep'a'i gi xixthegi.

¹⁵ Har Hesu bi dōti:
—Xixthegipya, ne njap'u ga othụ gatho nö'ö nu-mañho Jö.

Nu'mụ ar Xuwa bi netho bi xixthe ar Hesu.

¹⁶ Nu mi wadi bi nxixthe, mi bonga har dehe, n'a mbi xota mhets'i, ne bi hyanda ár Hñö Jö ba köi ngu n'ar domtxu, ba e bi zü'ö.

¹⁷ Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:
—Gehnụ ma hmöka T'u, jakagi ga njohya.

4

Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu
(Mr. 1:12-13; Lk. 4:1-13)

¹ Nep'u ár Hñö Jö bi zixa ar Hesu ha ya ot'at'ohö, ne ja nda tsatnụ ar ts'ondöhi.

² Ka ba 'buhnu yon'ate mpa ne yon'ate nxui hinte bi zi. M'efa bi zu ar thuhu.

³ Ba ep'u ar ts'ondöhi mi tsati mi embabi:

—Nu'mu ár T'u'i Jö, japa nuya doyu da nthuhme xö.

⁴ Ha nu ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Njawa enga hár T'ofö Jö: Hinge honse ar thuhme da umba ár te ar jö'i, mahyonibi ár mhö Jö n'ehe.

⁵ M'efa ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu har jöpahni Herusalen, ne bi 'ñexa mañö hár ngöts'i ar dönganjö.

⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu majöni ár T'u'i Jö, 'yenga ar nsagi köi xö, ngetho njanu huxa har T'ofö: Jö da mehna yá enxé da su'a'i, ne da mip'a ri 'ye, hingi fama ri wa ha ya do.

⁷ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xi t'ot'i n'ehe: Yo ma gi tsata Jö ri Hmu.

⁸ Nep'u ar ts'ondöhi man'agi bi zixa ar Hesu ha n'ar t'ohö mar ñhets'i, ne bi utwabi gatho ya hnini 'bu hár nxidi ar ximhai ne gatho yá ñho pets'i.

⁹ Ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya hniniyu ga 'ra'i nu'mu gi ndandihmö gi nsundagi.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi, ngetho huxa har T'ofö: Nsunda Jö ri Hmu, ne honse'ö gi pepabi.

¹¹ Nu'mu ar ts'ondöhi dama bi 'wege, ne ba e yá enxé Jö mi umba te nda zi ar Hesu.

Ar Hesu bi du'ma ár 'befi

(Mr. 1:14-20; Lk. 4:14-15; 5:1-11; 6:17-19)

12 Nú'mu mi 'yo ar Hesu mi o har faḍi ar Xuwa Xixthe, bi menga har hai Ngalilea.

13 Ba tsop'u Nasare bi ma ba 'bu Nkapernaum, get'u ar ñhonthé núnu ha yá hai ar Sabulon ne ar Neftali.

14 Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi ñenö:

15 Ár hai ar Sabulon ne ár hai ar Neftali,
'bu har 'ñu di ma har ñhonthé 'randitho ar döthe
Hordan,
núnu Ngalilea ár hai nu'u hingya xodyo.

16 Nö'ö ar hnini mi 'bu har 'bexui bi hyanda n'ar
döta ñot'i.

Nu'u xki m'e har 'bexui bi yot'wa n'ar hyats'i.

17 Nuya pa'u ar Hesu bi du'mi bi mönga ar hoga
mhö, ne mi emba ya jö'i:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jö
'bap'uḥtho.

Ar Hesu bi zohna goho ya nguxhwö

18 Ar Hesu mi 'yo hár ñöni ar ñhonthé Ngalilea.
N'a mbi hyandatho yoho ya ñ'ohö mi njödö, n'a
már thuhu ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro, nö'ö
man'a már thuhu ar Andre, mi köt'a yá nt'ats'i,
ngetho ma ya nguxhwö.

19 Ne bi 'ñembabi'u:

—Ba e gi tengagihü, ne ma ga ex'ahü gi juxü ya
jö'i.

20 Dama bi zop'u yá nt'ats'i'u, bi denga ar Hesu.

21 Bi ñ'o man'a tsi tui ar Hesu, ne bi hyanda ma
yoho mi njödö, ar Hakobo ne ar Xuwa yá t'u ar
Sebedeo, mi toḥwinü yá dada har motsa mi pot'a
yá nt'ats'i. Bi xipa nuya yohoyü nda deni.

²² Ne nuyu dama bi zop'u ar motsa ne ár dada'u, n'agitho bi denga ar Hesu.

²³ Ar Hesu mi thet'a xoge har hai Ngalilea, mi kut'a ha yá nijö ya xodyo mi utwabi, ne mi xipabi ar hoga mhö nonga ár ts'utwi Jö. Ne mi othebi yá hñeni ne yá ugi gatho ya mengunu.

²⁴ Bi nxanga ar 'bede nö'ö mi pefi xoge har hai Nsiria. Ne ba ts'impabi gatho ya dathi, nu'u mi tho ya ugi ne xki zu ya hñeni, nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi, nu'u ma ya ndungo ne nu'u himi tsa nda 'ñöni. Ne ar Hesu bi othe xogeyu.

²⁵ Ne bi denga nzeye ya jö'i me Ngalilea, me Ndekapoli, me Herusalen, ya me Nhudea ne nu'u mi 'bu 'randi ar döthe Hordan.

5

Ar nt'uti bi unga ar Hesu har t'oho: Bi xipaya jö'i nö'ö nzatho

(Lk. 6:20-23)

¹ Nu mi hyanda ar Hesu mi ñ'owi nzeye ya jö'i, bi boxa har t'oho. Ne mi zoni bi hñudi, ha nuyá maxte bi ma ba tsudi.

² Ne ar Hesu bi ndu*i* bi utwabi'u, mi embabi njawa:

³ —Nzatho nu'u togo hingya ñ'ets'i, ngetho xi nhwëkwabi ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nzatho nu'u zoni, ngetho Jö go ma da hot'u.

⁵ Nzatho nu'u tsetatho gatho, ngetho go ma da t'umba ar ximhai yá me'ti'u.

⁶ Nzatho nu'u xa ne da 'yot'a nö'ö xiñho, ngetho Jö xa ma da umba nö'ö ne'u.

⁷ Nzatho nu'u pe'sa yá nhwëki, ngetho Jö ma da me'spa ar nhwëki n'ehe.

⁸ Nzatho nu'u xint'axi yá mfeni, ngetho ma da hyant'u Jö.

⁹ Nzatho nu'u togo 'ba made hōka ar hñö, ngetho ma da t'embabi yá bötsi Jö.

¹⁰ Nzatho nu'u tho ya nt'utsa ot'a nö'ö xiñho, ngetho ma da m'u'u hár ts'ut'wi Jö.

¹¹ Nzatho nú'mu xta ts'añ'ahu ne xta nt'utsa'ihu, ne da njus'ahu ya nhemhñö ngetho gi tengagihu.

¹² Xa gi njohyahu, ngetho Jö ma da 'ra'ahu n'ar döta nthöhö núnu mañö mhets'i. Njap'u bi nt'utsa yá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o.

Ár u ar ximhai

¹³ Nu'ahu gi ñhehwihu ar u xi nkuhi habu t'uts'i. Jange 'ñuhu ri hogam'uihu, ngetho xi'mu ar u da m'e ár ñ'uxi, hanja dar nkuhi 'mu. Nö'ö ar u'ö hinter ñho, da t'emp'u tho da nhe'mi.

Ár ñot'i ar ximhai

¹⁴ Nu'ahu gi ñhehwihu n'ar ñot'i. N'ar hnini di huxa mañö n'ar t'ohö, hinda tsá da t'ögi. Nu'ahu n'ehe hinda tsá gi 'ñöhu ri hogam'uihu.

¹⁵ Hinto tsö n'ar ñot'i ne da ye'ma n'ar ts'oi da go'mi. Da 'ñexa habu xi ñhets'i, ne da yot'wa gatho nu'u 'bu har ngu.

¹⁶ Jahup'u, ñ'uhu n'ar hogam'ui ha yá nthandi ya jö'i, ne xta hyant'u, da nsundabi ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

Ar Hesu bi nomba yá 'bepate ar Moise

¹⁷ Yo gi beñhu xta e ga hwatwa yá 'bepate ar Moise, wa xta e ga jö'spa nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö. Nuga xta e ga ot'a gatho ngu xi möñ'u.

18 Xa majöni di xi'ahu, hinxi göxta ar ximhai ne ar mhets'i, xta wadi da tho gatho nö'ö mönga hár t'ofu ar Moise, hinda ma da go n'ar mhö wa n'ar xeni da njap'utho.

19 Nö'ö togo hinda 'yot'a gatho nö'ö mönga hár T'ofu Jö, mödi n'ar tsi t'ulo 'bepate, ne njap'u da uta ma'ra, hints'u ma da nhumañho hár ts'ut'wi Jö. Ha nö'ö togo da 'yot'a gatho ngu mönga hár T'ofu Jö ne da uta ma'ra, nö'ö ma da t'e'spa ár nsunu hár ts'ut'wi Jö.

20 Di xi'ahu, nu'mu hingi pe'su n'ar hogam'ui di töta yá m'ui ya denga'bepate ne yá m'ui ya böt'ofu, hinda tsá gi kuthu hár ts'ut'wi Jö.

Ar Hesu bi nonga ar kwe

(Lk. 12:57-59)

21 Gi pöhu, ri palehu bi nsipabi mam'et'o: Yo gi ñhotehu. Nö'ö togo da ñhote, hinda k'ont'a ar mfei xi t'ekwabi.

22 Ha nuga di xi'ahu, nu'mu togo da mbo ár kwe da utsa ár ñ'ohu, ja te da hñöxa majöni har ts'ut'wi. Nö'ö togo da 'ñemba ár ñ'ohu xi 'be ár mfeni, ma da duxa ar ts'oki ne pe'sa te da dö har ts'ut'wi. Ha nu'mu togo da zanga ár ñ'ohu ne da 'ñembabi hinter 'befi, nö'ö ma da gut'a har tsibi hiñham'u da hwet'i.

23 Jange nu'mu xka hömfu n'ar m'oñho Jö har nijö, ne ka gi beñhunu xka tsothwu ár mu ri ñ'ohu,

24 tsohnuhmö ri m'oñho, ne di möhu ba afu ar pumbate ri ñ'ohu, ne nupya hö, ba e gi umfu ri m'oñho Jö.

25 Nu'mu n'a ri ñ'unihu da zix'ahu har ts'ut'wi, nú'mu gi ñ'owihu har 'ñu, ñhogamuiwihu. Ngetho

xki t̄songwihū har ts'ut'wi, da da'ahū ar n̄zaya, ne n̄ö'ö da xipa yá m̄axte da go'ahū har fādi.

²⁶ Xa majöni di xi'ahū, hinda t̄sa gi poñhū, m'et'o gi k'ot'a ri th̄aihu.

Ar Hesu bi n̄onga ar ts'inga nthöti

²⁷ Xka 'yohū xi t'enga mam'et'o: Yo gi t̄simfū ár nthöti ri ñ'ohū.

²⁸ Ha nuga di xi'ahū, nu'mū togo da k'öt'a n'ar 'behñö da 'bente, xi 'yot'a n'ar ts'oki. Ñ̄h̄ewitho ngu xi zimba ár 'behñö man'a, ngetho bi benga hár mfeni.

²⁹ Jange nu'mū ri dahū ar ñ'ei ha'ahū gi 'yothū ar ts'oki, hñöhū gi 'yeñhū. Xiñho h̄onse gi 'behū n'a xeni ri ndo'yohū, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohū ne da t'ent'ahū har tsibi hiñham'ū da hwet'i.

³⁰ Nu'mū ri 'yehū ar ñ'ei ha'ahū gi 'yothū ar ts'oki, h̄yeju gi 'yeñhū. Xiñho h̄onse da m'e n'a xeni ri ndo'yohū, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohū ne da t'ent'ahū har tsibi hiñham'ū da hwet'i.

Ar Hesu bi n̄onga ar ñh̄egi

³¹ Xi t'enö n'ehe: Nö'ö togo da h̄ye ár 'behñö, mahyoni da hyokwa n'ar h̄e'mi ñh̄egi.

³² Ha nuga di xi'ahū, nö'ö togo da h̄yep'ū ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi ñ'owi man'ar jö'i, nö'ö ar döme'ö japa ar 'behñö da nts'oki. Ha nö'ö togo da nthötwi, p̄ontho xi zimba ár 'behñö ár ñ'ohū.

Ar Hesu n̄onga nú'mū di ethū Jö made

³³ Xka 'yohū n'ehe, bi nsipabi ri palehū mam'et'o: Yo gi 'ñet'a Jö made nu'mū hingi pödi

da za gi 'yot'e, ha nu'mu te xka ñöt'a Jö, 'yot'a ngu xka xipabi.

³⁴ Ha nuga di xi'ahu: Hinto gi 'ñethu made; hingi 'ñethu made mhets'i, ngetho ka bi 'buhnu ár thuxandö Jö.

³⁵ Hingi 'ñethu made ar ximhai, ngetho ka exp'u ár wa. Hingi 'ñethu made ar hnini Herusalen, ngetho ár hnini ar döta Ndö.

³⁶ Hingi 'ñethu made ri ñöhu, ngetho hinda tsa gi japa ri xtöhu da t'axki wa da boki.

³⁷ Hinge mahyoni te gi 'ñethu made gi hoñhu da t'ox'ahu. Nu'mu gi möñhu hö, hö, ha nu'mu hin'ö, hin'ö, ngetho nu'mu teme gi huxu, go unga ar ts'ondöhi.

Ar Hesu bi udi ar nko'sñöni
(Lk. 6:29-30)

³⁸ Xka 'yohu xi t'enga mam'et'o: Nö'ö togo da k'et'wa ár da man'a, nda nk'et'wa ár da'ö n'ehe. Ha nö'ö togo nda dokwa n'ár ts'i man'a, nda nthokwa n'ár ts'i n'ehe.

³⁹ Ha nuga di xi'ahu, yo gi toxu ar ts'ojö'i. Nu'mu togo da mep'a ri hmihu har ñ'ei, umfu da mep'ahu har ngöhö n'ehe.

⁴⁰ Ha nu'mu togo ne da hñömp'ahu ri pat'ihu, umfu da hñöxa ri pahnihu n'ehe.

⁴¹ Nu'mu togo da ja'ahu gi hñö'sfu n'ar 'beni n'apa ar 'ñu, hñö'sfu yo'gi ár yap'u.

⁴² Nu'mu n'ar jö'i te da 'ya'ahu, umfu. Ha nu'mu te da mip'ahu, yo ma gi komfu.

Möhu ri ñ'unihu
(Lk. 6:27-28, 32-36)

43 Xka 'yohu xi t'enö n'ehe: Möhu ri ñ'ohu ne utsal ri ñ'unihu.

44 Ha nuga di xi'ahu, möhu ri ñ'unihu, mathwu Jö nu'u togo tsañ'ahu, 'yothwu ar ñho nu'u togo utsal'ihu, 'yafu Jö da maxa nu'u togo ñömañ'u ne ek'athohu.

45 Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, nu'mu hö, yá bötsi'ihu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i, nöö togo japa ar hyadi da yot'wa ya hogajö'i ne ya ts'om'ui, ne pempa ar 'ye nu'u ot'a xiño ne nu'u hingi ot'a xiño.

46 Nu'mu gi möhu honse nu'u mö'ahu ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema nthöhö gi to'mhu 'mu. Ha hingi njap'u ya ts'om'ui n'ehe.

47 Nu'mu honse ri kuhu gi zengwahu ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema ñho gi othu 'mu. Ha hingi njap'u nu'u hingya gamfi n'ehe.

48 Mahyoni gi ñhogajö'ihu gi möhu gatho, ngu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i ar hogajö'i mö'a gatho'ihu.

6

Ar Hesu bi nonga ar mfats'i t'umba ya hyoya

1 Jamasuhu yo ma gi 'yothu ya hoga 'befi gi hoñhu da numañho'ihu ya jö'i. Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, hinte ma nthöhö da 'ra'ahu ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

2 Jange nu'mu gi umfu n'ar mfats'i ya hyoya, yo gi jafu da nunga ar 'bede ngu ot'a ya nemhñö, ne da nthuxt'a ya k'axt'athuxi ha ya nijö ne ha ya dö'ñu, honi da t'e'spa yá nsu. Nu'u ot'a njap'u, gehnu yá nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

³ Ha nu'ahū, nu xki umfu n'ar mfats'i ya hyoya, pösehu. Nö'ö da unga ri 'ñeihu, hinda bö ri ngöhöhu.

⁴ Ne ri mfats'ihu gi unthū ñ'ontho, ri Dadahu togo handa ñ'ontho, da 'ra'ahū ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

Ar Hesu bi mönga hanja da t'apa Jö

(Lk. 11:2-4)

⁵ Nú'mu gi afu Jö, yo gi othu ha yá nthandi ya jö'i ngu ot'a ya nemhñö, ne da 'ñexyá nsu. Nuyu apabi 'batho ha ya nijö ne ha ya tai. Xa majöni di xi'ahū, gehnu yá nthöhöyū, hinte to'ma man'a.

⁶ Ha nu'ahū, nú'mu xki 'yafu Jö, kut'a ha ri nguhu ne kothu ri goxthi. 'Yafu Jö ri Dadahu ñ'ontho gi 'busewihunu, ne ri Dadahu togo handa ñ'ontho, da 'ra'ahū ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

⁷ Nú'mu gi afu Jö, yo xa gi thöthu get'a ya mhö ngu ot'a nu'u hingya gamfi, beñ'u ngu ár nzeje ya mhö, njap'u Jö ma da 'yots'e.

⁸ Jange yo gi othu ngu yá 'befi'u, ngetho Jö ar Dada pödi xiñho tema gi k'athu nú'mu hinxka 'yafutho.

⁹ Nú'mu gi zohu Jö, 'yafu njawa:
Ma tsi Dada'ihe gi 'bu mhets'i,
xa nsunda ri thuhu.

¹⁰ Ba e gi ndöwa,
ne da t'ot'wa nö'ö gi mönge har ximhai ngu bi
t'ot'ap'u mhets'i.

¹¹ 'Raje te ga tsihe ar pania.

¹² Pumgagihe ma thaihe, nguje di pumfe nu'u togo tukagihe.

13 Ne yo gi hegagihe da tsatje ar ts'oki, ñöngagihe hinga othe nö'ö hingi ho.

Ngetho gar ndöge, ne ja ri ts'edi ne hiñham'u da göxa ri nsunda. Dá njap'u.

14 Ngetho nu'mu gi pumbabihu nö'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, ri Dadahu mhets'i n'ehe da pump'ahu ri ts'okihu.

15 Ha nu'mu hingi pumbabihu nö'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, Jö ar Dada hinda pump'ahu ri ts'okihu n'ehe.

Ar Hesu bi nonga ar behë

16 Nú'mu gi behu, yo gi ponga ri hmihu gi uhü ar dumui ngu ot'a ya nemhö, honi da födi xi bë'u. Xa majöni di xi'ahu, gehnu yá nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

17 Ha nu'ahu, nú'mu gi behu, 'yeka ri ñöhu ne xuka ri hmihu ngu gi othu hyax'mu.

18 Njap'u hinda födi gi behu. Hönse Jö togo 'bu habu hingi nheki, go da bö nö'ö gi ot'asehu, ne da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha yá nhandi ya jö'i.

Pe'su ri ñhohunu mhets'i

(Lk. 12:32-34)

19 Yo xa gi umba ri muihu gi munsuwa har ximhai nzeye ya ñho habu da zi ya zu'we, da zi ar hai ne da bë'ahu ya bë.

20 Pe'su ri ñhohunu mhets'i habu hinte da japa ar zu'we, hinda zi ar hai, hinda bë'ahu ya bë.

21 Ngetho habu gi pe'su ri ñhohu, ka gehnu oda ri mfenihu.

Ar ñot'i yotka ma ndo'yohu

(Lk. 11:33-36)

²² Nuya ri dahū go yot'a gatho ri ndo'yohū, jange nu'mū ri dahū 'būi xiñho, gatho ri ndo'yohū 'bū har hyats'i.

²³ Ha nu'mū hingi 'bū xiñho ri dahū, gatho ri ndo'yohū 'mū, 'bū har 'bexui. Ha nu'mū nunar ñot'i yot'ahū xi m'exui, tenguhmō ár mpothi ar 'bexui.

Yoho ya hmu

(Lk. 16:13)

²⁴ Hinda tsā gi pefū yoho ya hmu, ngetho gi ʉtsahū n'a, ha gi möhū nö'ö man'a. N'a gi pefū xiñho, ha nö'ö man'a hin'ö. Njap'ʉtho n'ehe, hinda tsā gi pefū Jö nu'mū honse oda ri mfenihū yá ñho ar ximhāi.

Ar ñ'emui

(Lk. 12:22-31)

²⁵ Jange di xi'ahū, yo gi tu ri muihū nú'mū hiñ'otho te gi tsihū wa te gi hyethū ri ndo'yohū. Ha hinge ri tehū töpa ár nsu ar ñhuni, ne ri ndo'yohū töpa ár nsu ar he.

²⁶ Hyanthū ya ts'int's'ū nzānga mhets'i. Nu'ū hingi pot'i, hingi xofo, hinte pe'sa yá t'u, ha ri Dadahū mhets'i umba te da zi'ū. Ha hingi töfū ár nsu pe'sa ya ts'int's'ū.

²⁷ Togo tsā da japa ár ndo'yo da hñuxa ár ñhets'i xa di tupa ár mui.

²⁸ Yo'ö gi tu ri muihū gi beñhū tema gi hyehū 'mū. Hyanthū hanja te ya doni har 'batha. Nu'ū hingi het'i, hingi pe man'ar 'befi.

²⁹ Ha di xi'ahū, nunar ndö Salomon, mödi xa mi döta ár nsu, himbi zā bi hye n'ar he ngu ár nzatho'ū.

30 Nu'mu Jö heta njap'u ya doni 'ba har 'batha ár pania, ne xudi da nk'uts'i da t'u'sa har tsibi, tengu da het'ahu 'mu. Yo'ö xa hinte gi pe'su ri jamfihu.

31 Jange yo gi tu ri muihu, gi eñhu: Tema ga tsihupya, wa te ga hehu.

32 Ngetho nu'u hinxi jamfi, hyax'mu tu yá muí nú'mu hinte pets'i te da zi, wa te da hye. Ha nu'ahu, ri Dadahu bi 'bu mhets'i pö'ö teme gi k'athu.

33 Nu'ahu, hyoñhu m'et'o hanja gi 'buhu xiñho hár ts'ut'wi Jö, ne gi 'yothu nö'ö ne'ö, ne njap'u hö, hinda k'at'ahu gatho nö'ö gi hoñhu.

34 Jange yo gi tu ri muihu nö'ö te di 'ñep'ahu xudi, ngetho hyaxtho ja te ga thohu. N'a ngu n'a ya pa pe'sase yá thogi.

7

Yo gi theñhu ri ñ'ohu (Lk. 6:37-38, 41-42)

1 Yo gi nthentehu, ne hinda nthেñ'ahu n'ehe.

2 Ngetho ngu gi thenga ri ñ'ohu, Jö ma da hñös'ahu majöni. Nu'mu himbi go ri muihu, hinda ma da gor mu'ö n'ehe.

3 Hanja gi handwa ár ts'oki ri ku, jangutho n'ar paxi o hár da'ö, ne hingi jamasu ri döta ts'oki ngu n'ar xokaza o ha ri dage.

4 Hanja da tsä gi 'ñemba ri ku: To'mi ga höp'a ar paxi o ha ri da, ne hanja hingi handa nö'ö ar xokaza o ha ri dage.

5 Xa gar nemhñö. Hñö m'et'o ar xokaza o ha ri dage, ne njap'u hö, da tsä gi hyanda xiñho, ne gi hñömba ar paxi o hár da ri ku.

⁶ Yo gi umfu nö'ö ár meti Jö nu'u hingi numañho. Yo gi umfu ri ñhohu xi nhwék'ahu nu'u hingi numansu, ngetho ngu ya 'yo da ne da za'ahu, ne ngu ya ts'udi ts'ot'a gatho nö'ö t'umbabi.

Ar mhat'a Jö

(Lk. 11:9-13; 6:31)

⁷ 'Yahu ne da t'a'ahu, hyoñhu ne gi tiñhu, nzotehu ne da nsok'ahu ar goxthi.

⁸ Ngetho nö'ö togo da 'yadi, da t'umbabi, nö'ö togo da hyoni da dini, ha nö'ö nzote, da nsokwabi.

⁹ Xi'mu n'a ri bötsihu da 'ya'ahu n'ar thuhme, hage gi umfu n'ar do.

¹⁰ Xi'mu da 'ya'ahu n'ar hwö, hage gi umfu n'ar k'eñö.

¹¹ Nu'mu gar ts'oktehu ne gi pöhu gi umfu nö'ö xiñho ri bötsihu, hanguhmö ar Dada bi 'bu mhets'i xa da umba ar ñho gatho nu'u togo da 'yapabi.

¹² Ngu gi nehu da ja'ahu ya jö'i, japabihu njap'u n'ehe. Gehnu ne da 'ñenga yá 'bepate bi 'yot'a ar Moise ne nu ma'ra yá m'ehni Jö.

Ar goxthi xi nts'ixt'i

(Lk. 13:24)

¹³ Kuñhu har goxthi xi nts'ixt'i. Ngetho xi maxt'i ar goxthi ne xi nxidi ar 'ñu di ma har 'bexui, ne nzeye nu'u kuñhu.

¹⁴ Xi nts'ixt'i ar gosthi, ne hingi maxt'i ar 'ñu di ma mhets'i, jange tx'utho nu'u togo tini da yutnu.

Fötho tema za'ö xta födi te uni

(Lk. 6:43-44)

¹⁵ Jamasuhu hinda ts'ok'a ri mfenihu nu'u ense yá m'ehni Jö emp'ö. Ma da 'ñep'u da ne da hya'ahu,

feta ya hogajö'i ngu n'ar tsi deti, ha mbo yá mfeni ñhehwi n'ar dumanthuhu miñ'o.

¹⁶ Ma gi pöhu togo'u, nhekitho yá ts'o'befi. Ngetho nuya ts'om'ui hingi tsá da 'yot'a n'ar hoga 'befi. Ngu n'ar 'minza hinda unga ya obxi, ne hingi tujü ya iuxi ha ya nk'axhna'mini.

¹⁷ Njap'u ar hoga 'baiza tsá da ts'ipa nö'ö te uni, ha nö'ö hingar hogaza hingi tsá da ts'ipabi.

¹⁸ Xi n'ar hoga 'baiza, hage tsá da unga nö'ö hingi ho da ts'i. Wa n'ar ts'oza, hage tsá da unga nö'ö xiñho da ts'i.

¹⁹ Gatho ya 'baiza hingi unga nö'ö xiñho da ts'i, da nk'uts'i ne da t'u'sa har tsibi.

²⁰ Jange gi pöhu togo yá kate m'ehni Jö emp'ö, xki hyanthwü yá ts'o'befi ot'e.

Hiñham'u xta pö'ahu

(Lk. 13:25-27)

²¹ Hinga gatho nu'u engagi: Ma tsi Hmu'i, ma tsi Hmu'i, ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö bi 'bü mhets'i; honse nu'u ot'a nö'ö mönga ma Dada bi 'buhnu mhets'i.

²² Nú'mü xta göxa xoge, nzeýe ma da 'ñengagi nuya pa'u: Ma tsi Hmu'ihe, ma tsi Hmu'ihe, nuje da juñ'ahe ár ts'edi ri thuhu da mömp'ahe ri mhö, da eñhe ya ts'ondöhi, ne da othe nzeýe ya nt'udi.

²³ Ha nuga ma ga thötwabi: Hiñham'u xta mpöhwihü. 'Wehü, 'yot'ats'oki'ihü.

Yoho ya ñ'ohö bi hyö yá ngu

(Lk. 6:47-49; Mr. 1:22)

²⁴ Nö'ö togo da 'yö nuya mhö di xi'ahü ne da 'yot'e, nö'ö ma ga heka ngu n'ar ñ'ohö benga nö'ö ma da mefi, ne bi hyö ár ngu har medo.

25 M'efa ba e ya dö'ye, ba kö ya nzothe ne bi ñ'o ya 'yomndöhi. Gathoyu bi zu har ngu'ö, himbi dext'i ngetho mi thöt'a xiñho har medo.

26 Ha nö'ö togo da 'yoxa nuya mhöyu ne hinda 'yot'e, nö'ö ñehwi n'ar jö'i hingi benga nö'ö pefi, ne bi hyo ár ngu har 'baxka 'bomu.

27 Ba e ya dö'ye, bi gö ya nzothe, bi ñ'o ya 'yomndöhi bi zu nö'ö ar ngu'ö, bi yot'e xoge ne gatho bi m'edi.

28 Nu mi wa ar Hesu bi mönga njap'u, ya jö'i xa mi 'yoda nö'ö xki xipabi'u.

29 Ngetho mi hōmpa ár ts'edi Jö, hinge ngu nuya böt'ofö.

8

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo (Mr. 1:40-45; Lk. 5:12-16)

1 Nu mi gö ar Hesu har t'ohö, ba köhwi nzeye ya jö'i mi teni.

2 N'a mbi nthewitho n'ar jö'i mi tsit'a ár ndo'yo, ba e bi ndandihmō hár wa ar Hesu ne bi 'ñembabi:
—Ma tsi Hmu'i, nu'mu gi ne, da tsá gi othegi.

3 Ar Hesu bi maka ár 'ye, bi hñu'spabi ne bi 'ñembi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

Ngu mi wadi bi mönga njap'u, nunar tsi jö'i dama bi hñöka ár hñeni.

4 Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hinto ma gi xipabi, honse di ma har nijö da hyant'a ar möjö, ne hñöxa ri m'oñho ngu bi mönga ar Moise, ne da hyant'a'i ya jö'i xi dix'i.

Ar Hesu bi othebi n'ár 'bego n'ar döndogu me Nroma
(Lk. 7:1-10)

⁵ N'agi ar Hesu mi yut'a har hnini Nkapernaum, ba e bi züdi n'ar döndogu me Nroma, mi apa ar möte.

⁶ Ne bi ñembabi:

—Ha gi ode, tsi Tata. N'a ma 'bego oxa ar t'oxi 'wets'i, hingi tsá da 'ñöni, xa tho ya ugi.

⁷ Nu'mú ar Hesu bi 'ñenö:

—Gar manú, ma ga otheqa.

⁸ Nunar ndö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, tsi Tata, ngetho hindi 'ñepkagi gi kut'a ha ma ngu. Nö'ö di a'i, hõse gi mö da dixa ma 'bego, nuga di ñ'emui da njap'u.

⁹ Ngetho nuga 'bu togo 'bepkagi, ha di pe'sa ya ndogu di 'bepabi n'ehe. Nu'mú ga emba n'a, di manú, da ma. Ha nu'mú ga emba man'a, ba ehe, da ehe. Nu'mú ga emba ma 'bego: 'Yot'a nunar 'befinú, da 'yot'e.

¹⁰ Nu mi 'yoxa njap'u ar Hesu xa bi 'yotho, ne bi ñemba ya jö'i mi teni:

—Xa majöni di xi'ahú, hinxta tinga n'ar me Israel di pe'sa n'ar ñ'emui ngu nunar ñ'ohõnu.

¹¹ Ne di xi'ahú, ma da e nzeye xoge ár nxidi ar ximhai da yut'a mhets'i da hñuxkwi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob hár ts'ut'wi Jö.

¹² Ha nu'u ndi 'ñepahmö nda 'yut'a mhets'i hár ts'ut'wi Jö, hinda ma da t'umba ar seki. Ma da t'enga nthi, da t'et'a har 'bexui habú ma da nzoni ne da guxt'a yá ts'i di tho ya ugi.

¹³ Nep'u ar Hesu bi 'ñemba ar döndogu:

—Di ma ri ngu, da njap'u ngu xka ñ'emui.

Ne ge'mu dama bi dixá ár 'bego.

*Ar Hesu bi othebi ár to ar Pedro
(Mr. 1:29-34; Lk. 4:38-41)*

¹⁴ N'agi ar Hesu bi ma hár ngu ar Pedro, ka bi dinbabinu ár to mi the ar mpat'i.

¹⁵ Ar Hesu bi mipa ár 'ye, ne dama bi hye ar mpat'i mi the. Bi nanga nunar 'behñönu, ne bi umbabi te nda zi'u.

¹⁶ Mi taknxui ba ts'impá ar Hesu nzeye xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ha nö'ö n'adar mhö nda 'bepabiyu, dama nda boni, ne bi othe gatho ya dathi.

¹⁷ Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö: Gese'ö bi hñögagihu ma hñenihu, ne bi hñöska ma ugihu.

*Nu'u mi ne nda denga ar Hesu
(Lk. 9:57-62)*

¹⁸ N'agi mi hyanda ar Hesu xki got'atho ya jö'i, bi 'ñemba yá maxte:

—Möhö 'randi ar dehe.

¹⁹ N'a mba ep'utho n'ar böt'ofó, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Tsi Utate, ga teñ'a'i habu gatho gi ma.

²⁰ Ne bi dötwabi ar Hesu:

—Ya miñ'o pe'sa yá oki habu ku, nuya ts'int's'u pe'sa yá m'afi, ha Nö'ö Togo ba e bi Njö'i hiñ'otho habu da me ár ñö.

²¹ Man'a nu'u mi teni bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, 'raka ar seki ma ga a ma dada, ne xka pengi, ga teñ'a'i.

²² Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Hyep'u nu'u xi du da 'ya nu'u mahyegi xi duwi, ne ba e tengagi.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mr. 4:35-41; Lk. 8:22-25)

²³ Mi boxa ar Hesu har motsa, nuyá ma_xte bi deni n'ehe.

²⁴ Nú'mu mi ku har dehe, bi ñ'o n'ar 'yomndöhi. Yá mfets'i ar dehe mi hexta ar motsa, har Hesu mi ötho.

²⁵ Nuyá ma_xte bi ma ba 'ya, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, fa_xkagihe, 'bu_htho ga jö_hu.

²⁶ Ne nö'ö bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi ntsu_hu. Tema bi ja ri jamfi_hu.

Ne bi nangi bi zu ar 'yomndöhi ne ar ñh_onthe, ne dama bi ñhetho.

²⁷ Nu'mú nuyá ma_xte xa bi 'yo_htho ne mi eñ'u:

—Togonu 'mu, ar 'yomndöhi ne ar dehe o_ta nö'ö 'be_ppabi.

Yoho ya me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi

(Mr. 5:1-20; Lk. 8:26-39)

²⁸ Nu mi zongwi ar Hesu yá ma_xte 'randi ar dehe har hai Gadara, ba e yoho ya ñ'o_h bi zu_di xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ba ponga ha ya t'agi, xa ma ya nts'o, hinto mi tsá nda tho har 'ñu habu mi 'bu'u.

²⁹ Nuya ñ'o_hoyu bi ñö nts'edi ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Te gi hongwa Hesu, ár T'u'i Jö. Hage xka e gi 'raje ar mfe_i mödi hingi tsota ar pa.

³⁰ Mi 'yonu yap'u n'a mut'i ya ts'udi mi ñuni.

³¹ Nuya ts'ondöhi bi 'yapa ar möte ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu ma gi 'yengagihe, 'raje ar se_ki ma ga ku_the ha ya ts'udi 'yonu.

³² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, di möh_u ma ba k_uth_u.

Nu'mú ya ts'ondöhi bi bonga ha ya ñ'oh_o, ne bi ma ba kut'a ha ya ts'udi. Ne gatho nuya ts'udi dama bi nixt'i ba ñhoma ha n'ar ma'ye, ba tso har dehe ne bi jöt'a gatho.

³³ Nu'u mi su ya ts'udi xa bi ntsu bi nixt'i, ma ba kut'a har hnini. Nu mi zoñ'u, dama bi xipa ya jö'i nö'ö tema xki ja nuya ñ'oh_o mi nthexkwi ya ts'ondöhi.

³⁴ Gatho ya mengu nor hnini'ö bi boñ'u ma ba tsu ar Hesu, ne mi hyant'u, bi 'yapa ar möte nda boni nda zokwabinu yá hai.

9

*Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo
(Mr. 2:1-12; Lk. 5:17-26)*

¹ Nu'mú ar Hesu bi boxa har motsa ne bi 'ranga 'randi ar dehe, bi menga hár hai man'agi.

² Mi zonga hár ñöni ar dehe, ba ts'impa n'ar ñ'oh_o xki nza ár ndo'yo mi oxa ha n'ar t'oxi, ne nu mi hyandwa yá ñ'emui nu'u mi tsihi, ar Hesu bi 'ñemba ar dathi:

—Ndada, yo gi tu ri müi, ngetho xi mpump'a ri ts'oki.

³ Nu'mú 'ra ya böt'ofu mi bense njawa: Nunar ñ'ohonu pontho tsanga Jö.

⁴ Nunar Hesu mi pöwatho yá mfeni, jange bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi beñhu hingi ho nö'ö di mönga.

⁵ Tamar ñhembabi ga xipabinu: Xi mpump'a ri ts'oki, wa ga embabi: Nangi gi 'yo.

⁶ Pöhu'mu, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ts'oki, hyanthu'mu te di pefi.

Nu'mú ar Hesu bi ñemba ar dathi:

—Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

⁷ Nu'mú ar dathi dama bi nangi, bi ma ár ngu.

⁸ Mi hyanda ya jö'i nö'ö xki thogi, xa mi 'yotho, mi nsundabi Jö togo xki umba ar ts'edi ya meximhai da 'yot'a ya döta nt'udi.

Ar Hesu bi zo ar Mateo nda deni

(Mr. 2:13-17; Lk. 5:27-32)

⁹ Ar Hesu bi thohnu bi ma, ne har 'ñu bi hyanda n'ar ñ'ohö ár thuhu ar Mateo mar njot'abojö, mi huxa habu mi njut'a ar bojö mi jot'a ya ndö, ne bi ñembabi:

—Ba ehe, tɛngagi.

Ha nö'ö bi nangi bi deni.

¹⁰ M'efa ar Hesu bi hñuhwi har mexa hár ngu'ö, ne nzeye ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ba e bi hñuhwi ar Hesu mi 'buhwinu yá maxte.

¹¹ Nu mi hyanda njap'u ya denga'bepate, bi ñemba yá maxte ar Hesu:

—Yo'ö ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ri Utatehu.

¹² Mi 'yo ar Hesu bi ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho hingi hongga togo da othe, ha nu'u hñeni hö, hoñ'u.

¹³ Di ma ba hoñhu tema di bongga habu enö: Hindi ne gi hönju ya m'oñho, 'ñuhu ar nhwëki. Hinxta e ga zo ya hogajö'i. Xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'ambabi ar bēhē
(Mr. 2:18-22; Lk. 5:33-39)

¹⁴ M'efa ba ep'u yá m̄axte ar Xuwa Xixthe, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñeñ'u:

—Yo'ö hingi bē nuya ri m̄axte, ha nuje ne ya denga'bepate xa di bēhē.

¹⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu da t'ot'a n'ar ngo, ne nö'ö togo bi nthöti da zohna yá mpödi, nuyü mahyoni da njohyawī, ngetho 'buhwi nö'ö togo t'ot'wa ar dango. Njap'u ma m̄axte n'ehe, nú'mu di 'bu'be johyayü. Ma da zo ar pa nú'mu xta ts'ixkagi, nu'mú hö, xinda ne, da bēhyü.

¹⁶ Hinjo'o n'a togo ju n'ar 'ra'yo m'ot'e pot'a n'ar ze dutu, ngetho nu xta yut'a ar 'ra'yo m'ot'e, da gut'a ar ze dutu ne da xe döta xeni.

¹⁷ Hingi sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya ze ximhni, ngetho nu'mu da njap'u da xe ya ze ximhni, da nö'ma ar t'afi ne da m'e ya ximhni. Ha nu'mu da sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya 'ra'yo ximhni, gatho yoho hinte da ja.

Ár t'inxu ar Hairo ne ar 'behñö bi damba ár pat'i
ar Hesu

(Mr. 5:21-43; Lk. 8:40-56)

¹⁸ Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, ba ep'u n'ar ndö bi ndandihmö ne bi 'ñembi:

—Mañhem'utho bi du ma t'inxu, jange xta e ga a'ar möte gi ma gi hñuxa ri 'ye; di ñ'emüi da mengi da nte.

¹⁹ Har Hesu ne yá m̄axte bi mewi nunar ndö'ö.

²⁰ Nú'mu mi 'yo ar 'ñu'u, n'ar 'behñö mi xot'wa ya ji, xki tho 'ret'amayoho njeye mi pe'sa nunar

hñeninü, bi zonga hár xutha ar Hesu ne bi damba ár ñöni ár pat'i.

²¹ Ngetho mi ense hár mfeni: Nu'mü mödi honse ga thambahmö ár pat'i, da dixkagi.

²² Ar Hesu bi ñegi ne bi 'ñemba nunar 'behñö:

—Ma tsi t'inxu'i, njohya. Nuna ri jamfi xi ja'a'i xi dix'i.

Ne n'agitho bi dixa nunar 'behñönu.

²³ Nu mi zonga ar Hesu hár ngu ar ndö xki du ár t'inxu, mi hyandi mi 'buhnu nu'u mi huxt'a ya nthuza, ne nzeze ya jö'i xa mi umba yá müi mi zoni.

²⁴ Bi 'ñembabi'u:

—Poñhu, ngetho nunar nxutsinu, hinxi du, ötho. Ne nuya jö'i xa mi thenthö.

²⁵ Nu mi bonga gathö ya jö'i, ar Hesu bi yut'a mbo har ngu, bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne nuna dama bi nangi.

²⁶ Ne nunar 'bedenu bi nunga xoge nunar hai'ö.

Ar Hesu bi öthe yohö ya goda

²⁷ Nú'mü mi manü ar Hesu, bi denga yohö ya goda mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Ár bötsi'i ar Dabi, hwëgagihe.

²⁸ Ar Hesu bi thotho ne bi yut'a ha n'ar ngu. Nuya goda himba kohi, ba e bi yut'u har ngu n'ehe. Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi jamfihu da tsä ga öthe'ihu.

Bi dö'u:

—Hö da tsä, ma tsi Hmu'ihe.

²⁹ Nu'mü ar Hesu bi hñu'spa yá 'ye ha yá da'u, ne bi 'ñembabi:

—Dá njap'u ngu xka jamfihu.

30 Ne bi xo yá da'u. Ar Hesu bi hñu'mba yá muḡi ne bi 'ñembabi:

—Jamasuḡi hinto da bö nö'ö xi thogi.

31 Mödi bi nsipa njap'u, mi boñ'u bi 'yonga ar 'bede hagatho nor hai'ö.

Ar Hesu bi othe n'ar gone

32 Mi bonga nuya goda, ba ts'impa n'ar gone xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

33 Ar Hesu bi 'yenga ar ts'ondöhi, ne nunar gone bi za bi ñö. Gatho ya jö'i mi 'buhnu, xa mi 'yoḡho ne mi eñ'u:

—Hiñham'u xta hanthūwa ha ma haiḡu Israel n'ar nt'udi ngu nö'ö xta hanthūpya.

34 Ha nuya denga'bepate mi eñ'u:

—Nunu enga ya ts'ondöhi, jumpa ár ts'edi ár ndö ya ts'ondöhi.

Döta ár 'befi Jö

35 Ar Hesu bi ñ'o gatho ya döta hnini ne ya t'ulo hnini, mi kut'a ha yá nijö ya xodyo mi utwabi, mi xipa ár hoga mhö ár ts'ut'wi Jö, mi othebi yá hñeni ne yá ugi nuya mengunu.

36 Nu mi hyanda gatho ya jö'i xa bi nkor nhwëki, ngetho bi hyanda ngu 'ra ya tsi deti xi mfont'i, hinte 'ñe ár ma'yo da su.

37 Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maḡte:

—Xa majöni di xi'ahu, nzeyey ar sofo ne tx'uda ya 'bego.

38 Jange 'yapabiḡu Jö togo ár meti ar 'befi, da mehna ma'ra ya 'bego, da e da guxa nunar sofonu.

10

*Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpote
(Mr. 3:13-19; Lk. 6:12-16)*

¹ Nu'mú ar Hesu bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga ya ts'ondöhi, ne nda othebi tsant'ö yá hñeni ne yá ugi ya jö'i.

² Gehyu yá thuhu nu'u 'ret'amayoho yá mpote ar Hesu xki zohni: M'et'o ar Simu nö'ö bi thu'spabi ar Pedro, ar Andre ár jödöp'u'ö, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, yá t'uyu ar Sebedeo.

³ Ar Lipe, ar Bartolo, ar Toma, ar Teo nö'ö mar n jotbojö, man'ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Lebeo nö'ö bi t'embabi ar Tadeo.

⁴ Nö'ö man'ar Simu xki ñ'owi nu'u mi ntuhni mi ñönga ár hnini, ne ar Huda Iskariote nö'ö m'efa bi da ar Hesu.

*Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote
xki hwahni
(Mr. 6:7-13; Lk. 9:1-6)*

⁵ Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote xki hwahni ne bi 'ñembabi'u:

—Yo ma gi thohu habu bi 'bu nu'u hingya xodyo. Yo gi kuthu ha yá hnini ya me Nsamaria.

⁶ Di ma ba zohu ya me Israel nu'u 'bu ngu ya tsi deti hinte 'ñe yá ma'yo.

⁷ Di möhu ne gi 'ñembabihu njawa: Ár ts'ut'wi Jö 'bap'u'utho.

⁸ Othehu ya dathi, ne hñöjwu yá hñeni nu'u tsu ar tsit'ando'yo, jafu da nte nu'u xi du, 'yembabihu ya ts'ondöhi nu'u togo xi nthexkwi. Xta hwëk'ahu nunar ts'edinu, hwëkwathobihu nu ma'ra n'ehe.

9 Yo gi nxö'su ar bojö xi nk'axt'i, wa ya t'axbojö, wa ya theni.

10 Yo gi texju ri 'rozöhu, yo ma gi hñöxu yo mponi ar dutu, wa ma'ra ya thiza, hinte gi hñöxu n'ar ndohö. Ngetho ar 'bego di 'ñepi da t'umba nö'ö te k'at'i.

11 Nu xki tsoñhu ha n'ar döta hnini wa n'ar t'ulo hnini, hyoñhu n'ar hogajö'i, ne ka gi 'buhunu här ngu'ö gathö ya pa gi oxunu.

12 Nu xki kuthu har ngu'ö, zengwahu nu'u 'buhnu.

13 Nu'mu da 'ra'ahu nseki, ár hogam'ui Jö da zu'u. Ha nu'mu hinda 'ra'ahu nseki, ar njöpi xka 'yafu, da mengi da zu'ahu.

14 Nu'mu hinto da 'yox'ahu, ne hinto da jamfi nö'ö gi xifu, poñhu har ngu'ö wa har hnini'ö, ne gi hwöthu ri wahu, da hyö ar fonthai xi wat'a ha ri thizahu.

15 Xa majöni di xi'ahu, nunar pa da thöxamajöni, nunar hnini'ö ma da hñönga n'ar döta mfei, di töta ár mfei ya hnini Sodoma ne ar Gomora.

Ya nt'utsate xi 'ñep'u

16 Nupya di peñ'ahu gi möhu, ma gi 'yohu ngu ya tsi deti mateda ya miñ'o. Jange zot'a ri dahu ngu n'ar k'eñö, ne di hñöx'ahu n'ar tsi domtxu.

17 Jamasuhu ngetho ya jö'i ma da dat'ahu ha yá 'ye ya ts'ut'wi, ne ma da mep'ahu ha yá nijö.

18 Nu'u ma da dat'ahu ha ya ts'ut'wi, ma da m'ap'ahu ha ya ndö ngetho gi tengagihu. Njap'u gi datwabihu majöniyu, ne nu'u hingya xodyo.

19 Nú'mu xta ts'õñ'ahü, yo gi tu ri muihu tema gi möñhu wa tema gi thöhu, ngetho ge'mu Jö ma da 'ra'ahü gatho nö'ö gi möñhu.

20 Hingo ma gi ñösehü; nu ár Hñö Jö ar Dada go ma da mönga nö'ö da bönga ha ri nehü.

21 Nuya pa'u ya jö'i ma da utsase yá ku, ma da da da tho. Nuya dada da da yá t'u, nuya t'u ma da utsa yá dada, ne da da'u da tho n'ehe.

22 Gatho ya jö'i ma da utsa'ihu ngetho gi tengagihu, ha nö'ö togo da zetatho da do'mi da göxa xoge, go ma da mpo'ö.

23 Nu'mu da nt'utsa'ihu ha n'ar hnini, poñhu di möhu man'a. Xa majöni di xi'ahü, hingi jwahu gi 'yohü xoge ya hnini har hai Israel, ne Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da menga man'agi.

24 Ar maxte hingi töpa ár nsu ár utate, ha n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu.

25 Xiñho nu'mu ar maxte da ñhehwí ár utate, ne ar 'bego da ñhehwítho ár hmu. Nu'mu ar dada bi t'embabi ar Belsebu, hanja to'mi da nsipabi yá bötsi 'mu.

Togo gi tsuhu

(Lk. 12:2-9)

26 Jange hinto gi tsuhuwa, ngetho hiñ'otho tema xi t'ögi ne hinda thandi, wa tema xi t'ot'a ñ'ontho ne hinda födi.

27 Nö'ö di ut'asehu ñ'ontho, utwabihu gatho ya jö'i, ha nö'ö di xi'ahü njantetho, möñhu nts'edi, da 'yo gatho ya jö'i.

28 Yo gi tsuhu togo ne da hyo'ahü, ngetho ri pahü hingi tsá da hyo'u. Tsuhu Jö togo pe'sa ar ts'edi da mehna ri pahü ne ri ndo'yohü har tsibi.

²⁹ Nuya tsi ts'ints'u hingi hmödi, t'unga yoho ha n'ar tsi kut'a, ha hinda za da da n'a har hai nu'mu hinda ungar seki Jö ar Dada.

³⁰ Xi'ahuhmö. Ngetho ri xtöhu, Jö pödi hangu'u.

³¹ Jange yo gi ntsuhu, ngetho gi töfu ár nsu n'a mut'i ya ts'ints'u.

³² Nö'ö togo da datkagi majöni ha yá nthandi ya jö'i xi bökagi, nuga n'e ma ga damajöni xi bökagi hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

³³ Ha nö'ö togo da kongagi ha yá nthandi ya jö'i, nuga n'ehe ma ga konga hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

Ngetho xpa e ar Hesu ma da ñhe ya jö'i
(Lk. 12:49-53; 14:26-27)

³⁴ Yo gi hu ri muihu xta e ga jö'sa ya tuhniwa har ximhai. Hin'ö, ma da gahni ngetho xta ehe.

³⁵ Xta e ga heka ya jö'i: nuya t'u ma da doxa yá dada, nuya t'inxu ma da doxa yá nö'nö, ha nuya ts'ihwe ma da doxa yá tsa.

³⁶ Nuyá ñ'uni ya jö'i ma da bonga ha yá nguse.

³⁷ Nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár dada wa ár nö'nö, ne m'efa ka mökagiga, hindi 'ñepi da dengagi. Ne nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár t'u wa ár t'inxu, ne m'efa ka mökagi, hindi 'ñepanu n'ehe da dengagi.

³⁸ Ne nö'ö togo hinda 'yent'a ár te da dengagi, hindi 'ñepi ga ñ'o'be.

³⁹ Nö'ö togo xa suwa ár te har ximhai, ma da 'bedi. Ha nö'ö da 'be ár te tengagi, ma da dinga ár te hiñham'u da thege.

Ya hoga nthöhö mhets'i
(Mr. 9:41)

40 Nö'ö togo da 'ra'ahü ar seki go xi 'rakagiga, ha nö'ö togo 'raka ar sekiga go umba ar seki nö'ö togo xpa penkagi.

41 Nö'ö togo da umba ar seki n'ár m'ehni Jö ngetho mar m'ehni, ma da hñönga ar nthöhö ngu ar m'ehni. Ha nö'ö da umba ar seki n'ar hogajö'i ngetho mar hogajö'i, ma da hñönga n'ar nthöhö mahyegi ngu honga n'ar hogajö'i.

42 Ne nö'ö togo da umba n'a tsi 'bada ar tsethe n'a nuya tsi hyoyayu tengagi, xa majöni di xi'ahü hinda 'be ár nthöhö.

11

*Ar Xuwa Xixthe bi mehna yoho yá maxte ma ba k'ö'sa ar Hesu
(Lk. 7:18-35)*

¹ Nu mi wa ar Hesu bi xipa nu'u 'ret'amayoho yá maxte teme nda mefi, bi ma ba tsonga ya hnini har hai'ö, mi uta ya jö'i ne mi mönga ar hoga mhö.

² Nú'mü mi o har fadi ar Xuwa Xixthe, bi 'yo gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu, jange bi mehna yoho yá maxte ma ba k'öts'i,

³ ne bi 'ñembabi:

—Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu ba xifu ar Xuwa nö'ö xka 'yohu ne xka hyanthu.

⁵ Nuya goda xo yá da, ya dowa 'yo, ya gogu ode, nu'u tsu ar tsit'ando'yo thits'i, nu'u xi du pengi nte, ha nuya tsi hyoya xi nsipabi ar hoga mhö.

⁶ Nzatho nö'ö togo hinda u ár müi xi zo ár gu nö'ö di pefi.

⁷ Nu mi boni bi ma yá maxte ar Xuwa Xixthe, ar Hesu bi ndui bi nonga ar Xuwa ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Togo ma ga hyanthu har ot'at'ohö. Hage ma ga hyanthu n'ar ñ'ohö hinte mi pe'sa ár ts'edi, ngu n'ar xithi hwönda ar ndöhi. Hin'ö wain'ö.

⁸ Te ga poñhu ga hyanthu 'mu. Hage n'ar ñ'ohö mi he ya dutu ximhödi. Hin'ö, ngetho nu'u kö yá nzatho dutu 'bu ha yá ngu ya ndö'u.

⁹ Tema ga poñhu ma ga hyanthu 'mu. Hage n'ár m'ehni Jö. Hö, ne xa majöni di xi'ahu, hinge honse n'ár m'ehni Jö, pe'sa man'ar döta nsu.

¹⁰ Ngetho gehnu xki nhonga mam'et'o har T'ofu habu enö:

Nuga di pehna ma m'ehni da m'et'o da hyok'a ar 'ñu.

¹¹ Xa majöni di xi'ahu, hinxi m'u man'ar ñ'ohö di töpa ár nsu ar Xuwa Xixthe. Mödi njap'uhmö, nö'ö ar tsi t'ulo xi yut'a hár ts'ut'wi Jö, töpa ár nsu ar Xuwa.

¹² Nuya pa bi ndui bi xixthe ya jö'i ar Xuwa ne nubyatho, ár ts'ut'wi Jö tho ar nhweni, ne honse nu'u umbyá mu go kut'u.

¹³ Gatho yá m'ehni Jö ne ár t'ofu ar Moise bi möñ'u nda e ár ts'ut'wi Jö, ha nu mi zo ar Xuwa Xixthe bi möñ'ö mi 'bap'utho nda zoho.

¹⁴ Nu'mu gi ne gi ñ'emuibihu, gehnu ar Elia xka 'yohu nda penga man'agi.

¹⁵ Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

¹⁶ Togo ga hekwabi nuya jö'i 'bu nuya payu. Nuyu, ñhehwi nuya bötsi hu ha ya tai, mafi ñ'engwi yá ñ'ohu.

¹⁷ Ne eñ'u: Da huxthe ma nthuzaha ne hinga nehü, da ntuhe ya thuhu nt'agi ne hinga nzoñhu.

18 Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe, hinto mi ntsixkwi, ne hinto mi ñungwi, ne gi eñhu: Nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

19 M'efa ba e Nö'ö Togo bi Njö'i, to gatho ntsixkwi ne ñungwi, gi eñhu n'ar ts'o'yo ne n'ar mihni, ár ñ'owi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki. Nö'ö togo pe'sa ar mfödi, nhekitho ha yá hoga 'befi.

Yá mfei xi t'ekwa ya me'sku hnini

(Lk. 10:13-16)

20 M'efa ar Hesu bi ndui bi hñu'mba yá hmi ya hnini habu xki 'yot'a ya nt'udi, ngetho hinxki 'yot'wa yá ntso'mi, mödi xki hyandwa ár ts'edi Jö. Ne bi 'ñeñ'ö:

21 —Hwëkate'ihu gar menguhu Korasi ne gar me Betsaidahu. Ngetho nu'mu ya me Tiro ne ya me Sidon xi hyanthmö ya nt'udi xi t'ot'a ha ri haihu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne xi hyemhö ya he dumui, ne xi nkoxhmö ar 'bospi ntso'mi.

22 Jange nuga di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfeihu ma da döta nö'ö ma da hñonga ya me Tiro ne ya me Sidon.

23 Ha nu'ahu gar menguhu Nkapernaum, ha gi hu ri muihu ma da njux'ahu mhets'i. Hin'ö, ma da t'e'ahu har 'bexui. Ngetho nu'mu har hai Sodoma xi t'othmö nuya nt'udi xka hyanthu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne hinxi nhwati, di 'buhmö'u nuya payu.

24 Jange di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfeihu ma da döta ár mfei ya me Sodoma.

Ba e gi tsukagihu, gi tsayahu

(Lk. 10:21-22)

25 Nor pa'ö ar Hesu bi ñö ne bi 'ñenö:

—Di nsunda'i, ma tsi Dada'i, gar Hmu mhets'i ne gatho ar ximhai. Di 'ra'a njamödi ngetho xka utwabi ri nt'uti nu'u ngu ya tsi bötsi hints'u te pödi, ne xka 'ñökwa nu'u ja yá mfödi ne ya nimfeni.

²⁶ Ngetho njap'u xka numañhoge, ma tsi Dada'i.

²⁷ M'efa bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Gatho xi utkagi ma Dada. Hönse'ö pötka ma mfeni. Hinto pötwa ár m'ui ma Dada, hönse nuga ár T'ugi ne nu'u xta hwahni ga utwabi.

²⁸ Ba ehü gatho nuya gi nduhü ne xi za'ahü, ne ga tuk'a ri 'benihü gi tsayahü.

²⁹ Ngu n'ar tsi boi nt'ei, hñöñhü ar zan'wei di hus'ahü, ne da tsä gi tengagihü ma m'ui, dar hogajö'i ne hindar ñ'ets'i. Nu'mü gi 'buhü njap'u, hinda za'ahü ne hinda du ri muhü.

³⁰ Ngetho nunar zan'wei di hus'ahü, hingi hembu gi tuxü, ha nunar 'beni di tut'ahü, hingi hü.

12

*Ya maxte bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya
(Mr. 2:23-28; Lk. 6:1-5)*

¹ Nuya pa'u ar Hesu ne yá maxte bi 'ranga ha ya hwöhi xki 'bot'a ya t'ei. Mar pa ntsaya, ha nuyá maxte mi tsu ar thuhu, jange bi ndui bi dokwa yá ngöhö ya t'ei, mi töki mi tsa'u.

² Mi hyanda ya denga'bepate, bi 'ñemba ar Hesu:

—Yo'ö ri maxte ot'a nö'ö hingi ho da 'yot'a har pa ntsaya.

³ Ha nunar Hesu bi döt'wabi njawa:

—Ha hinxka nehü habü enga nö'ö bi 'yot'a ar Dabi nú'mü mi zu ar thuhu, nö'ö ne yá ñ'owi.

⁴ Bi yut'ö hár nijö Jö, ne bi zi nuya thuhme xki 'bo'spa Jö, ha nö'ö ne yá ñ'ohu himi ho nda zi'u, honse ya möjö.

⁵ Ha hinxka nehü hár t'ofó ar Moise, nuya möjö mpe har nijö, mödi ar pa ntsaya, hingi nhu ngu n'ar ts'oki.

⁶ Ha nuga di xi'ahu, 'bukwa n'a töpa ár nsu ar nijö.

⁷ Nu'mü gi pöhmöhu tema di bongá nö'ö mönga ár T'ofó Jö habü enö: Hindi ne gi hönkagihu ya m'oñho. Nö'ö di ne, gi 'ñu ri nhwëkihu. Nu'mü xi zohmö ri mfenihu, hingi tsuhmöhu nuyü hinte xi 'yot'a nö'ö hingi njap'u.

⁸ Ngetho Nö'ö Togo ba e bi Njö'i gehnü ár Hmu ar pa ntsaya.

Ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye

(Mr. 3:1-6; Lk. 6:6-11)

⁹ Ar Hesu bi thogi, ma ba kut'a ha yá nijö'u.

¹⁰ Ka mi 'buhnü n'ar ñ'ohö xki 'yot'a n'ár 'ye. Ne nuya denga'bepate bi 'yamba ar Hesu:

—Hage xiñho gi othe n'ar jö'i har pa ntsaya.

Bi 'yanga njap'u ngetho mi ne nda dinga te nda hyox'u.

¹¹ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'mü gi 'ñehu n'ar tsi deti ne da zo ha n'ar ots'i, ha hingi hñöhu mödi ar pa ntsaya.

¹² Ha hinge n'ar ñ'ohö töpa ár nsu n'ar tsi deti. Jange mahyoni ga othu ar ñho mödi ar pa ntsaya.

¹³ Nu'mü ar Hesu bi 'ñemba ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye:

—Maka ri 'ye.

Nö'ö bi jap'u, ne dama bi dixá ár 'ye, ne bi gohi ngu nö'ö man'a.

14 Nu mi bonga ya denga'bepate, bi ñ'ut'i hanja nda tsə nda hyo ar Hesu.

Ar 'bego xki hñuxa Jö

15 Ar Hesu mi pötho te mi beñ'u, bi zohnu bi ma, ne nzeye ya jö'i bi deni mi othebi yá hñeni.

16 Ne xa mi hu'mba yá mui hinto nda metwabi togo'ö.

17 Ne njap'u nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

18 Gehnu ma hoga 'bego xta huts'i, togo di mödi ne jakagi ga njohya.

Ga umba ma Hñö,

da zohna gatho ya hnini 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da xipabi'u xi 'ñep'u ar pa da thö'spa majöni.

19 Hinto ma da ntsahñökiwi, hinda ma da mafi, ne hinda ma da t'o ár mhö ha ya 'ñu.

20 Ma da hñu'mba yá mui nu'u hints'u pe'sa ár ts'edi yá ñ'emui, ngu n'ar xithi 'butho da dehmi.

Ma da me'spa ar nhwëki nu'u pe'sa n'a tsi tui ar ndo'mi, ngu n'ar tsibi funi.

Ne da japi da ntöte ar ñho.

21 Ne gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai da do'mba ár mfats'i uñ'ö.

Ar ñömañ'u t'emba ár Hñö Jö

(Mr. 3:20-30; Lk. 11:14-23; 12:10)

22 Nu'mú ar Hesu ba ts'impa n'ar jö'i mi gone ne mi goda, ngetho xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Bi othe, ne dama bi za bi ñö ne bi hyandi.

23 Jange gatho ya jö'i xa mi 'yotho, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Hage go gehnu ár T'u ar Dabi 'mu.

²⁴ Ha nuya denga'be pate mi 'yoxa nö'ö mi mönga ya jö'i, bi 'ñeñ'u:

—Nunu hingi ense ya ts'ondöhi, hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

²⁵ Nunar Hesu bi bötwatho yá mfeni'u, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu n'ar hnini da ñhege ne da ntunse, da jö'sase gatho nö'ö xi 'yot'e. Ha nu'mu da nt'utsase yá mengu n'ar ngu, hiñ'otho ár ts'edi, ne da nhwati.

²⁶ Xi ar ts'ondöhi, hage da 'yense yá mits'ondöhiwi. Nu'mu da jap'u, hinte di pe'sa ár ts'edi ne xi nhwata gatho 'mu.

²⁷ Gi eñhu nuga di enga ya ts'ondöhi ngetho di hömpa ár ts'edi ar Belsebu. Xi ri m'ehnihu, tema ts'edi hö'u enga ya ts'ondöhi 'mu. Go da hñup'a ri hmihu'u.

²⁸ Ha nu'mu di hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö di enga ya ts'ondöhi, pöhu 'mu, xi zokwa habu gi 'buhu ár ts'ut'wi Jö.

²⁹ Hanja da za da yut'a n'ar bë hár ngu n'ar ñ'oho xa di pe'sa ár ts'edi, da bëpa yá ñho nu'mu hinda xot'e m'et'o. Ne xta wadi hö, ja da tsä da bëpa yá ñho.

³⁰ Nu'u togo hindi ñ'o'be, utsagi, ne nö'ö togo hindi mus'be mahyegi, go font'i.

³¹ Di xi'ahu, gatho ya ts'oki ot'a ya jö'i, ne gatho ya ts'ate möñ'u, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da 'yemba ar ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi.

³² Nu'mu togo da zanga Nö'ö ba e bi Njö'i, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da ñömañ'u ár Hñö Jö,

hinda ma da mpumbabipya, ne hiñham'u da me'sa ar pumbate.

³³ Beñhu nu'mu ar za xiñho, ma da unga nö'ö xiñho n'ehe. Ha nu'mu ar za hingi ho, hingi ho nö'ö ma da uni, ngetho nö'ö te unga n'ar za, ja föp'u tema za'ö.

³⁴ Ts'ojö'ihu di hñox'ahu ya k'eñö. Hanja da tsa gi möñhu nö'ö xiñho xa gar ts'ojö'ihu. Ngetho nö'ö ñuxa ha ri muihu, gehnu gi möñhu.

³⁵ Nö'ö togo benga ya hoga mfeni, mönga nö'ö xiñho, ha nö'ö benga ya ts'omfeni, mönga ya ts'omhö.

³⁶ Nuga di xi'ahu, gatho nö'ö te gi möñhu ne hingi jamasuhu, ja tema gi thöhu nú'mu xta thös'ahu majöni.

³⁷ Ngetho Jö ma da hñös'ahu majöni gatho nö'ö gi möñhu, ne da nsi'ahu ri hogajö'ihu wa ri ts'om'uihu.

Ya ts'ojö'i a n'ar nt'udi

(Lk. 11:29-32)

³⁸ Nu'mu 'ra ya böt'ofu ne ya denga'bepate mi 'buhnu, bi 'ñemba ar Hesu:

—Utate, di ne ga hanthe gi 'yot'a n'ar nt'udi, njap'u da nheki xpa peñ'a Jö.

³⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ya ts'ojö'i 'bu nuya payu adi da hyanda n'ar nt'udi, ne hinte ma nt'udi da t'umbabi, honse ár nt'udi ar m'ehni Honas.

⁴⁰ Ngetho nö'ö bi ñ'o hñupa ne hñuxui mbo ár mu ar döta hwö. Ma da njap'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da m'u hñupa ne hñuxui hár mu ar hai n'ehe.

⁴¹ Nuya me Ninibe ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu.

Ngetho nu'u bi 'yot'wa yá ntso'mi nú'mu mi zo ar Honas, ha 'bukwa n'a töpa ár nsu ar Honas.

⁴² Nunar 'behñö mar ndö ndi 'ñe mak'angi, ma da nanga har thöxamajöni, da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nuna ba e har yap'u hai nda 'yo'spa ár mfödi ar Salomon, ne gi 'buhwihuwa n'a xa töpa ár nsu ar Salomon.

Ar ts'ondöhi bi pengi

(Lk. 11:24-26)

⁴³ Nep'u ar Hesu bi 'ñenö:

—Nu'mu n'ar ts'ondöhi da hye n'ar jö'i, da ñ'o ha ya ot'at'ohö di hongha habu da ntsaya, ne hinte tini,

⁴⁴ n'a nda bense ne da 'ñenö: Xi'mu ga penga ha ma ngu da poni. Ne xta zohö da dini hinto di 'bui, xi njoki ne xi thoki xiñho.

⁴⁵ Nu'mu nö'ö ar ts'ondöhi'ö ma da hyonga ma yoto yá mits'ondöhiwi di töte yá nts'o, ne da kut'i da m'uhwi. Ne nunar 'befa m'ui nunar jö'i xki hyehmö ar ts'ondöhi, di töte ár nts'o hinge ngu 'bet'o. Ma da thota yá nts'o nuya jö'i 'bu nuya payu n'ehe.

Ar nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mr. 3:31-35; Lk. 8:19-21)

⁴⁶ Ar Hesu himi jwatho nda zo ya jö'i, n'a mbi zöta ár nönö ne yá jödö mi 'ba nthi mi ne nda ñöwi.

⁴⁷ N'a togo bi 'ñembabi:

—Ri nönö ne ri jödö bi 'bahnu nthi, ne gi ñöwi 'nö.

⁴⁸ Ar Hesu bi döt wabi'ö:

—Togo ma nönö ne ma jödö.

⁴⁹ Bi uti habu mi 'bu yá maxte, ne bi 'ñenö:

—Go gehyu ma nönö ne ma jödö.

⁵⁰ Ngetho gatho nu'u ot'a ngu mönga ma Dada bi 'bu mhets'i, gehyu ma jödö, ma nju ne ma nönö n'ehe.

13

Ár 'bede ar mot'i

(Mr. 4:1-9; Lk. 8:4-8)

¹ Nunar pa'ö ar Hesu bi bonga har ngu habu mi 'bui, ne bi ma ba hu har ñönthe.

² Bi wat'a nzeýe ya jö'i habu mi 'bu'ö, jange bi boxa ha n'ar motsa ne ka bi hñuxnu, ha gatho ya jö'i mi 'ba har ñönthe.

³ Ne bi metwabi nzeýe ya 'bede mi utwabi. M'et'o bi me n'ár 'bede n'ar mot'i ne bi 'ñenö:

—N'ar mot'i bi boni ma ba pot'a ár hwöhi.

⁴ Nú'mu mi mpot'i, n'a tui bi zo har 'ñu, ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

⁵ Man'a tui bi zo ha ya do habu himi köxa nzeýe ar hai. Ngut'a bi k'onts'i ngetho himar mpidi ar hai.

⁶ Ne nu mi boxa ar hyadi bi hwixki. Himi tsa nda nunga yá 'yu, jange bi 'yot'i.

⁷ Man'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, bi xuhña ne bi ot'i.

⁸ Ha man'a tui bi zo habu mar ñho ar hai, xa bi unga n'ar hoga sofo, 'ra n'a nthehe, ma'ra hñun'ate, ne ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

⁹ Nö'ö togo tu ar gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

Yo'ö ar Hesu mi zo m'ede ya jö'i

(Mr. 4:10-12; Lk. 8:9-10)

¹⁰ M'efa yá maxte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi zo m'ede ya jö'i.

¹¹ Ar Hesu bi döt'wabi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu, Jö ut'ahu nö'ö hinxki fō mam'et'lo tengu ár ts'ut'wi, ha nu ma'ra hinxi t'utwabi.

¹² Ngetho nö'ö to pets'i, ma da thu'spabi, ha nö'ö hinte pets'i, ma da thōmba xoge.

¹³ Jange di zo m'ede, ngetho tu yá da, ne hingi handi, tu yá gu, ne hingi ode, ne hingi tso yá mfeni.

¹⁴ Thohyu ngu bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ma gi 'yohu, ne hinda zo ri mfenihu.

Ma gi hyanthu, ne hingi pöhu teme di bonga nö'ö gi hanthu.

¹⁵ Ngetho nuya jö'iyu xi japi xi më yá ñö, ne hingi ne da 'yoxa nö'ö ode.

Xi ts'ant'a yá da,

njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda zo yá gu,

hinda kwata ha yá müi,

ne da hñuxka yá da,

ha nuga da tsä ga umba ar nzaki.

¹⁶ Ha nu'ahu, nzätho ri dasehu xka hyanthu, ne ri gusehu xka 'yohu.

¹⁷ Ngetho xa majöni di xi'ahu, nzeye yá m'ehni Jö ne ma'ra ya hogajö'i, mi nemhö nda hyanda nö'ö gi hanthupya, ha himbi tsä bi hyant'u. Ne mi nemhö nda 'yoxa nö'ö gi ohupya, ha himbi 'yox'u.

*Ar Hesu bi mönga tema di bonga ár 'bede ar mot'i
(Mr. 4:13-20; Lk. 8:11-15)*

¹⁸ 'Yohupya tema di bonga ár 'bede ar mot'i da xi'ahu.

19 Nö'ö togo da 'yoxa ar mhö nomba ár ts'ut'wi Jö ne hinda zo ár mfeni, m'efa da e ar ts'ondöhi ne da hñömba ar mhö xki zomhö hár müi, gehnu nö'ö n'a tui bi zo har 'ñu.

20 Nu'u ma'ra bi zo ha ya do, ngu nö'ö bi 'yoxa ár mhö Jö ne da njohya da hñöni.

21 Ha hinxi 'ñet'a xiñho hár müi nunar mhöny, jange xta e ya thogi ne ya nt'utsa ngetho xi hñömgä ma mhö, da 'wege, ngu ar t'ei hinxi nunga ár 'yu ngut'a da 'yot'i.

22 Nö'ö n'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, gehyu nuya xi 'yoxa ár mhö Jö, ne dama bi 'be ar ñ'emüi, ngetho tupa ár müi gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne ñhegi da ka ar bojö. Gathoyu da jö'sa ar mhö, jangutho ar t'ei hinte bi uni.

23 Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai, gehyu nuya bi 'yoxa ár mhö Jö ne bi zo yá mfeni. Xa bi unga n'ar hoga zofoyu, 'ra bi unga n'anthebe, 'ra hñun'ate, ha nu ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

Ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

24 M'efa ar Hesu bi metwabi'u man'ar 'bede ne bi 'ñenö:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar mot'i bi ma hár hwöhi ba pot'a ar t'ei xi thahni.

25 Ha nú'mu mi ö yá 'bego, ba e ár ñ'uni ne bi mot'wa ya nxot'o hár hwöhi xki mot'a ar t'ei, ne bi ma.

26 Nu mi te ar t'ei ne mi fudi nda ngöhö, bi k'onts'a ar nxot'o 'mu n'ehe.

27 Nuya 'bego bi ma ba aṅga nö'ö togo ár meti ar hwöhi ne bi 'ñembabi'u: Tsi ndada, ha hinga pot'a

ar t'ei xki nthahni ha ri hwöhi. Xi'mu ha xpa e nuya nxot'o 'mu.

²⁸ Nor ñ'ohö'ö bi ñemba yá 'bego: Zage n'a ma ñ'uni xi mot'i. Nuyu bi 'ñembabi 'mu: Ha gi ne ma ga k'use ya nxot'o.

²⁹ Nö'ö togo ár meti ar hwöhi bi dödi ne bi 'ñembabi'u: Hin'ö, yo gi k'usu ngetho yo ma da k'uxkwi ya t'ei n'ehe.

³⁰ Hyehup'u da tewi mahyegi, ne nu xta zo ár pa ar sofo, ga xipa ya xathe da xat'a m'et'o ya nxot'o da dut'i, ne da gö'sa har tsibi da zöt'i. Ha nor t'ei da munts'i da kwata ha ma t'u.

*Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i
(Mr. 4:30-32; Lk. 13:18-19)*

³¹ Ne ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi n'ar ndamurtasa bi mot'a n'ar ñ'ohö hár hwöhi.

³² Nö'ö ar nda'ö xa tsi t'ulo töta gatho nu ma'ra. Ha nu xta te, töta gatho nu ma'ra ya k'ani, habu bi e ya ts'int's'u köxa yá m'afi.

*Ár 'bede ar njoxthuhme
(Lk. 13:20-21)*

³³ Bi xipa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi ar njoxthuhme bi pant'a n'ar 'behñö ha guto hwada ar juni, ne bi dö'mi bi joxa xoge.

*Teme mi japa ar Hesu ya 'bede
(Mr. 4:33-34)*

³⁴ Ar Hesu gatho nö'ö te mi xipa ya jö'i, mi xipa m'ede. Nu'mu himar 'bede hinte mi xipabi.

³⁵ Njap'u bi thogi ngu xki mönga maham'u ár m'ehni Jö nú'mu bi ñenö:
 M'ede ma ga zo ya jö'i,
 Ma ga mönga nö'ö xki t'ögi nú'mu mi thoka ar ximhai.

Ar Hesu bi mönga teme di bonga ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

³⁶ Ar Hesu mi wadi bi 'ñe ya jö'i, bi ma har ngu habu mi 'bui, ne bi wat'a yá maxte, bi 'ñembabi:

—Xi'mu gi xikagihe teme di bonga ár 'bede ar nxot'o 'ba har hwöhi.

³⁷ Ar Hesu bi döt wabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo pot'a ar t'ei xi thahni, gehnu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

³⁸ Ar hwöhi gehnu ar ximhai, ha nö'ö ar t'ei xi thahni, gehyu nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö. Ha nunar nxot'o, nuya tenga ar ts'ondöhi.

³⁹ Ar ñ'uni pot'a ar nxot'o, ar ts'ondöhi. Nunar sofo gehnu ár ngöts'i ar ximhai, ne nuya xathe gehyu yá enxe Jö.

⁴⁰ Jangu ya xat'ei 'weka ar nxot'o da ts'öt'i, njap'u hár ngöts'i ar ximhai, ya enxe ma da 'weka nuya jö'i tenga ar ts'ondöhi.

⁴¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da mehna yá enxe da guka hár ts'ut'wi gatho nuya 'yot'ats'oki ne nu'u japa ma'ra da nts'oki.

⁴² Ne ma da t'ut'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxtya ts'i di tho ya ugi.

⁴³ Ne nu'u ya hogajö'i ma da yot'u ngu ar hyadi núnu mhets'i, habu bi 'bu ár ts'ut'wi Jö yá Dada. Nu'u togo tu yá gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö di mö.

Ár 'bede ar m'ets'i t'agi

44 Á⁴⁴ r ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi n'ar m'ets'i t'a har hai. Nunar m'ets'inu bi dinga n'ar jö'i, ne bi mengi bi 'ñö man'agi. Ne xa bi njohya bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i, bi danga ar hai habu mi t'a ar m'ets'i.

Ar nzatho do xa xi mhödi

45 Nunár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar ma hongá ya nzatho do xa xi mhödi.

46 Nu mi dinga n'ar hoga do, bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i ne bi ma ba tai.

Ar nt'ats'i

47 Á⁴⁷ r ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar nt'ats'i njöt'a har dehe ne tsant'ö ar zu'we bi guts'i.

48 Nu xta ñuxa yá nt'ats'i, nuya nguxhwö da guka har ñönthe, ne da hñudi da hwahna nuya xiñho da 'yut'a ha yá 'bots'e, ne nu ma'ra hingi ho da 'yenga nthi.

49 Ma da njap'u xta göxa ar ximhai, da e ya enxe da 'weka ya ts'om'ui xi nthöskwi ya hogajö'i.

50 Ne da thot'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxt'a yá ts'i.

Ya 'ra'yo ne ya gönga m'ets'i

51 Nu'mu ar Hesu bi 'yanga yá maxte:

—Ha xi zo ri mfenihu gatho nö'ö xta xi'ahu.

Bi dö'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hö, ma tsi Hmu'ihe.

52 Nu'mu nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Njap'u n'ar böt'ofö pötwa xiñho ár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar dada pe'sa ár m'ets'i, ne juka nu'u mi ja maham'u ne nu'u ja getya xi nja.

*Ar Hesu mi 'buhnu Nasare**(Mr. 6:1-6; Lk. 4:16-30)*

⁵³ Mi wadi bi mönga nuya 'bedeyu, bi ma bi zohnu nunar hnininu.

⁵⁴ Ne bi zonga hár hai'ö, mi kut'a ha yá nijö mi uti, ne nuya jö'i xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Ha xpa tinga ar mfödi ne ar ts'edi da 'yot'a nuya döta nt'udiyu.

⁵⁵ Ha hinga gehnu ár t'u ar hyenza. Ha hingar Maria ár nönönu, ne ár jödö ar Hakobo, ar Huse, ar Simu ne ar Huda 'mu.

⁵⁶ Ha hinge di 'buhwihuwa yá nju n'ehe. Ha xpa pöhnü gatho nö'ö mö ne otnü 'mu.

⁵⁷ Ne nuya mengunu xa mi tsot'a yá mu, jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—N'ár m'ehni Jö habu gatho hnumansu, ha nu hár haise hin'ö, ne hár nguse.

⁵⁸ Jange himbi 'yot'a nzeye ya döta nt'udinü, ngetho ya jö'i himi ñ'emüibi.

14*Bi tho ar Xuwa Xixthe**(Mr. 6:14-29; Lk. 9:7-9)*

¹ Nuya pa'u ar ndö Erode bi zo ár gu gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu.

² Ne bi 'ñemba yá 'bego:

—Nö'ö ar ñ'ohö'ö, gehni ar Xuwa Xixthe xi mengi xi nte, jange pe'sa nor ts'edi'ö.

³ Ar Erode mi mönga njap'u ngetho xki gu ar Xuwa Xixthe, xki döt'i, ne xki got'a har fadi. Nunü mi hökwahmö hinge nda m'uhiwi ar Erodia ár 'behñö ar Lipe ár jödöp'u'ö.

⁴ Ngetho ar Xuwa Xixthe xki 'ñemba ar Erode:

—Hingi ho gi 'buhwi nunar 'behñönu.

⁵ Jange ar Erode mi ne nda hyo. Himbi 'yot'e ngetho mi tsu ya jö'i, nuyu mi jamfi már m'ehni Jö.

⁶ Ha n'agi mi t'ot'wa ár dango ar Erode, nunár t'inxu ar Erodia bi nei mateda gatho nu'u mi 'buhnu, ha nu ar Erode xa bi numaño.

⁷ Jange bi ñöt'wabi nda umba gatho nö'ö nda 'yadi, ne bi 'ñet'a made Jö.

⁸ Nu'mú ar nxutsi bi 'ñemba ar Erode:

—Di ne gi 'rakagiwa ár ñö ar Xuwa Xixthe ha n'ar manza.

Go bi 'ya'ö ngetho ár nönö xki 'yut'i tema nda 'yadi.

⁹ Ar ndö Erode xa bi zot'a ár müi. Mödi njap'u himbi tsá bi ponga ár ne, ngetho xki 'ñet'a made Jö, ne xki 'yoxa gatho nu'u mi 'buhwinu har mexa. Jange bi mö nda t'umbabi.

¹⁰ Ne bi möñ'ö nda thekwa ár ñö ar Xuwa Xixthe har fadi.

¹¹ Ba thömpa ár ñö ha n'ar döta manza, bi t'umba ar nxutsi, ne nunu bi hñö'spa ár nönö.

¹² M'efa bi zo yá maxte har fadi habu mi jothmö, bi hñö'spa ár ndo'yo ma ba agi, ne bi ma'u ba xipa ar Hesu nö'ö xki thogi.

*Ar Hesu bi 'winga tho ngudminthebe ya jö'i
(Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17; Jn. 6:1-14)*

¹³ Mi 'yo ar Hesu njap'u, bi boxa ha n'ar motsa, bi 'ranga 'randi ar dehe, bi ma habu hinto mi 'bui. Ha nu mi 'yo ya jö'i ndi manu, ba ponga ha ya hnini, bi ma watho ma ba k'öts'i.

¹⁴ Nu mi bongá ar Hesu har ñönthe, bi hyandi mi 'buhnu nze ye ya jö'i mi to'mi. Xa bi hwëki ne bi othebi yá hñeni.

15 Nu mi nde bi wat'a yá maxte habu mi 'ba'ö, ne bi 'ñembabi:

—Pehna ya jö'i ma da danga te da zi ha ya t'ulo hnini, ngetho bi nde, ne te da dingwa habu di 'buhu.

16 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hinda ma da hyonga te da ziyu, go ma gi umfu.

17 Nuyá maxte bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Habu ga tiñhe tema ga umfeyu. Hõnse 'bukwa kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö.

18 Ne ar Hesu bi 'ñenö:

—Ba höhuwa.

19 M'efa bi xipabi ya jö'i nda hñu ha ya doni. Ne bi gu nu'u kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö, bi nõ'sa mhets'i bi jöpi, bi heke ne bi thokwabi yá maxte, ne nuyu bi hembra ya jö'i.

20 Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö, ha nuya xeni bi bongi bi njo, ne bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bõts'e.

21 Nu'u togo bi ñuni mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'õho, himbi yut'a ar m'ede ya 'behñö ne ya bötsi.

Ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe

(Mr. 6:45-52; Jn. 6:15-21)

22 Nep'u ar Hesu bi xipa yá maxte nda boxa har motsa, ne nda m'et'o ndi ma 'randi ar dehe. Nö'ö nda gotho nda 'ñe ya jö'i.

23 Nu mi ñ'ehwi gatho ya jö'i, bi boxase har t'õho ma ba apa Jö. Nu mi nxui mi 'busenu har t'õho.

24 Ha nunar motsa mi 'yo madedar ñhõnthe, ne xa mi mfets'i ngetho mi ntõxkwi ar ndõhi.

25 Ngu n'ar hñumxudi ar Hesu bi ma ba tsu yá maxte, mi 'yoda mañö ar dehe.

26 Nuyá ma_xte mi hyandi mi 'yo mañö ar dehe, xa bi ntsu ne mi eñ'u:

—Atho di hanthü n'ar pite.

Ne xa mi mafi mi ntsu'u.

27 Ha nunar Hesu bi zofo ne bi 'ñembabi'u:

—Go gekaga, yo gi ntsuhü.

28 Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mü xa majöni go ge'e, 'bepkagi ga 'yo mañö ar dehe ma ga tsu'i.

29 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ba e xö.

Ar Pedro bi gö har motsa, bi ma nda tsu ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe.

30 Ha nu mi za ar ndöhi bi zu, jange bi ndui bi yu har dehe. Dama bi mafi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, juxkagi, 'butho ga jöt'i.

31 Nu'mú ar Hesu ngut'a bi pent'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö ga ntsu, ha hingi ñ'emui.

32 Bi boxkwi har motsa, ne ngut'a bi ntsaya ar ndöhi.

33 Nu ma'ra xki go har motsa ba e bi nsunda ar Hesu, bi ndandihmö ne bi 'ñenö:

—Xa majöni go ár T'u'i Jö.

Ar Hesu bi othe ya dathi núnu Genesare

(Mr. 6:53-56)

34 Ne bi zoñ'u 'randi ar dehe har hai Genesare.

35 Nuya mengunu mi bö'u mar Hesu togo xki zonu, bi xañ'u ar 'bede gatho ár nthet'i nor hai'ö, ne ba ts'impa gatho ya dathi.

36 Ha nuyu honse mi adi nda thegi nda damba ár ñöni ár pat'i, ne gatho nu'u mi thambabi mi thits'i.

15

Nö'ö japi da ts'oka ar jö'i
(Mr. 7:1-23)

¹ Nu'mú 'ra ya böt'ofone 'ra ya denga'bepate xki 'ñe Herusalen nda k'önga ar Hesu, bi wat'i ne bi 'ñembi:

² —Yo'ö ri maxte ts'okwa ár nt'umbi ma palehu bi zoju. Yo'ö hingi xu'ye m'et'o nú'mu ñuni.

³ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi nu'ahu, yo'ö gi ts'ojwu ár 'bepate Jö gi teñhu nuya ri nt'umbihu.

⁴ Ngetho Jö bi mönga njawa: 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö, ha nö'ö togo da zanga ár dada wa ár nönö, hinda ma da k'ont'i da tho.

⁵ Mödi nu'ahu gi eñhu xiñho togo da 'ñemba ár dada wa ár nönö: Hinda tsa ga fax'a'i, ngetho nö'ö ma nga 'ra'ahmó, xta ñöt'wa Jö.

⁶ Njap'u gi et'a ri xuthahu hinda t'e'spa ár nsu ár dada wa ár nönö. Jange xka ts'okwabihu ár 'bepate Jö gi teñhu ri nt'umbihu.

⁷ Xa gar nemhñöhü. Xa majöni xi zu'ahu nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

⁸ Nuya jö'iyu oxta mañö enö eska ma nsu, ngetho himbi ponga ha yá müi.

⁹ Tema ñho'ö eska ma nsu, embabi n'ar hoga nt'uti nö'ö xi bense'u.

¹⁰ Nep'u ar Hesu bi zo ya jö'i nda wat'i, ne bi 'ñembabi:

—'Yoxu xiñho nö'ö ma ga xi'ahu, ne da zo ri mfenihu.

¹¹ Hingi ts'oka ar jö'i nö'ö kut'a hár ne. Nö'ö poni hö, ts'ok'ö.

12 M'efa bi wat'a yá mǎxte habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi'u:

—Ha gi ode, nuya denga'be pate xa bi mbo yá kwe mi 'yoxa nuya mhö ga mö.

13 Ar Hesu bi döt wabi yá mǎxte ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya doni hinxi mot'a ma dada bi 'bu mhets'i, ma da nk'uts'i.

14 Hyehup'u ya goda ne da gumhö yá migodawi. Nu'mu n'ar goda da guhna man'ar goda, da zowi har ots'i.

15 Ar Pedro bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Xikagihe tema di bonga nö'ö ar 'bede xka mö.

16 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ha hinxi zo ri mfenihu n'ehe.

17 Ha hingi pöhu, gatho nö'ö gi tsihu, di ma ri muihu ne da thogi gi 'yeñhu.

18 Ha nu'mu gi beñhu ya ts'omfeni, go di bonga ha ri nehu, ne go da ja'ahu gi nts'ojü.

19 Ngetho ha yá ne ya jö'i ka bi pomp'u ya ts'omfeni, ngu ar ntho, ar ts'inga nthöti, ar m'engwi jö'i, ar mfë, ar nhemhö ne ar ts'ate.

20 Gehyu ts'oka ar jö'i. Ha nö'ö hingi xuka ár 'ye m'et'o, m'efa da ñuni, nö'ö hinte ma ts'oki ot'e.

Ár ñ'emui nunar 'behñö me Nkanan

(Mr 7:24-30)

21 Ar Hesu bi gu ar 'ñu bi ma ha yá hai ya hnini Tiro ne Sidon.

22 N'a mba eta n'ar 'behñö me Nkanan xa mi mafi mi enö:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagi. Ma t'inxu xa nthexkwi ne xa feka n'ar ts'ondöhi.

23 Ha nunar Hesu hinte bi dōti. Nu'mú nuyá maxte bi ma ba tsudi ne bi 'yapa ar möte mi embabi:

—Xipabi da ma, ngetho xa mafi 'befa möte ma xuthahu.

24 Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga honse xpa m'enkagi ga munsa ya me Israel jangu ya tsi deti xi m'edi.

25 Nu'mú ba ep'u nunar 'behñö'ö, bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembi:

—Ma tsi Hmu'i, faxkagi.

26 Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Hage xiñho da thömba ár ñhuni ya bötsi ne da t'umba ya 'yo.

27 Nunar 'behñönu bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Majöni nö'ö gi mö. Mödi njap'u, nuya 'yo tsipa yá bone yá hmu ta har mexa.

28 Nu'mú ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Tsi 'behñö, xa dōta ri ñ'emui. Dá njap'u ngu xka 'yadi.

Ne ja bi dixnu ár t'inxu.

Ar Hesu bi othe nzeye ya dathi

29 Ar Hesu bi zohnu nor hai'ö, bi thogi bi ma ba tsonga hár ñöni ar ñhönthe Ngalilea, ne bi boxa mañö ha n'ar ngwani, ma ba huhnu.

30 Ne bi zonü nzeye ya jö'i mi tsi ya dowa, ya goda, ya gone, ya do'ye ne ma nzeye ya dathi. Ba ts'ihí bi m'okwa hár wa ar Hesu, ne nö'ö mi othe.

31 Jange nu'u ya jö'i mi 'buhnu xa mi 'yotho mi ode nda ñö ya gone, nuya do'ye mi thits'i, nuya dowa mi 'yo, nuya goda mi handi. Ne gatho'u mi nsunda Jö ár Dada ya me Israel.

*Bi t'inga tho yon'atenthebe ya jö'i**(Mr. 8:1-10)*

³² M'efa ar Hesu bi zohna yá m̄axte ne bi 'ñembabi'u:

—Di hwēka nuya jö'iyu, ngetho p̄'sa hñupa di ñ'ohu ne hinte hö te da ziyu. Hindi ne ga p̄hna yá ngu hinte xi zi, yo ma da went'a har 'ñu.

³³ Nu'mú nuyá m̄axte bi 'ñembabi:

—Habū ga tiñhuwa har ot'at'ohō nzeyē ya thuhme, ne ga 'wiñhu gatho nuya jö'iyu.

³⁴ Har Hesu bi 'yambabi'u:

—Hangu ya thuhme gi höhu.

Nuyá m̄axte bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto, ne 'ra ya tsi hwö.

³⁵ Ne ar Hesu bi 'bepa ya jö'i nda hñu har hai.

³⁶ Bi gu nu'u yoto ya thuhme ne nuya tsi hwö, bi umba njamödi Jö, bi xeka nuya thuhme ne bi umba yá m̄axte nda thokwa ya jö'i.

³⁷ Gatho ya jö'i bi ñuni ne bi niñö'u. Nep'u bi njo nuya xeni thuhme xki bongi, ne bi ñhu'sa yoto m'ots'e.

³⁸ Gatho nu'u xki ñuni, mi tsu ngu yon'atenthebe ya ñ'ohō, himbi yut'ar m'ede ya 'behñö ne ya bötsi.

³⁹ Ne ar Hesu bi ñ'ehwi ya jö'i, ne bi boxa har motsa bi ma har hai Magdala.

16*Ar t'a nt'udi**(Mr. 8:11-13; Lk. 12:54-56)*

¹ Ba e ya denga'bepate ne ya dengamöjō, ma ba hongar ar Hesu nda tsati, ne mi apabi nda uta n'ar nt'udi ndi 'ñe mhets'i.

² Nö'ö bi döti ne bi 'ñembi:

—Nu'ahū, nu'mū gi hanthū mhets'i xi ntheni 'bu nde, gi eñhū: Xudi ma da ñhoga mpa.

³ Ha nu'mū gi hanthū xi thenga ya gui 'bu xudi, gi eñhū ma da ndö'ye. Nemñöhū, hanja gi hanthū nú'mū mponga mhets'i, ne hinxka hyanthū ya nt'udi ponga nuya payū, ne njap'u gi pöhmöhu xi zo ya pa xi bengä Jö.

⁴ Nu'ahū gar ts'ojö'ihu xka hyehū Jö, jange gi ahū da t'a'ahū n'ar nt'udi di 'ñe mhets'i. Ha hinte ma nt'udi ma da t'a'ahū, honse ár nt'udi ar Honas ár m'ehni Jö.

Ne bi zohnū bi gu ar 'ñu bi ma.

Yá nt'uti ya denga'bepate

(Mr. 8:14-21)

⁵ Mi zoñ'u 'randi ar dehe, ka bi böhnū yá mašte xki mpumhni nda hñöxa te nda zi'u.

⁶ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Zot'a ri dahū ne jamasubihu yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

⁷ Nuyá mašte mi ense n'a ngu n'a:

—Mönga njap'u ngetho hinda höhu ar thuhme ga tsihu.

⁸ Mi böta ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Tema jamfi gi pe'su. Yo'ö xa tup'a ri muihu nö'ö tema gi tsihu.

⁹ Ha hingi tsoda ri mfenihu. Wa xka pumhnihu da hembra ngudminthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johu.

¹⁰ Ne ha hingi beñhu nu'u yoto ya thuhme da hembabi yon'atenthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johu n'ehe.

11 Hanja himbi zo ri mfenihu nö'ö ar nt'usthuhme da xi'ahu. Hindi xi'ahu nö'ö ar thuhme ga pumhnihu. Nuga di xi'ahu gi jamasuhu yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

12 Nu'mú hö, ka bi zo yá mfeni'u, nunar Hesu himi xipabi'u nda jamasu ar nt'usthuhme ts'i. Mi xipabi'u nda jamasu yá nt'uti ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

Ar Pedro bi damajöni

(Mr. 8:27-30; Lk. 9:18-21)

13 Mi zoñ'u har hai get'u Nsesarea Filipino, ar Hesu bi 'yanga yá maxte ne bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu nhonga Togo ba e bi Njö'i, togo benga ya jö'i ge'ö 'nö.

14 Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe. Ma'ra gar m'ehni Elia, ha ma'ra enö gar Heremia wa man'ár m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o.

15 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'ahu, togo gi eñhu go gekaga.

16 Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'ge gar Kristo xi t'ex'i gi ndö, ár T'u Jö togo höse ar te.

17 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Simu ár t'u'i ar Honas, xa xi jöp'a Jö ma Dada bi 'bu mhets'i, ngetho bi xi'ase togogi, himbi xi'a ar meximhai.

18 Nupya di xi'a'i gar Pedro, nuri thuhu di boni da 'ñenö n'ar do. Ne har ndodonu ma ga hoka ma nijö, ne ár ts'edi ar 'bexui hinda ma da döhö.

19 Nu'ge ma ga 'ra'a yá nsoki ár ts'ut'wi Jö. Nö'ö gi thöt'wa har ximhai, ma da nthötnu mhets'i

n'ehe, ne nö'ö gi xot'wa har ximhai, ma da nsotnu mhets'i n'ehe.

²⁰ Nu'mú bi xipa yá maxte hinto nda xipabi go mi ge'ö ar Kristo xki 'ñexa Jö.

*Ar Hesu bi mö nda tho
(Mr. 8:31-9:1; Lk. 9:22-27)*

²¹ Nuya pa'u ar Hesu bi ndui bi xipabi yá maxte mi mahyoni nda ma har hnini Herusalen, habu ma nda utsa ya dönziandö, ya ndömöjö, ya böt'ofö, ne nda tho. Ne ár hñupa nda mengi nda nte.

²² Nu'mú ar Pedro bi guki, ne bi ndui bi hñu'mba ár mui bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, hinda nejö. Yo ma da nja'a nö'ö xka mö.

²³ Nu'mú ar Hesu bi 'bat'i bi ñhandwi ar Pedro ne bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi, ngetho nu'ge gi ne gi patka ma mfeni hinga otwa nö'ö ne Jö. Nu'ge hingi temba ár mfeni'ö, gi temba ár mfeni ya meximhai.

²⁴ Nu'mú ar Hesu bi zo yá maxte ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo ne da dengagi, dá pumhnise ár te, ne da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

²⁵ Ngetho nö'ö ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö ent'i da unga ár te da dengagi, ma da dinga ar te hiñham'u da göts'i.

²⁶ Tema ñho da gukwa n'ar jö'i da dö gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne da 'be ár pa. Wa tema tsa da unga n'ar jö'i da danga ár pa.

²⁷ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da penga man'agi di hömpa ár nsunda ár Dada mhets'i, ne di ñ'owi yá enxé. Ge'mu ma da umbyá nthöhö n'a ngu n'a tengu xi 'yot'e.

28 Xa majöni di xi'ahu, 'ra gi 'buhuwa hinge ma gi tuhu, m'et'o gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da zoho di ndö här ts'ut'wi.

17

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mr. 9:2-13; Lk. 9:28-36)

1 Mi tho 'rato mpa, ar Hesu bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, ne bi boxaseyu ha n'ar t'oho mar ñhets'i.

2 Nú'mu mi 'buhnu har t'oho'u, ar Hesu bi mponga ár 'bai. Nör hmi mi yot'a ngu ar hyadi, ne ár he xa mi hyats'i ngu n'ar ñot'i.

3 N'a mbi hyandatho yá maxte mi 'bahwi ar Moise ne ar Elia xki zohnu mi ñöwi ar Hesu.

4 Nu'mú ar Pedro bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, di za ga 'buhuwa. Nu'mu gi ne, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

5 Himi jwatho nda ñö ar Pedro, n'a mbi go'matho'u n'ar hya'sagui, ne ka bi nhekinu n'ar mhö mi enö:

—Gehnu ma hmöka T'u, jakagi ga njohya. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

6 Nuyá maxte mi 'yoxa nuya mhö'u, xa bi zo ar mbidi yá müi, ne bi nts'am'u, nuyá hmi mi tsonga har hai.

7 Ar Hesu bi wat'a habu mi 'boñ'u, bi hñuxa ár 'ye ne bi 'ñembabi'u:

—Nanju, yo gi ntsuhu.

8 Nu mi guxyá da'u, hinto man'a bi hyandi, honse ar Hesu mi 'bahnu.

⁹ Nu mi gö'u har t'ohö, ar Hesu bi hñu'mba yá mü hinto nda xipabi nö'ö xki hyant'u. Nda dö'mi m'et'o nda mengi nda nte man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

¹⁰ Nuyá maxte bi ñ'ani ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö engä ya böt'ofö, m'et'o ma da e ar Elia ne ka da e ar Kristo.

¹¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö majöni, ar Elia ma da m'et'o da ehe da hyokwa yá mfeni ya jö'i.

¹² Ha di xi'ahü, nunar Elia ba ehe, ne hinto bi jamfi ha go mi ge'ö. Ne bi t'ot'wabi gatho nö'ö bi ne ya jö'i, ne ma da njapabip'u n'ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

¹³ Nu'mú nuyá maxte bi zo yá mfeni mi nõnga ar Xuwa Xixthe.

Ar Hesu bi othe n'ar bötsi mar ndungo

(Mr. 9:14-29; Lk. 9:37-43)

¹⁴ Nu mi zoñ'u habü mi 'bü nze_ye ya jö'i, ba ep'u n'ar ñ'ohö bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

¹⁵ —Tsi Tata, pe'spa ar nhwëki ma bötsi, ar ndungo. Xa nts'edi, n'andi tso har tsibi ne n'andi har dehe.

¹⁶ Xta tsimpa ri maxte, ne hinxi tsä xi othe.

¹⁷ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku ne gar ts'ojö'ihu. Hangu mpa ma ga 'buhwithohu, ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinkagiwa ri t'u.

¹⁸ Ar Hesu bi zu ar ts'ondöhi, ne dama bi hye nor bötsi'ö, ha nunu bi dits'i.

¹⁹ M'efa yá maxte bi ñösewi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Hanja himbi ts̄a da eñhe ar ts'ondöhi.

²⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ngetho thota ár tx'útho ri ñ'emuihu. Xa majöni di xi'ahu, nu'mu gi pe'su ngu ár döta n'ar ndamurtasa, da ts̄a gi 'ñembabihu nunar t'ohonu: Di ma injanu, ne nö'ö da ma, ne hindi ñ'otho nö'ö hinda ts̄a gi 'yothu.

²¹ Di xi'ahu, nuya ts'ondöhiyu xi ñhembibi da boni, mahyoni ar nt'apa Jö ne ar behë.

Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho

(Mr. 9:30-32; Lk. 9:43-45)

²² Ar Hesu nú'mu mi 'buhnu Ngalilea, bi 'ñemba yá maxte:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ndatwa ha yá 'ye ya jö'i.

²³ Ne nuya jö'i ma da hyo, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

Ha nuyá maxte xa bi du yá mu.

Ar Hesu bi unga ar bojö mi jot'a ar nijö

²⁴ Nu mi zongwi ar Hesu yá maxte har hnini Nkapernaum, nu'u togo mi jot'a ár bojö ar nijö ba e bi klönga ar Pedro, ne bi 'ñembabi:

—Xi ri Utatehu, ha hingi jut'a ar bojö jot'a ar nijö.

²⁵ Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö jut'i.

Nu mi yut'a har ngu, ar Hesu bi ñö m'et'o bi 'ñembabi:

—Ha gi ode Pedro. Xi nunar bojö jot'a ya ndö, hage jot'wa yá mēni wa nu'u hinte njawi.

²⁶ Ar Pedro bi döti:

—Nu'u hinte njawi.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuyá mēni hinte jot'wabi 'mu.

²⁷ Di honi hinda mbō yá kwe nu'u jot'a ar bojō, jange di ma ar njuxhwō, ne nō'ō ar m'et'o hwō gi juts'i, xokwa ár ne, ka gi tinu n'ar bojō da wadi gi jut'a ri meṭi ne ma meṭi.

18

Togo tōte ár nsu

(Mr. 9:33-37; Lk. 9:46-48)

¹ Nuya pa'u ba e yá maxte bi zu ar Hesu ne bi 'yambabi:

—Togo ma da ntōte ár nsu hár ts'ut'wi Jō bi 'bu mhets'i.

² Nu'mú ar Hesu bi mat'a n'ar tsi bōtsi, bi 'ba'ma madetho.

³ Ne bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majōni di xi'ahu, nu'mu hingi pata ri m'uihu ne gi 'buhu ngu n'ar tsi bōtsi, hinda tsa gi kuthu hár ts'ut'wi Jō.

⁴ Nō'ō togo ne da ndōnu hár ts'ut'wi Jō, mahyoni da ñehwi n'ar tsi bōtsi hinga ñ'ets'i.

⁵ Nō'ō togo da potka ma thuhu japamasu n'a di ñehwi n'ar tsi bōtsi, go jamasugi.

Ga ntsuñhu hinga othu ar ts'oki

(Mr. 9:42-48; Lk. 17:1-2)

⁶ Nō'ō togo da japi da da n'a nuya tsi bōtsi ñ'emugi, nunar jō'i'ō xiñhohmō da ts'utwa n'ar dojuni hár 'yuga, ne da t'ent'a mateda ar ñhonthē.

⁷ Hwēkate ya meximhai ngetho nzeṭe ya nt'ut'i. Hyax'mu ja ya nt'ut'i. Hwēkate nuya nt'utate.

⁸ Jange nu'mu ri 'yehu wa ri wahu da ja'ahu gi 'yothu n'ar ts'oki, hyeju ne gi 'yeñhu yap'u. Tōte ar ñho gi kuthu mhets'i di k'at'a n'a ri wahu wa

ri 'yehū, ne hingi mewihū gatho yoho ri 'yehū ne yoho ri wahu, da t'ent'ahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁹ Nu'mū n'a ri dahū ja'ahu gi 'yothū ar ts'oki, hñöhū ne 'yeñhū yap'u. Töte ár ñho n'ada ri dahū gi kuthū mhets'i, hinge gatho yoho ri dahū da t'e'ahu har 'bexui habū bi zō ar tsibi.

Ár 'bede ar tsi deti xki m'edi
(Lk. 15:3-7)

¹⁰ Jamasuhū hingi utsahū n'a nuyá tsi bötsiyū. Ngetho di xi'ahu, nuya enxē mhets'i xi mehna Jö da su, hyax'mū handwa ár hmi ma Dada bi 'bū mhets'i.

¹¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i xpa e da pō nu'u xki m'edi.

¹² Te gi beñhū, nu'mū n'ar ma'yo 'ñe n'anthebe ya deti ne da 'be n'a, hage hinda zop'u nu'u gohon'atema'ret'a ne guto, ne ma da hyonga ha ya t'ohō nö'ö xi m'edi.

¹³ Ne nú'mū xta dini, xa majöni di xi'ahu xa da njohya bi dinga nö'ö ar deti xki m'edi, ne hindi benga nu'u ma'ra gohon'ate ne 'ret'amaguto.

¹⁴ Njap'u nuri Dadahu bi 'bū mhets'i n'ehe, hingi ne'ö da m'e n'a nuyá tsi bötsiyū.

Hanja gi pumbabihū ri kuhū

¹⁵ Di xi'ahu, nu'mū n'a'ahu da 'yot'ahu n'ar ts'oki ri ku, di ma ba k'öts'i gi ñöwise. Nu'mū da 'yoxa nö'ö gi xipi, xka pengi gi ñhogamuwi.

¹⁶ Ha nu'mū hinda 'yot'a'i, tsixa man'a wa yoho ri ku da 'yoxa nö'ö ma gi xipabi, ne njap'u da damajöni yoho wa hñu.

17 Nu'mu hinda 'yota nu'u ga tsits'i, xipabi gatho ya ku har nijö, ne nu'mu ar nijö hinda ne da 'yote n'ehe, hyandi ngu n'ar 'yot'ats'oki.

18 Xa majöni di xi'ahu, nö'ö gi hñu'spabihuwa har ximhai, ma da thu'spabinu mhets'i, ne nö'ö gi hñökwabihuwa har ximhai, ma da thökwabinu mhets'i n'ehe.

19 Di xi'ahu n'ehe, nu'mu yoho gi nkohuwa har ximhai tema gi 'yahu, ma Dada bi 'bu mhets'i da 'ra'ahu.

20 Ngetho habu xi mhunts'a yoho wa hñu matkagi, ka di 'bu'beganu'u.

21 Nu'mu ar Pedro bi wat'a habu mi 'ba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Tengu ár nzeye ga pumbabi ma ku otkagi ar ts'oki. Hage ga to'mi da zonga yoto.

22 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xi'a'i, hinge honse yoto ar nzeye. Pumbabi hñun'atema'ret'a ya yoto ár nzeye, ne hingi nuhutho nzeye.

Ár 'bede ar 'bego himbi me'sa ar nhwëki

23 Ár ts'ut'wi Jö ñhehwi n'ar ndö ma da hñö'spa majöni yá 'bego.

24 Nu mi ndui ba ts'impa n'ar 'bego mi tupabi n'anthebe ya 'ret'anthebe ar bojö.

25 Nö'ö ar 'bego'ö himbi tsä bi gut'wa nö'ö mi tupabi. Jange ár hmu bi mö nda 'bawi mahyegi ár 'behñö, yá bötsi ne gatho nö'ö mi pets'i, ne nda njo'spa ár bojö.

26 Nö'ö ar 'bego'ö bi ndandihmö hár wa ár hmu, ne mi apa ar möte mi embabi: Pe'ska ar ts'eti, tobgagi ne ga jut'a gatho ri bojö.

²⁷ Nu'mú nu ár hmu nor 'bego'ö bi go ár müi ne bi pumbabi gatho nö'ö mi tupabi, ne bi hyegi bi ma.

²⁸ Ha nu mi manü, bi nthewi n'ár mi'begowi mi tupabi n'anthebe ya tsi t'axbojö. Bi ma ba mihi ne bi mit'wa ár 'yuga mi embabi: Nupya hö, ma gi jutka gatho nö'ö gi tukagi.

²⁹ Nu ár mi'begowi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñembabi: Pe'ska ar ts'eti tobgagi, ne ga jut'a gatho ri bojö.

³⁰ Ha nö'ö himbi ne bi do'mi. Bi zixa har fadi habü ba kot'i, bi do'mi nda gut'wa gatho nö'ö mi tupabi.

³¹ Nu mi hyanda njap'u nu ma'ra ya 'bego, xa bi zot'a yá müi ne bi ma ba petwa ár hmu gatho nö'ö xki hyant'u.

³² Ar hmu bi zohna nu ar nduthai xki mpumbabi nzeye, ne bi 'ñembabi: Nu'ge xa gar ts'ojö'i. Gatho nö'ö ar bojö ngi tukagi da pump'a'i, ngetho ga 'yaka ar möte.

³³ Ha hinge ndi 'ñep'a'i nda go ri müi ngi pumpabi ri mi'begowi, ngu nuga bi go ma müi da pump'a'i.

³⁴ Nu'mú nu ár hmu xa bi mbo ár kwe, bi datwa ha yá 'ye ya sufadi nda got'i, ne nda do'mi nda gut'a gatho ár thai.

³⁵ Ma Dada bi 'bü mhets'i ma da ja'ahu njap'u n'ehe, nu'mü hindi tsit'a ri müihu gi pumbabihu yá ts'oki ri kuhü.

19

*Ar Hesu bi nonga nu'u togo he yá nthöti
(Mr. 10:1-12; Lk. 16:18)*

¹ Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'u, bi zohnu ar hai Ngalilea. Bi gu ar 'ñu bi ma har hai Nhudea 'randi ar döthe Hordan.

² Bi denga nzeye ya jö'i, ne nu'u mi pe'sa ya hñeni ka ba othenu.

³ Nu'mú ya denga'bepate bi ma ba k'ö'sa ar Hesu nda tsati, ne bi 'ñembabi:

—Hage tsant'ö ya thogi da tsä da hye ár 'behñö n'ar ñ'ohö.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxka nehü har T'ofö, nu hár ndui, Jö bi hyoka ar ndö ne ar 'behñö.

⁵ Ne bi 'ñenga Jö: Jange ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nönö, ne da m'uhwi ár 'behñö, ne nuya yohoyu, da n'atho.

⁶ Hinga yoho 'mu, n'ase. Jange nö'ö xi junga Jö, hinda 'weka ar jö'i.

⁷ Nuya denga'bepate bi 'ñemba ar Hesu:

—Yo'ö bi mönga ar Moise nda thoka n'ar he'mi ñhegi, ne nda tsä nda hyep'u ár 'behñö n'ar ñ'ohö 'mu.

⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ar Moise bi unga ar seki ngetho xa xi me ri ñöhy. Nu hár ndui Jö himi ne njap'u.

⁹ Di xi'ahu, nö'ö togo da hyep'u ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi di ñ'owi man'ar jö'i, ne da nthötwi man'ar 'behñö, gehnu n'ar tsinganthöti. Ne nö'ö togo da nthötwi nor 'behñö xi nthep'u, gehnu n'ar tsinganthöti n'ehe.

¹⁰ Nuyá maxte bi 'ñemba ar Hesu:

—Nu'mu njap'u ár m'ui ar ñ'ohö ne ár 'behñö, xiñho hinda nthöta n'a 'mu.

¹¹ Bi dö ar Hesu ne bi 'ñembabi'u:

—Hinga gatho da tsá da 'yot'a njap'u, hõnse nu'u xpa umba Jö hinda nthöti.

¹² Ra ya ñ'ohõ hingi tsá da nthöti ngetho xi m'ui njap'u, ma'ra xi japabi njap'u ya jö'i, ma'ra xi ne m'et'o da mepabi Jö togo ar ndö mhets'i. Nö'ö togo tsá da hñõnga nunar mhõnu, dá hñõni.

*Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi
(Mr. 10:13-16; Lk. 18:15-17)*

¹³ M'efa ba ts'impabi 'ra ya tsi bötsi ar Hesu nda hñuxa yá 'ye ne nda 'yapa Jö nda jöpi. Ha nuyá maxte bi zui nu'u togo mi tsihi.

¹⁴ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Hyehü ya tsi bötsi da e da zükagi, yo gi hökwabihü, ngetho gatho nu'u 'bü hár ts'ut'wi Jö, ñehwi n'ar tsi bötsi.

¹⁵ Nu mi wadi bi hñuxa yá 'ye ha ya tsi bötsi, bi gu ar 'ñu bi ma.

*N'ar ñ'ohõ xa mi the yá ñho bi nõwi ar Hesu
(Mr. 10:17-31; Lk. 18:18-30)*

¹⁶ M'efa ba e n'a bi 'yot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hoga Utate, tema ñho ga pefi, ne njap'u ga pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi xikagi dar hogajö'i. Hõnse Jö go ar hogajö'i'ö. Ha nu'mü gi ne gi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, 'yot'wa gatho yá 'bepate Jö.

¹⁸ Nor ñ'ohõ'ö bi 'ñenö:

—Tema 'bepate'u.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi ñhote, yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohü, yo gi mpë, yo gi juxya nhemhñö.

19 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö, ne mö ri ñ'ohu ngu gi mhöse.

20 Nunar ñ'ohö bi 'ñenö:

—Gathoyu xta ot'a ndi bötsitho. Teme di 'bedi ga ot'e.

21 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu xa gi ne gi 'bui xiño, di ma ba pa gatho nö'ö gi pets'i ne hyemba ya hyoya. Njap'u gi pe'sa ri ñhonu maño mhets'i, ne ba e gi tengagi.

22 Nu mi 'yo njap'u nunar ñ'ohonu, bi ma xa mi tu ár müi, ngetho mi the nzeze ya ñho.

23 Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba ya maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, xa xi ñhembida yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

24 Di xi'ahu xi ñhembida tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomñni. Töte ár ñhembida yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jö.

25 Nu mi 'yo njap'u ya maxte, xa bi 'yotho ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mu njap'u, togo tsa da mpo 'mu.

26 Ar Hesu bi k'öt'i ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö hingi tsa da 'yot'a ya jö'i, Jö hinter ñhembibi da 'yot'ö.

27 Ar Pedro bi 'ñembabi 'mu:

—Nuje xta tsohe xoge ne xta teñ'ahe. Tema nthöhö di to'mhe 'mu.

28 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, xta zo ar pa da n'a'yo xoge, xta hñuxa hár thuxandö Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, nu'ahu xka tengagihu ma gi hñuxu n'ehe ha 'ret'amayoho ya thuxandö, gi hñö'sfu majöni nu'u 'ret'amayoho ya m'ui ya me Israel.

²⁹ To gatho xpa tsop'u yá ngu, yá jödö, yá nju, yá dada, yá nönö, yá 'behñö, yá bötsi wa yá hai temga ma thuhu, ma da hñönga n'anthebe ár nze_ye di tóta nö'ö xi zogi, ne ma da hñönga ar te hiñham'u da göts'i.

³⁰ Nze_ye nu'u 'bet'opya ma da m'efa, ha nu'u togo 'befapya ma da m'et'o'u.

20

Ár 'bede ya 'bego mpe har hwöhi'obxi

¹ Ár ts'ut'wi Jö ñhe_hwitho n'ar ñ'ohö pe'sa n'ar hwöhi'obxi, ne da bönga ra n'itho ma da hyonga ya 'bego da mats'i.

² Ne bi nkohwi nuya 'bego nda gut'wa nö'ö tö n'ar 'bego n'a pa, ne bi mehna har hwöhi nda mpefi.

³ Ngu n'ar guto xudi bi bönga man'agi ma ba hongga ma'ra, ne bi dinga 'ra mi 'buhnu har tai hinte mi pefi.

⁴ Ne bi 'ñembabi'u: Di möhu ba mpehu ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahu xiñho. Ne bi ma ba mpe'u.

⁵ Ngu madempa ne ar hñunde bi bönga man'agi, ne bi nthewi ma'ra, ne bi gohwi nda gut'wa xiñho n'ehe.

⁶ Ngu n'ar kut'a nde bi bönga man'agi, ne bi nthewi ma'ra ya jö'i hinte mi pefi, ne bi 'ñembabi: Yo'ö gi 'buthuwa gatho ar pa hinte gi pehu.

⁷ Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi: Hinto xi 'raje ar 'befi. Nu'mú nor ñ'ohö'ö bi 'ñenö: Di ma ba mpehu ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahu xiñho.

⁸ Nu mi yu ar hyadi, nunar hmu bi 'ñemba ar ndöngi: Zohna ya 'bego gi jut'wa n'apa n'a ngu n'a. Jut'wa m'et'o nu'u bi yut'a m'efa, nep'u nu'u bi yut'a ar ndui.

⁹ Nu mi tho nu'u bi yut'a ngu kut'a nde, bi njut'wabi xoge ar pa.

¹⁰ Nu mi tho nu'u ya 'bet'o xki yut'a mi xudi, mi emp'ö nda hñuxa ár nzeye nda t'umbabi, ha nu'u bi njut'wabi n'apa n'ehe.

¹¹ Nu mi hñönga hönse'ö, mi ñömañ'u mi nonga ar hmu.

¹² Mi eñ'u: Nuyü xi yut'a m'efa, hönse n'a xenimpa xi mpefi, ne xka jut'wabi mahyegi nguje xta mpehe gatho ar pa, xta tsethe ar pahyadi.

¹³ Nu'mú ar hmu bi 'ñemba n'a'u: Ha gi ode ño, hage xta komp'a ri bojö. Hage hinda nkohwi nga jut'a nö'ö ar nthöhö t'unga n'apa.

¹⁴ Hñöxa nö'ö xka töhö ne di ma, ngetho nuga xta ne ga jut'wa ngu'i nuyü xi yut'a m'efa.

¹⁵ Hage ma gi xikagi teme ga japa ma bojö. Wa tsot'a ri müi gi handgi ko ma müi.

¹⁶ Ngetho nu'u 'bet'o ma da m'efa, ne nu'u 'befa ma da m'et'o'u. Nzeye xi ts'ohni, tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho

(Mr. 10:32-34; Lk. 18:31-34)

¹⁷ Ar Hesu mi 'yo ar 'ñu ndi ma Herusalen, n'a mbi 'weka n'amp'u nu'u 'ret'amayoho yá maxte ne bi 'ñembabi:

¹⁸ —Pöhu, nú'mu xka tsoñhunü Herusalen, ka ma da mhihnü Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ma da ndatwa ha yá 'ye ya ndömöjö ne ya böt'ofö, ne da t'ent'i da tho.

19 M'efa ma da ndatwa ha yá 'ye nu'u hinya xodyo. Nuyū ma da zani, da 'wet'i, ne da tsuta ha n'ar pont'i da thegi da du, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

*Nö'ö mi a ár nönö ar Xuwa ne ar Hakobo
(Mr. 10:35-45)*

20 Nep'u ba e ár 'behñö ar Sebedeo mi ñ'owi yá t'u, dama bi ndandihmö hár wa ar Hesu mi apa ar möte.

21 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Teme gi ne.

Nor 'behñö bi 'ñenö:

—Di ne gi 'ñexa nuyū yoho ma t'u gi hñuxkwi há ri ndö, n'a da hñuxa há ri ñ'ei, ne nö'ö man'a ha ri ngöhö.

22 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñemba ar Xuwa ne ar Hakobo:

—Hingi pöhu teme gi ahü. Ha gi hanthu gi tsethu ya thogi ngu ma ga tsetka.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Hö ga tsethe.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Majöni ma gi thohü ya thogi ngu ma ga thoka. Ha nö'ö gi ne gi hñuxu ha ma ñ'ei ne ha ma ngöhö, hinda tsä te ga mönga. Ma Dada xi hokwabi togo xi hñux'ö ga hux'be.

24 Nu mi bö nu'u ma 'ret'a yá maxte nö'ö xki 'ya nuya yoho mi njödö, xa bi mbö yá kwe.

25 Ne ar Hesu bi zo yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Gi pöhu nuyá ndö ya hnini ñ'exase'u honi da hyoma hai nu ma'ra, ne nuya xi t'exa ngu ar ñöxhmu xa me'mda ya jö'i.

26 Ha nu'ahu, yo gi njahup'u, ngetho nu'mu gi ne gi ndötahu, mahyoni gi pefu nu ma'ra.

27 Nö'ö togo gi ne gi 'bet'ohu, mahyoni gi m'egohu n'ehe.

28 Jahu ngu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nö'ö himba ehe honi togo da mepabi. Xpa ehe da m'ego ne da unga ár te da gut'wa yá thai nzeje ya jö'i.

Yoho ya goda bi tsa bi hyandi

(Mr. 10:46-52; Lk. 18:35-43)

29 Nu mi bonga ar Hesu har hnini Heriko, mi tenga yá maxte ne mi tenga nzeje ya jö'i.

30 Har 'ñu bi nthewi mi huhnü yoho ya goda, ne mi bö'u mi thohnü ar Hesu, bi mat'i ne bi 'ñembabi:
—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, pe'skagihe ar nhwëki.

31 Ya jö'i mi tsui hinge nda mafi, ha nu'u xa mi umba yá müi mi mafi mi eñ'u:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagihe.

32 Nu'mü ar Hesu bi m'ai bi mat'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Te gi ne ga ja'ahu.

33 Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, di nehe da xo ma dahe.

34 Nu'mü ar Hesu bi hwëki ne bi hñuxa ár 'ye ha yá da'u, ne dama bi xogi, ne bi deni.

21

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40; Jn. 12:12-19)

1 Ar Hesu mi zongwi yá maxte núnu Betfage, mote ar t'oho Njömdoni, get'u ar hnini Herusalen. Ka bi mehnu yoho nda m'et'o.

² Ne bi 'ñembabi:

—Di möh_u har t'ulo hnini gi hanth_u 'buh_u. Ne xki tsoñh_u ma gi tiñh_u n'ar tsi n'oge di thötwin_u ár t'ubru, gi xoth_u ne gi tsinkagih_uwa.

³ Nu'm_u togo da 'yañ'ah_u, gi 'ñembabih_u njawa: Ar tsi Hmu honi, ne ka da kos'a man'agi.

⁴ Gathoy_u bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'm_u bi 'ñenö:

⁵ Di möh_u Herusalen nö'ö ar hnini t'embabi ar Sion n'ehe, ne xifu ya mengun_u:
Hyanth_u ba ekwa ri Hmuh_u xpa e da k'ös'ah_u,
hingar ñ'ets'i, ngetho xpa ntö n'ar tsi n'oge,
ár bötsi n'ar tsi zu'we ndu.

⁶ Nu'm_u yá maxte bi ma'u ne bi 'yot'a ngu xki xipabi.

⁷ Nep'u ba tsimpa ar tsi n'oge mi ñ'owi ár bötsi, ne yá maxte bi gö'spa yá pat'i ne bi boxa ar Hesu bi ntoge.

⁸ Mi pan_u nzeye ya jö'i, 'ra mi höka yá pat'i mi xi har 'ñu, ma'ra mi toka ya xiza mi po hab_u nda thogi.

⁹ Nuya jö'i mi 'bet'o ne nu'u mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Xa nsunda ár T'u ar Dabi. Dá jöpa Jö ár m'ehni. Xa nsunda Jö bi 'b_u mhets'i.

¹⁰ Ngu mi yut'u har hnini Herusalen, xa mi ñ'entya jö'i ne mi enga n'a ngu n'a:

—Togon_u 'm_u.

¹¹ Ne nu'u togo mi teni mi thödi ne mi eñ'u:

—Gehn_u ar Hesu ár m'ehni Jö, ar me Nasare har haj Ngalilea.

*Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö
(Mr. 11:15-19; Lk. 19:45-48; Jn. 2:13-22)*

12 Nep'u ar Hesu bi yut'a hár thi ár dönganijö ar tsi Dada, ne bi 'yenga gatho nu'u mi mpa ne nu'u mi ntai. Bi pu'spa yá mexa ya patbojö ne yá nthuts'i nu'u mi pa ya domtxu.

13 Ne bi 'ñembabi:

—Hár T'ofö Jö enö: Ma ngu gehnu ár ngu mhat'ajö. Ha nu'ahu xka 'yothu n'ar ngu jar mfë.

14 'Ra ya goda ne ya dowä ba e bi zuhnü har nijö, ne nö'ö bi othebi yá hñeni.

15 Nuya ndömöjö ne nuya böt'ofö mi hyanda ya döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu, xa bi mbo yá kwe mi 'yoxa nuya bötsi mi ma mbor nijö mi eñ'u: Xa nsunda ár T'u ar Dabi.

16 Ne bi xipa ar Hesu njawa:

—Ha hingi oxa nö'ö mönga ya bötsi.

Ar Hesu bi dötwabi ne bi 'ñembabi'u:

—Hö, di ode. Xi nu'ahu, ha hinxka nehü ár T'ofö Jö habü enö njawa:

Nuya bötsi ne nu'u ya lele tsutho,

Jö bi xokwa yá ne nda mat'ajö xiñho.

17 Ne bi zohnü'u bi bönga har hnini, bi ma Betania, ka ba oxhnu.

*Ar Hesu bi ot'a n'ar 'bai'iuxi hinte mi uni
(Mr. 11:12-14, 20-26)*

18 Ár hyax'ö n'itho bi menga man'agi Herusalen, ne nú'mü mi 'yo har 'ñu bi ntunthu.

19 Hár ñöni ar 'ñu bi hyandi mi 'bahnu n'ar 'bai'iuxi. Bi ma ba k'öni, xömhö nda dinga te nda zi. Ha hinte mi tu, honse xa mi k'amatho yá xi. Nu'mü bi 'ñemba ar 'bai'iuxi:

—Hiñham'u gi penga da ndu ri iuxi.

Ne dama bi 'yot'i.

20 Nu mi hyanda yá maḁte nö'ö xki thogi, xa mi 'yoḁho ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja dama bi 'yot'a ar 'ba'i'uxi.

21 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu xa gi jamfihu, ne hingi yomihu da njap'u ngu gi nehü, hinge honse da tsa gi 'yoḁhu ngu xta ot'wa ar 'ba'i'uxi. Da tsa gi 'ñembabihu nunar t'ohonu da mponi di ma har dehe, ne da ma.

22 Ne gatho nö'ö gi 'yahu ne gi ñ'emuihu da t'a'ahu, gi hñöhu.

Ar Hesu bi t'ambabi togo mi hömpa ár ts'edi

(Mr. 11:27-33; Lk. 20:1-8)

23 Nep'u ar Hesu bi yut'a man'agi har dönganijö Herusalen, mi uta ya jö'i. Ne ja bi zohnu ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a gatho nö'ö gi pefi. Togo gi hömpa ár ts'edi gi 'yot'a njap'u.

24 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga n'e, ma ga ot'ahu n'ar nt'ani. Nu'mu gi thöhu, nuga n'e ga xi'ahu togo di hömpa ár ts'edi ga ot'a nö'ö di pefi.

25 Nö'ö ar xixthe mi ot'a ar Xuwa Xixthe, togo ba peñ'ö, Jö wa ya jö'i.

Nu'u bi ndui bi njont'ane n'a ngu n'a, ne mi eñ'u:

—Xipyä te ga thöhu. Nu'mu ga emfu ba pehna Jö, ma da ñengagihu: Yo'ö hinga 'yoḁhu nö'ö mi möñ'ö.

26 Ha nu'mu ga emfu ar Xuwa ba pehna ya jö'i, da mbo yá kweyu, ngetho gatho handa ar Xuwa Xixthe ngu ár m'ehni Jö.

27 Nu'mú ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Hindi pöhe.

Nu'mú ar Hesu bi dödi:
 —Nuga n'e hinga xi'ahú togo xpa penkagi ga ot'a nö'ö di pefi.

Ár 'bede yoho ya t'u

²⁸ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Te gi nuhú. N'ar ñ'ohó mi 'ñe yoho yá t'u, ne bi 'ñemba n'a'u: Di ma ba mpe har hwöhi.

²⁹ Nö'ö ar t'u'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hin'ö, hindi ne ga ma. Ne m'efa bi 'yot'wa ár ntso'mi ne bi ma ba mpefi.

³⁰ Nep'u nu ár dada'ö bi 'ñemba nö'ö man'ár t'u: Di ma ba mpe har hwöhi. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hö, ga ma. Ha himbi ma.

³¹ Xipya, nuya yohoyu, togo bi 'yot'a nö'ö bi 'bepa ár dada.

Bi dö nuya ndömöjö:

—Nö'ö ar t'u bi mehna m'et'o.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahú, nuya hyate ne nuya ts'o'behñö ma da dö'ahú m'et'o da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

³² Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe bi ut'ahú hanja gi ñhogajö'ihú, ne nu'ahú hinga ne ga jamfihú nö'ö mi möñ'ö. Nuya hyate ne ya ts'o'behñö, nu'u hö, bi 'yot'wa yá ntso'mi. Ha nu'ahú, mödi te gatho xka hyanthu, hinxka ñ'emuihú nö'ö bi möñ'ö.

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mr. 12:1-12; Lk. 20:9-19)

³³ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi'u:

—'Yohú man'ar 'bede ga xi'ahú: Mi 'bu n'ar ñ'ohó xa mi the nzeye yá hai. Ne bi 'ñet'a n'ar

hwöhi'obxi, bi guxa n'ar jödo bi got'i. Bi xa'ma n'ar moto, ne bi hyoka n'ar he'sa ngu nda hyanda xoge.

M'efa bi umba ñhandi ma'ra nda su, ne bi ma yap'u.

³⁴ Nu mi zo ar sofo, bi mehna 'ra yá 'bego ma nda k'ö'sa yá ñhandi, ne nda umba nö'ö made ndi 'ñepi.

³⁵ Nuya ñhandi bi gumpa yá 'bego, n'a bi mei, nö'ö man'a bi hyo, ne nö'ö man'a bi tēdo bi gui bi ma.

³⁶ M'efa bi mengi bi mehna ma nzeŷe yá 'bego, ha nuya ñhandi bi mengi bi 'yot'wa ngu xki 'yot'wa nu'u m'et'o.

³⁷ Nu ár ngöts'i, nö'ö tor meŷi ar hwöhi bi mehna ár t'u, ne bi 'ñenö: Numa t'u hö, ma da 'yote.

³⁸ Ha nuya ñhandi mi hyandwa ár t'u, bi 'ñenga n'a ngu n'a: Go gehnu togo ma da gohwi ya hai. Ma ga hohu ne ga tsömfu yá hai.

³⁹ Nu'mú nuya ñhandi bi gumpa ár t'u, bi guka har hwöhi ne bi hyo.

⁴⁰ Nu xta penga nö'ö tor meŷi ar hwöhi, tema da japa nuya ñhandi.

⁴¹ Nu'mú nuya ndöxodyo bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ár meŷi ar hwöhi da 'weka nuya ts'ojö'i da hyo, hinda ma da hwëki. Ne da umba ma'ra ya 'bego ár hai, nu'u togo da umba nö'ö di 'ñepi xta zo ar sofo.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hage hinxka nehü har T'ofö habu enö:
Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjödo,
nupya gehnu ar müdi do xi nju'spa ár nijö Jö.
Gesë Jö xi 'yot'a njap'u,
ne di hanthü nzätho nö'ö bi 'yot'e.

⁴³ Jange di xi'ahū, ma da thömp'ahū nö'ö ar ts'edi gi pe'su gi kuthuhmō hár ts'ut'wi Jö, ne da t'umba ma'ra ya jö'i nu'u togo ne da 'yota nö'ö mönga Jö.

⁴⁴ Nö'ö togo da ntoxkwi nor do'ö, da 'waka yá ndo'yo, ha nö'ö togo da ze'mi, da kunt'i.

⁴⁵ Nu mi 'yo ya ndömöjō ne ya denga'bepate nö'ö mi mönga ar Hesu, bi bö'u go mi embabi'u.

⁴⁶ Jange xa mi nemhö'u nda gu ar Hesu. Honse mi tsu ya jö'i, ngetho nuyū mi beni ar Hesu már m'ehni Jö.

22

Ár 'bede ar ngo

¹ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bedeyū ne bi ñembabi:

² —Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i, ma ga hejū ngu n'ar ndö bi 'yot'wa n'ar ngo ár t'u bi nthöti.

³ Bi mehna yá 'bego ma nda tsi nu'u mi tho'mi nda e har ngo, ha nu'u himba ne ba ehe.

⁴ Nep'u nunar ndö bi mehna ma'ra ya 'bego, ne bi ñembabi: Ba xifu nu'u togo di to'mhe, xta ñhoje. Xta hohe ya meti ne ya nokaboi. Gatho xi thoki. Ñembabihu: Ba ehū ar ngo.

⁵ Ha nu'u mi tho'mi, himbi japamasu nö'ö bi xipa nuya 'bego. N'a bi mada ar 'befi ha yá hwöhi, ha man'a bi ma ba k'önga yá m'a har hnini.

⁶ Ma'ra bi gumpa yá 'bego ar ndö, bi fenza ne bi hyo.

⁷ Nu mi 'yo ar ndö gatho nö'ö xki njapa yá 'bego, xa bi mbo ár kwe. Bi munts'a yá ndogu, ne bi mehni ma nda hyonga nuya hyote nda hyo ne nda tsöt'wa yá hnini.

⁸ Nep'u ar ndö bi 'ñemba yá 'bego: Xi thoka gatho da ho ar ngo, ne nu'u ndi to'mi himba ne ba ehe. Bi nts'okse'u.

⁹ Jange nupya, di möhu ha ya dö'ñu, ne ba tsihu gatho nu'u gi nthewihu.

¹⁰ Bi ma yá 'bego ma ba munts'a gatho nu'u mi nthewi ha ya 'ñu, ya ts'om'ui ne ya hogajö'i. Njap'u bi ñuxa nö'ö ar döta ngu habu mi t'ot'a ar ngo.

¹¹ Nu'mú ar ndö bi yut'a har ngu nda zengwa nu'u xki zoho, ne bi hyanda n'a mi 'buhnu hinxki theta ar hengo.

¹² Jange bi 'ñembabi: Ha gi ode ño. Hanja ga kut'wa ne hingi he ar hengo. Nö'ö hinte bi za te bi dödi.

¹³ Nu'mú ar ndö bi 'ñemba yá 'bego: Xothwu yá 'ye ne yá wa, ba eñhu nthi har 'bexui habu da nzoni ne da guxyá ts'i.

¹⁴ Nu mi wa ar Hesu bi metwa nunar 'bedenu, bi 'ñenö:

—Ngetho nzeye xi ts'ohni, ha tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi nonga ar bojö jot'a ya ndö

(Mr. 12:13-17; Lk. 20:20-26)

¹⁵ Nu mi 'yo ya denga'bepate njap'u, bi njuki bi ma'u, ma nda nkohi hanja nda tsä nda hyat'a ar Hesu.

¹⁶ Ba pehna 'ra yá maxte bi mewi 'ra yá ñ'owi ar Erode, ma nda 'yot'wa n'ar nt'ani, ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe gi mönga nö'ö majöni ne gi utwa ya jö'i ár 'ñu Jö. Hinto gi tsu, ne hinto gi hwantho.

¹⁷ Jange di ne gi xikagihe, hage xiñho ga juthwe ar bojö jot'a ar Sesar, wa hin'ö.

18 Ha nunar Hesu mi pöt watho yá ts'omfeni, jange bi 'ñembabi:

—Xa gar nemhñöhü, yo'ö gi ne gi hyaju.

19 Utkagihü n'ar bojö a ar Sesar.

Nu'mú ba thömpabi ar bojö mi adi.

20 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

21 Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ár meti ar Sesar.

Ar Hesu bi 'ñenö:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfu Jö nö'ö ár meti'ö n'ehe.

22 Nu mi 'yo njap'u, xa bi 'yotho, ne bi zohnu ar Hesu bi ma'u.

Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte

(Mr. 12:18-27; Lk. 20:27-40)

23 Nor pa'ö bi zohnu 'ra ya dengamöjö, nu'u hingi ñ'emui da mengi da nte nu'u xi du, ne bi 'yambabi,

24 bi 'ñeñ'u:

—Utate, ar Moise bi 'ñenö, nu'mu n'ar ñ'ohö da du ne hinda zo n'ar bötsi, n'ár jödöp'u'ö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

25 Nuje da pöhe yoto mi njödö. Nö'ö ar 'bet'o bi nthöti, bi du ne hinte bi zo ar bötsi. Jange nunar 'behñö bi mengi bi nthötwi ár jödöp'u'ö.

26 Nor ñoho ñ'ohö bi du n'ehe, ne ar hñu, ne bi njap'u gatho yoto.

27 Ár ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

28 Nú'mu xta mengi da nte man'agi, togo ár 'behñönu 'mu, ngetho bi nthötwi gatho yoto ya ñ'ohö mi njödö.

29 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi ts'onga ri mfenihu, ngetho hingi pöhu ar T'ofu, ne hingi pohu ár ts'edi Jö.

30 Nu xta menga ya jö'i da nte man'agi, hinda ma da nthöti, hinda ma da t'adi. Ma da ñhehwi yá enxe Jö bi 'bu mhets'i.

31 Nö'ö ha pengi da nte nu'u xi du wa hin'ö, hage hinxka nehü habü enga njawa Jö har T'ofu:

32 Nuga ár Jögi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob. Jö go ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du.

33 Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, xa bi 'yoda nö'ö mi ut'ö.

Ar döta 'bepate

(Mr. 12:28-34)

34 Nu mi bö ya denga'bepate nunar Hesu xki gotwa yá ne ya dengamöj, bi mhunts'i nda nu te nda me'u.

35 Nep'u n'a nu'u már böt'ofu, bi ma ba ot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, xömhö nda hyat'i, ne bi 'ñembabi:

36 —Utate, ndana ar 'bepate töte ár nsu hár t'ofu ar Moise.

37 Ar Hesu bi 'ñenö:

—Xa gi 'ñet'a ri müi, gi 'yent'a ri te, ne gi hñuxa ri mfeni gi mö Jö ri Hmu.

38 Go gehnu ar 'bet'o 'bepate, ne gehnu töpa ár nsu gathu nu ma'ra.

39 Ne nor ñoho ñhehwitho: Gi mö ri mijö'iwi ngu gi mhöse.

40 Ha nuya 'bepateyu, ka pongwa gathu yá 'bepate ar Moise, ne gathu nö'ö mönga yá m'ehni Jö.

Hanja mhö ar Kristo ár t'ü ar Dabi

(Mr. 12:35-37; Lk. 20:41-44)

⁴¹ Nú'mü xki mhunts'a ya denga'be_pate, ar Hesu bi 'yot'wa n'ar nt'ani.

⁴² Ne bi 'ñembabi:

—Togo gi beñhü ar Kristo. Togo ár t'ü'ö.

Nuya denga'be_pate bi 'ñeñ'u:

—Ár t'ü ar Dabi.

⁴³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñenö:

—Xi'mü, yo'ö ar Dabi, xki nzinga ár Hñö Jö, embabi ár Hmu 'mü. Ngetho bi 'ñenö:

⁴⁴ Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

⁴⁵ Nu'mü ar Dabi embabi ár Hmu, hanja ár t'ü 'mü.

⁴⁶ Ne hinte bi za te bi dödi. Nu ar pa'ö di 'ñe injawa, hinto bi ne bi 'yot'wa ya nt'ani.

23

Ar Hesu bi nombayá ts'o'befi ya denga'be_pate ne ya böt'ofö

(Mr. 12:38-40; Lk. 11:37-54; 20:45-47)

¹ Nu'mü ar Hesu bi zo yá maxte ne gatho ya jö'i mi 'buhny, ne bi 'ñembabi'u:

² —Nuya denga'be_pate ne ya böt'ofö, xi t'umba ar nsu da ut'ahü tema di bonga nö'ö bi 'yot'a ar Moise.

³ Jange 'yothu gatho nö'ö da xi'ahü. Hönse yo gi tembabi_h yá ts'o'befi, ngetho möñ'u xiñho, ha hingi ot'a njap'u.

⁴ Nu'u tutwa ya 'beni ya jö'i xi ñhü, ha nuyu hingi ne da dañ'uts'u da mats'i.

⁵ Nö'ö ot'u, te gatho pe ha yá nhandi ya jö'i, ne da ñexyá nsu. Tsuta ya t'ofu ha yá dē ne ha yá 'ye, ne tutwa xi nxidi ár ñöni yá he.

⁶ Nu ha ya dango xa hongá da hñuxa ha ya m'et'o nthuts'i, ne xa ne da hñuxa ha ya hoga nthuts'i ha ya nijö, honi da t'e'spa yá nsu.

⁷ Xa ne da ndömyá 'ye nú'mu da nzengwa ha ya tai, ne da t'embabi'u: Ma tsi utate'ihe.

⁸ Ha nu'ahu, yo ma gi ñhehu da t'es'ahu ri nsuhu, ne da t'eñ'a'ihu gar utatehu. Ngetho n'adar Utate, honse ar Kristo, ha nu'ahu gatho gi nkuhu.

⁹ Hinto ma gi 'ñembabihu ri dadahuwa har ximhai, ngetho n'ada ri Dadahu, gehnu bi 'bu mhets'i.

¹⁰ Yo ma gi ñhehu da t'eñ'ahu gar utatehu gi tsixu ar 'ñu, ngetho n'ada togo tsixa ar 'ñu, gehnu ar Kristo.

¹¹ Nö'ö togo 'bu mañö pe'sa n'ar döta nsu, mahyoni da mepa nu ma'ra n'ehe.

¹² Ngetho nö'ö togo da ñ'exase, m'efa ma da m'etwa ár tsa, ha nö'ö togo da nts'a'mi, ma da t'e'spa ár nsu.

¹³ Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Hingi kuthu, ne hingi hehu da yut'a nu'u togo ne da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

¹⁴ Nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Gi hathu ya tsi 'ranxu, gi hömfu yá ngu, ne xa gi othu ya nsadi, hingi ne da nheki ri ts'o'befihu. Jange xa döta ri mfei gi to'mhu.

¹⁵ Hwëkate nu'ahu gar böt'ofu ne gar denga'bepatehu, nemhñöhu. Xa gi mpunthu gi hoñhu togo da dempa'a ri nt'utihu. Ne xki tiñhu, xa

gi ts'okwabihu yá mfeni, gi 'bet'ohu da ma njöntho har 'bexui habu gir möhu n'ehe.

16 Di hñöx'ahu ya goda guhna ma'ra. Hwëkate'ihu gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar dönganijö, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made ar k'axt'abojö ja har dönganijö, nu'mú hö, xi nts'uni nö'ö bi mö.

17 Gar godahu ne xa xka 'be ri mfenihu. Ndana töte ár nsu, ar k'axt'abojö wa ar dönganijö japi da hñuxa ár nsunu.

18 Ne gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar t'uxm'oñho, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made nö'ö ar m'oñho oxhnu, nu'mú hö, xi nts'uni nö'ö bi möñ'ö.

19 Godahu xka 'bethwu ár 'ñu ar tsi Dada. Ndana töte ár nsu, ar m'oñho wa ar t'uxm'oñho nuna japi da hñuxa ár nsu.

20 Jange nö'ö togo et'a made ar t'uxm'oñho, et'a made gatho nö'ö te kuxhnu n'ehe.

21 Njap'u hinge honse et'a made ar dönganijö, et'a made Jö togo 'buhnu.

22 Nö'ö togo et'a made mhets'i, et'a made ár thuxandö Jö, ne gese Jö togo huxhnu.

23 Hwëkate'ihu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, gar nemhñöhu. Ngetho gi uñhu ár 'ret'a xeni ya doni t'u'sa ar ñhuni, ne xka hyehu nuna 'bet'o ha yá 'bepate ar Moise. Xka hyehu gi 'yothwu xiñho ma'ra, ar nhwëki ne ar ñ'emui. Xiñho gi 'yothuyu, ne hingi hyehu nu ma'ra.

24 Gar goda guhnatehu. Gi othu nö'ö hints'u nts'uni, ne gi hehu nö'ö xa pe'sa ár nts'uni. Jangutho gi ntsuñhu hingi tuthu n'ar tsi t'ulo zu'we, ne gi tut'athohu ya döta zu'we.

25 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Gi ñhehwihu n'ar 'bada wa n'ar mohi, honse xi nsut'a nthi, ne mbo ri muihu ne ri mfenihu xa ñuxa ar mfë ne ar ts'om'ui.

26 Goda denga'bepatehu, xuthu m'et'o mbo ri mfenihu ne ri muihu, ne njap'u da t'axk'ahu nthi n'ehe.

27 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Di hñöx'ahu ya t'agi xint'axi nthi ne nheki nzatho, ha ku yá ndo'yo nu'u xi du thota yá nts'otho.

28 Gi njahup'u n'ehe, ngetho ha yá hmi ya jö'i xa gi othu gar hogajö'i'ihu, ne ha ri mfenihu hingi tsaya ar nhemhñö ne ar ts'oki.

29 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Ngetho gi hojwu yá t'agi yá m'ehni Jö, ne gi kö'thwu yá t'agi ya hogajö'i.

30 Ne gi eñhu: Nu'mu xta 'buhmöhü nuya pa mi 'bu ma palehu, hinxta faxhmöhü xi hyopa yá m'ehni Jö.

31 Jange gi ndasehu yá 'beto'ihu nu'u togo bi hyopa yá m'ehni Jö.

32 Jwathu 'mu nö'ö bi du'ma ri palehu.

33 Yá bötsi'ihu ya k'eñö. Hanja ma gi k'onthu da 'beñ'ahu har tsibi.

34 Jange ma ga peñ'ahu ma'ra ya m'ehni, ne nu'u di pe'sa yá hoga mfeni ne ya böt'ofo. 'Rayu ma gi hyohu, ma'ra gi tsuthu har pont'i, ma'ra gi fehu ha ri nijöhu ne gi kuhu di ne ya hnini.

35 Ne njap'u go ma gi k'othu ar thaj xi thuts'i nú'mu mi nhö'mba ár ji ya hogajö'i. Di ndu'ma

nú'mu mi nhö'mba ár ji ar hoga Abel, di göxa ár ji ar Sakaria ár t'u ar Berekia, togo ga hyohu mada ar ts'ötm'oñho ne ar nijö.

³⁶ Xa majöni di xi'ahu, gatho nor thainu, ma da k'ot'a nuya jö'i 'bu nuya payu.

Ar Hesu bi zot'a ár mui bi hwëka ya me Herusalen (Lk. 13:34-35)

³⁷ Nu'ahu gar menguhu Herusalen, gi k'ampabihu togo bi peñ'ahu, ne gi hofu yá m'ehni Jö. Hangu xta nemhö nga munts'a'ihu, ngu n'ar tsi oni munts'a yá tsi t'u'ni da hwixa ha yá hwa, ne hinga nehu.

³⁸ Pöhu, Jö ma da hyek'ase ri nijöhu.

³⁹ Ngetho di xi'ahu, hinge ma gi hyandgagihu nuya payu. Gi to'mhu m'et'o da zo ar pa gi 'ñeñhu: Nsunda togo xpa pehna Jö ma Hmuhu.

24

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö (Mr. 13:1-2; Lk. 21:5-6)

¹ Nu mi bönga ar Hesu har dönganijö, mi 'ba ar 'ñu nda ma, bi wat'a yá maxte mi utwabi tengu ár nzatho ar nijö.

² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu: Gatho nuya jödoyu gi hanthu, ma da thext'a gatho. Hinda ma da go n'ar do mañö ár midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o nonga ar ngöts'i (Mr. 13:3-23; Lk. 21:7-24)

³ Nep'u ar Hesu bi ma har t'ohö Njömdoni ne ka ba huhnu. Ba ep'u yá maxte bi 'yambase ne bi 'ñembabi:

—Di ne gi xikagihe ham'u ma da tho gatho nö'ö xka mö, ne tema nt'udi ma ga hanthe, njap'u ga pöhe 'bap'u_{tho} gi pengi, ne da göxa nuya payu di 'bu_{hu}.

⁴ Nu'mú ar Hesu bi döt_{wabi} ne bi 'ñenö:

—Jamasu_{hu} yo ma gi ñhe_{hu} to da hya'ah_u.

⁵ Ngetho ma da e nzeye_u togo ma da gumka ma thuhu ne da 'ñeñ'u: Nuga go dar Kristo. Ne njap'u ma da ka nzeye_u ya jö'i.

⁶ Ma gi 'yoh_u hab_u bi ja ya tuhni ne hab_u ja ma da ndui. Nu'ah_u yo gi tu ri mu_{ihu}, ngetho mahyoni da njap'u. Mödi thohy_u, hinxi zöta ár göts'i gatho nö'ö te japyä.

⁷ Nuya hnini ma da ntunkwi yá mihniniwi. Ma da nja ya textehñeni, ar thuhu, ha nunar ximhai hab_u gatho ma da nhwöni.

⁸ Gatho nuya dumuiy_u, honse ár ndui ar ugi xi 'ñep'u.

⁹ Ma da ndat'ah_u da mfep'ah_u, da tho'ah_u, ne xa ma da nt'utsa'ih_u ngetho xka ñ'emui_{gi}hu.

¹⁰ Nuya pa'u nzeye_u ma da 'be yá jamfi, ne ma da ñ'utsa n'a ngu n'a, ne ma da dase yá ñ'oh_u.

¹¹ Ma da e nzeye_u ya hyate da 'ñenö xpa pehna Jö, ne ma da hyat'a nzeye_u ya jö'i.

¹² Ne ár mhöte nzeye_u ya jö'i ma da 'bedi, ngetho ma da xu ar ts'oki gatho har ximhai.

¹³ Nu'u togo da zeta gatho nuya thogiy_u, da do'mi da göxa xo_{ge}, go ma da mpo'u.

¹⁴ Ne ma da nunga nunar hoga mhönu nomba ár ts'ut'wi Jö gatho ár nxidi ar ximhai, ne da 'yo gatho ya jö'i. M'efa da göxa xo_{ge}.

15 Jange xki hyanthu ar ts'oki xi nts'otho da yut'a habu ndönga Jö, ngu bi 'yot'a ar m'ehni Dañe (nö'ö togo da nehe, dá bödi xiñho tema ne da mö),

16 nu'mú, nu'ahu gi 'buhüwa Nhudea, di möhu ba ñ'öñhu ha ya t'ohö.

17 Nö'ö togo di to mañö ar ngu, yo ma gi kuthu te gi juju. Nixt'i di möhu.

18 Nö'ö togo 'yo har 'batha, yo ma gi penju gi juju ri pat'ihu.

19 Hwëkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsutyá bötsi nuya pa'u.

20 'Yapabihu Jö, nö'ö ar pa gi nixt'ihu, hinda dat'a ya tse, ne hendar pa ntsaya.

21 Ngetho nuya pa'u, xa ma da nja ya thogi ngu hinxka hyanthu nú'mu mi nduta ar ximhai di njawa, ne xta thogi hinda ma da nja man'a ngu'ö.

22 Nu'mu hinda göxa ngut'a nuya pa'u, hinto da bonk'mu. Jö ma da jöts'i, ngetho ma da maxa togo xi hwañ'ö.

23 Nu'mu da t'eñ'ahu: Ka bi 'bukwa ar Kristo, wa da t'eñ'ahu: Ndi, bi 'buhnu, yo ma gi jafumasu.

24 Ngetho ma da e ya kate Kristo ne ya kate m'ehni. Ma da 'yot'a ya döta nt'udi da hyat'a ya jö'i, ne nu'mu da tsahmö, da hyat'a nu'u xi thahni.

25 Nuya xta xi'ahu m'et'o, yo ma gi ñhehu da hya'ahu.

26 Jange nu'mu da si'ahu: Bi 'buhnu har ot'at'ohö, yo ma gi k'ö'su. Wa nu'mu da t'eñ'ahu: 'Bukwa har ngu, yo ma gi jafumasu.

27 Ngetho nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, xki thañhu dama da zohö. Ne da nheki xoge ar ximhai, ngu n'ar hwei da yot'a ha mahyats'i ne di m'e mampuni.

28 Nuya pa'u ma da ñhehwi jangu ya pada kwat'a habu 'benga n'ar meti xi du.

Ár ño'gi 'ñehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

(Mr. 13:24-37; Lk. 21:25-36; 17:25-36; 12:41-48)

29 Ngu da göxa nuya pa'u ñ'u_utho, ar hyadi ma da m'exui, ha nunar zönö hinda ma da unga ár hyats'i. Ya tsö ma da hyoi, ne gatho nu'u ja yá ts'edi mhets'i ma da nhwöt'i.

30 Nu'mú ma da nheki n'ar döta nt'udi mhets'i ár yo mpengi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ne gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ma da nzoni nu xta hyandi da zohö xta 'ñe ha ya gui, di hö n'ar döta ts'edi ne n'ar döta nsunda.

31 Ne ma da mehna yá enxex xta nt'o ar k'axt'athuxi, da muspa gatho nu'u togo xi hwañ'ö xoge ár nxidi ar ximhai, di ndu ha n'ár ñöni, di göxa man'a.

32 Pöhu tema ne da utkagihu ár 'bede ar iuxi: Nú'mu xki hyanthu pöxa yá n'ogi ne pö yá xi, gi pöhu ba ep'u_utho ar pahyadi.

33 Jange nú'mu xki hyanthu gatho nuya thogiyu, pöhu, 'bap'u_utho da göxa xoge.

34 Xa majöni di xi'ahu, hinda theta gatho nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

35 Mödi da m'edi ar mhets'i ne ar ximhai, nuya mhö xta mö, hinda ma da m'edi.

36 Nö'ö ar pa ne ar xenimpa ham'u da göxa xoge, hinto pödi. Nuyá enxex Jö hingi pöhmö n'ehe, hönse ma Dada bi 'bu mhets'i go pö'ö.

37 Nu xta mengi da e man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da njangu nuya pa mi 'bu ar Noe.

38 Nú'mu himi tsota ar pa nda yut'a ar Noe har motsa, ne nda ñuxa ar dehe xoge ar ximhai, nuya jö'i mi ñuntho, mi tsithetho ne mi otya ngo.

39 Himbi ne bi 'yo'u, mi dañ'u bi ñuxa ar dehe xoge ar ximhai, ne gatho bi jöt'i. Ma da njap'u xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

40 Nuya pa'u, nu'mu yoho ya ñ'ohö di 'yo har hwöhi di mpefi, xta dañ'u n'a ma da ts'its'i ne nö'ö man'a ma da ts'op'u.

41 Nu'mu yoho ya 'behñö di kunga mahyegi, da ts'ixa n'a, nö'ö man'a da ts'ogi.

42 Jange ndo'mhu, ngetho hingi pöhu ham'u da zo ri Hmuhu.

43 Beñhu 'mu, nu'mu n'ar mengu di pöhmö ham'u da zo ar bë, hinda ñ'ö 'mu. Da su hinda hyegi togo da bëpa ár ngu.

44 Jange nu'ahu n'ehe ndo'mhu, ngetho xki thañhu ma da ep'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

*Ar 'bego ot'e nö'ö nsipabi ne nö'ö hingi ot'e
(Lk. 12:41-48)*

45 Nö'ö togo ar hoga 'bego xa di ja ár mfeni, tsa da t'ent'wa hár 'ye ár ngu ár hmu, ne da ts'okwabi da 'winga gatho nu'u togo 'buhnu.

46 Nu'mu xa ma da njöpa nunar hoga 'bego'ö, xta zo ár hmu da dini di ot'a xiñho gatho ar 'befi xi ts'okwabi.

47 Xa majöni di xi'ahu, nö'ö ar hmu'ö ma da 'yent'wa hár 'ye gatho nö'ö te pets'i.

48 Ha xi'mu nö'ö ar 'bego'ö xi nts'o, ne kaxmbeni ár hmu hinda ma da penga ngut'a.

49 Ne da gu da me nu'u yá mi'begowi, ne da ñungwi ne da ntsithewi ya mihni.

50 Xta dani nunar pa hingi to'mi, dama da zo ár hmu.

51 Nu'mú nor hmu'ö ma da mbo ár kwe, xa ma da umba ar mfei, ne da 'ñet'a habu bi 'bu ya kate. Ka ma da nzonu ne da guxyá ts'inu.

25

Ár 'bede 'ret'a ya nxutsi

1 Nú'mu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da 'ñekwa ár ts'ut'wi, ma da ñehwi ngu n'ar nthöti bi t'ot'e. 'Ret'a ya nxutsi bi hñöxa yá ñot'i, ma ba thö ar ñ'ohö ma nda nthöti.

2 Ha nuya nxutsi'u, kut'a mi ja yá mfeni ne kut'a mi ñ'entho.

3 Nu'u kut'a mi ñ'entho, himbi hñöxa nzeye ar nziki da xit'a yá ñot'i.

4 Ha nu'u ma kut'a mi ja yá mfeni, bi hñöxkwi mahyegi yá ñot'i n'a xito mi po ar nziki.

5 Nö'ö ma nda nthöti himbi ngut'a bi zoho, jange gatho 'ret'a ya nxutsi bi zopa ar t'öhö ne bi ñ'ö'u.

6 Ngu made ar xui bi nheki n'ar mhafi mi emba ya nxutsi: Xi 'ñep'u nö'ö togo ma da nthöti. Di ma ba thöhu.

7 Nu'mú nu'u 'ret'a ya nxutsi bi nuhu, ne dama bi tso yá ñot'i.

8 Nu'u mi ñ'entho bi 'ñemba nu ma kut'a mi ja yá mfeni: Thogagihe n'a tui ri nzikihu, ngetho ma ñot'ihe hwet'atho.

9 Ha nuya nxutsi mi ja yá mfeni, bi 'ñemba nu ma'ra: Hin'ö, xi'mu da k'atkagihe n'e. Xiñho ma gi tansehu habu bi 'ba.

10 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu ma nda danga ar nziki, ge'mu bi zo nö'ö togo ma nda nthöti. Nu'mú nu'u

kut'a ya nxutsi xki ñhoki bi yut'wi har ngo, ne bi njot'a ar goxthi.

¹¹ M'efa bi zo nu'u ma'ra ya nxutsi, ne mi eñ'u: Ndada, xogagihe ar goxthi.

¹² Ha nö'ö togo ma nda nthöti, bi döti ne bi 'ñembabi'u: Xa majöni di xi'ahu, hindi pöka togo'ihu.

¹³ Jange nu'ahu ndo'mhu, ngetho hingi pöhu tema pa, wa tema xenimpa, ma da zo Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

Ár 'bede n'ar hmu bi zokwa ár bojö yá 'bego

¹⁴ Ár ts'ut'wi Jö jangu n'ar hmu mi 'ba ar 'ñu nda ma man'ar hai yap'u. Ne bi zohna yá 'bego ne bi hyemba ár bojö nda japabi nda xu,

¹⁵ ngu ár nihi yá mfeni n'a ngu n'a. N'a bi umba kut'a ya bojö, man'a bi umba yoho, ha nö'ö man'a n'ase bi umbabi. Nep'u bi gu ar 'ñu bi ma.

¹⁶ Nö'ö togo bi t'umbabi kut'a, bi ma ba japa nunar bojönu bi mpefi, ne bi guka ma kut'a.

¹⁷ Njap'u nö'ö xki t'umba yoho n'ehe, bi guka ma yoho.

¹⁸ Nö'ö togo xki t'umba n'a, bi ma ba xa'ma n'ar ots'i, ne ka bi 'ñöhnü ár bojö ár hmu.

¹⁹ Mi tho nzeye ya pa ba penga ar hmu, ne bi hñö'spa majöni yá 'bego.

²⁰ Mi zo nö'ö xki ts'okwabi kut'a ya bojö, bi umba ár hmu ma kut'a xki döhö, ne bi 'ñembabi: Tsi ndada, ga tsogagi kut'a ya bojö, ha nuga da hñ'a ma kut'a xta töhö.

²¹ Nu'mú ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xiñho nö'ö xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nö'ö nsi'a'i. Ga

pödi ga su nö'ö tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeye. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ne ga njohyawi.

²² M'efa bi zo nö'ö xki t'umbabi yoho ya bojö, ne bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, ga tsogagi yoho ya bojö, ha nuga xta höñ'a ma yoho xta töhö.

²³ Nu'mú ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xiñho nö'ö xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nö'ö nsi'a'i. Ga pödi ga su nö'ö tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeye. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ga njohyawi.

²⁴ Nú'mu mi zo ar 'bego xki ts'okwa n'ar bojö, bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, di pödi xi nts'o'i, ne ma gi hñomga nö'ö xta töhö, ngetho gi xo nö'ö hinxka pot'i, ne gi munts'a ar t'ei hinxka pits'i.

²⁵ Jange nuga da tsu, ne ma da aɡi, ha nupya xi 'bukwa nö'ö ri meti.

²⁶ Ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xa gar ts'o'bego ne gar döñhe. Nu'mu ngi pödi di xo nö'ö hinxta pot'i ne di munts'a nö'ö hinxta pits'i,

²⁷ nu'mú, yo'ö hinga kwata ma bojö ha ya jwat-bojö, ne xta pengi nda t'akagi ma bojö ne nö'ö xki döhö.

²⁸ Ne bi 'ñemba nu'u togo mi ñ'owi: Hñömbabihu ar bojö da tsokwabinu, ne umbabihu togo pe'sa 'ret'a.

²⁹ Ngetho nö'ö togo pets'i, ma da t'umbabi da bongwathobi, ha nö'ö tsi tui pets'i, ma da thömbabi xoge.

³⁰ Ne nö'ö ar 'bego hinter 'befi, 'ñethu har 'bexui habu jar ts'oni ne ar nguxt'ats'i.

Ar Hesu ma da hñö'spa majöni ya meximhai

³¹ Nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i di hö n'ar döta nsunda, ne di ñ'owi yá enxe, da hñuxa há r thuxandö da hñö'spa majöni ya meximhai.

³² Ma da mhunts'a gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da hwahna n'a ngu n'a, njangu n'ar ma'yo 'weka ya deti ne ya t'öxi.

³³ Ne ma da 'ba'ma hár ñ'ei ya tsi deti, ne hár ngöhö ya t'öxi.

³⁴ Nu'mú nunar Ndö ma da ñemba nu'u 'ba hár ñ'ei: Ba ehü nu'ahü xi jöp'ahü ma Dada, kuthü hár ts'ut'wi Jö xi thok'ahü nú'mü hinte mi 'buhmö ar ximhai.

³⁵ Ngetho nú'mü ndi tunthu, ga 'raju te da tsi. Nú'mü ndi tuthe, ga 'raju ar dehe, ne nú'mü ndi ne ar 'ñu, ga 'raju habu da oxi.

³⁶ Nú'mü himi otho te nga he, ga hetkagihü. Nú'mü ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ga e ga k'öskagihü.

³⁷ Nu'mú nu'u bi 'yot'a xiñho da ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe ngi tunthu, ne da 'ra'ahe te ngi tsi. Wa ham'u da hant'ahe ngi tuthe, ne da 'ra'ahe ar dehe.

³⁸ Ham'u da hant'ahe ngi ne ar 'ñu, ne da 'ra'ahe habu ngi oxi. Wa ham'u da hant'ahe mi otho te ngi hye, ne da het'ahe.

³⁹ Ham'u da hant'ahe ngi hñeni, wa ngi o ar fadi, ne ma da k'ös'ahe.

⁴⁰ Nu'mú ar Ndö da dödi ne da ñenö: Xa majöni di xi'ahü, nu'mü ga 'yothwu n'a nu'u ma tsi ku, mödi hingi döta hár nthandi ya jö'i, pöhu go ga 'yotkagihü.

⁴¹ M'efa ar Ndö da ñemba nu'u 'ba hár ngöhö: 'Wehü di möhu nu'ahü xi zu'ahü ár kwe Jö. Di ma ba ñhohü har tsibi hiñham'u da hwet'i, xi t'ekwabi ar ts'ondöhi ne yá enxë teni.

⁴² Ngetho ndi tunthu, ne hinga 'rajuts'u te nga tsi. Ndi tuthe, ne hinga 'rajuts'u ar dehe.

⁴³ Ndi ne ar 'ñu, hinga 'raju ar seki habu nga oxi. Mi otho te nga he, ne hinga hyetkagihu. Ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ne hinga ma ga k'öskagihu.

⁴⁴ Nu'mú ya ts'ojö'i ma da dödi ne da 'ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe ngi tunthu, ngi tuthe, ngi ne ar 'ñu, hinte ngi pe'sa te ngi hye, ngi hñeni wa ngi o har fadi, ne hinda fax'ahe.

⁴⁵ Nu'mú ar Ndö da dötswabi ne da 'ñenö: Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi faxu n'a numa tsi ku hingi döta hár nthandi ya jö'i, pöhu go gekagi togo hinxka faxu.

⁴⁶ Nu'mú nu'u di ma habu ma da hñönga ar mfei hiñham'u da göts'i. Ha nu'u xi 'yot'a xiñho, ma da yut'a mhets'i habu hiñham'u da göxa yá te.

26

*Ya ndöxodyo mi nkohi hanja nda gu ar Hesu
(Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2; Jn. 11:45-53)*

¹ Nu mi wa ar Hesu bi mönga gatho nuya mhöyu, bi 'ñemba yá maxte n'ehe:

² —Ngu gi pöhu, honse yopa 'bedi da dat'a ar dango mbaxjwa. Nuya pa'u ma da nda Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da ts'uta har pont'i, ne da tho.

³ Nö'ö ar pa'ö bi mönga njap'u ar Hesu, nuya ndömöjö, ya böt'ofö ne ya dönziandö bi mhunts'a gatho hár thi ár ngu ar Kaifas nö'ö mar döngamöjö.

⁴ Mi hoñ'u hanja nda gu ar Hesu ñ'öntho, ne nda hyo.

⁵ Honse mi eñ'u:

—Hinda tsa ga juhu nuya pa ndango, ngetho da mbo yá kwe ya jö'i.

*Ar Hesu bi nhö'spa n'ar hogañuni núnu Betania
(Mr. 14:3-9; Jn. 12:1-8)*

⁶ Nú'mu mi 'bu ar Hesu har hnini Betania, hár ngu ar Simu togo xki hye ar hñeni tsit'ando'yo,

⁷ n'a mba ep'u n'ar 'behñö mi hö n'ar xito do, mi po n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi xispa hár ñö ar Hesu nú'mu mi hu har mexa.

⁸ Nu mi hyanda njap'u yá maxte, xa bi mbo yá kwe, ne mi eñ'u:

—Yo'ö xi t'emp'utho nunar hogañuninu.

⁹ Xi 'bahmö ne xi t'unga nzeye ar bojö xi themba ya hyoya.

¹⁰ Ar Hesu bi 'yo nö'ö mi möñ'u, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi theñhu nunar 'behñönu. Nzatho nö'ö xi 'yot'e.

¹¹ Yo gi hyoju nö'ö xi goxkagi. Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi 'buhwihu, ha nuga hinge hyaxtho ma gi hyandgagihu.

¹² Nö'ö ar hogañuni xi goxkagi, ngu n'ar ñhoki di to'ma ma nt'agi.

¹³ Xa majöni di xi'ahu, habu gatho ma da nhonga nunar hoga mhö xoge hár nxidi ar ximhai, ne da mhönga nö'ö xi 'yotnu ngu n'ar feni.

*Ar Huda bi mö nda da ar Hesu
(Mr. 14:10-11; Lk. 22:3-6)*

¹⁴ Nep'u n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte már thuhu ar Huda, bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi:

—Hangu gi 'raju nu'mu ga dat'ahu ha ri 'yehu ar Hesu.

Ne bi gohwi n'ar nkohi, ha nuya ndömöjö bi umba n'atema'ret'a ya t'axbojö.

16 Nor pa'ö ar Huda bi ndüi mi hongá hanja nda za nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u.

Ar tsi Hmu bi zogi nda ts'inpa ár t'oxi

(Mr. 14:12-25; Lk. 22:7-23; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

17 Nö'ö ar pa bi ndü ar dango ts'i ya thuhme hingi jots'i, yá maxte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Habü gi ne ga othe ar t'oximbaxjwa.

18 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Di möhu har hnini, ne xipabihu n'ar ñ'ohö 'buhnu: Ba penkagihe ar Utate ga xi'ahe njawa: Xi dat'a ar pa xi hñuska Jö, ne di ne ga tsi'be ar t'oximbaxjwa ma maxte ha ri ngu.

19 Ne nuyá maxte bi 'yot'a ngu xki 'bepabi, bi ma ba hoka ar t'oximbaxjwa.

20 Nu mi nxui ar Hesu bi hñu har mexa, ne nu'u 'ret'amayoho yá maxte bi hñuhwi.

21 Nú'mu mi ñuni bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, n'a nu'u gi huhuwa ma da dagagi.

22 Nuyá maxte xa bi du yá müi, ne n'a ngu n'a mi ambabi:

—Ma tsi Hmu'i, ha go geke.

23 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo n'adar mohi di ñum'e, go ma da dagagi.

24 Majöni, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i 'ba ar 'ñu da t'ot'wa gatho nö'ö mönga hár T'ofö Jö, ha hwëkate nö'ö togo ma da da. Xiñhohmö hinxi zokwa har ximhai.

25 Nu'mú ar Huda nö'ö togo ma nda da, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, ha go geke.

Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Go xka mönse go ge'e.

²⁶ Nú'mu mi nt'ox'u, ar Hesu bi gu ar thuhme, bi 'yapa Jö nda jöpi. Bi heke, bi hembabi yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Tsihu, gehnu ma ndo'yo.

²⁷ Nep'u bi guxa ar t'eni mi po ar t'afi'obxi, bi umba njamödi Jö, ne bi thokwa yá maxte, bi 'ñembabi'u:

—Tsihu gi gathohu.

²⁸ Gehnu ma ji da nhö'mi, ne da go ar 'ra'yo nkohi. Njap'u da njut'wa yá ts'oki nzeze ya jö'i.

²⁹ Nupya di xi'ahu, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga to'mi ga tsiwihu ma'ra'yo hár ts'ut'wi ma Dada.

Ar Hesu bi mö nda konga ar Pedro

(Mr. 14:26-31; Lk. 22:31-34; Jn. 13:36-38)

³⁰ Nu mi wa'u bi ntu n'ar jöhñö, bi ma'u har t'oho Njömöni.

³¹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nunar nxuinu gatho ma gi hyegasegihu, ngetho xi t'ot'a har T'ofö: Ma ga ho ar ma'yo, ne nuyá deti ma da mfont'a gatho.

³² Ha nú'mu xka pengi ga nte man'agi, ma ga 'bet'o gar nthehunu Ngalilea.

³³ Nu'mu ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Mödi gatho nu'u ma'ra da hyek'a'i, nuga hinga ma ga hek'a'i.

³⁴ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar nxuinu hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi.

³⁵ Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Mödi ga tuga n'ehe, hinga koñ'a'i.
Ne gatho nu ma'ra yá maxte bi mönga njap'u n'ehe.

*Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani
(Mr. 14:32-42; Lk. 22:39-46)*

³⁶ Ar Hesu bi zongwi yá maxte habu mar thuhu Getsemani, ne bi 'ñembabi'u:

—Hñuhüwa. Nuga ma ga ma n'a tsi tui injanu, ma ga apa Jö ma Dada.

³⁷ Ne bi zixa ar Pedro ne nu'u yoho yá t'u ar Sebedeo, bi ma tsi yap'u, ne ar Hesu bi müdi xa bi du ár müinu.

³⁸ Ne bi 'ñemba nu'u hñu yá maxte:

—'Butho ga tu ar dumui. Kohüwa, mahyegi ga afu Jö.

³⁹ Ne ar Hesu bi tho tsi tui ár yap'u. Bi zohnu yá maxte, bi ndandihmö, bi me ár hmi har hai, bi 'yapa Jö ár Dada ne bi 'ñembabi:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö, da thota nunar t'eni xi 'ñep'u ne hinda zükagi. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

⁴⁰ M'efa bi mengi ma ba k'ö'sa nu'u hñu yá maxte, ne bi dini mi ö'u, jange bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha himi tsa ngi tsethu ngi faxju nga afu Jö n'a tsi xenimpa.

⁴¹ Zot'a ri dahü ne 'yafu Jö gi tsethu ya ts'othogi xi 'ñep'u. Xa majöni di xi'ahu, nuna ri hñöhu 'bui da tseti, honse ri ndo'yohu k'at'a ár ts'edi.

⁴² Ar Hesu bi menga man'agi habu mi apa Jö, ne bi 'ñenga man'agi njawa:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö da thota nuya thogi ne hinda zükagi, honse 'yot'a ngu gi nege.

43 Ba pengi bi k'önga yá máxte habu xki zogi, ne bi dini mi öhö man'agi. Himi tsá nda zot'a yá dá, ngetho xa mi kö ar t'öhö.

44 Nu'mú ar Hesu bi zop'u man'agi, ne bi ma ba apa Jö ár Dada. Get'u ya mhö xki mönga m'et'o bi mengi bi xipabi.

45 Ba penga habu xki zo nu'u hñu yá máxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Nupya hö, te ri t'öhöhu ne tsayahu xiñho. Xi dat'a ar pa xi thu'spabi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki.

46 Nanju möhö, ba ehnu nö'ö togo ma da dagagi.

Ar Hesu bi nju

(Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53; Jn. 18:2-11)

47 Himi jwadi nda mönga njap'u ar Hesu, mi zo ar Huda, n'a nu'u 'ret'amayoho yá máxte, mi ñ'owi nzeye ya jö'i mi hö ya ndojwai ne ya za. Nuya jö'i xki mehna ya ndömöjö ne ya dönziandö.

48 Ar Huda togo mi dá ar Hesu, xki nkohwi'u ne xki 'ñembabi:

—Nö'ö gi hyanthu ga tsu'spa ár hmi, gehnu dama gi juhu.

49 Nu'mú ar Huda dama ba tsu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Xá ar tsi te, Utate.

Ne dama bi zuts'i.

50 Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembi:

—Xi'ge, te xka 'ñeke ño.

Ha nuya jö'i bi wat'i bi gu ar Hesu.

51 Ngu mi nju ar Hesu, n'a nu'u mi ñ'owi'ö, bi k'os'a ar ndojwai, ne bi dakwa ár gu n'ár 'bego ar döngamöjö.

52 Nu'mú ar Hesu bi ñemba nö'ö mi hö ar ndojwai:

—Kwata ri jwai, ngetho gatho nu'u togo ju ar jwai ñhote, ma da nju ar jwai da tho'ö n'ehe.

53 Ha hinxka pöthu da tsä ga apa ma Dada da menka n'a mut'i ya enxe, ne nö'ö da 'yot'e.

54 Nu'mu ga jap'u, hanja da tho ngu mönga har T'ofö 'mu.

55 Nu'mú ar Hesu bi ñemba ya jö'i:

—Hage dar bë xka ehü gi mikagihu, gi höhu ya jwai ne ya za. Hyax'mu ndi 'buhnu har dönganijö ndi ut'ahu, ne hinte ga jaju.

56 Gathoyu xi thogi, ne nda njap'u ngu xki mönga ya m'ehni jö har T'ofö.

Nu'mú gatho ya maxte bi zohnu bi mfont'i bi ma'u.

Ar Hesu bi m'a'ma hár mhunts'andö ya xodyo

(Mr. 14:53-65; Lk. 22:54-55, 63-71; Jn. 18:12-14, 19-24)

57 Nu'u togo xki gu ar Hesu, bi zixa habu mi 'bu ar döngamöjö már thuhu Kaifas. Ka xki mhushnu n'ehe ya böt'ofö ne ya dönziandö.

58 Ha nu ar Pedro mi 'befatho tsi yap'u mi tenga ar Hesu. Mi zonga hár thi ár ngu ar döngamöjö, ka bi hñuhwinu ya ndogu, mi ne nda hyandi tema nda thogi.

59 Nuya ndömöjö, ya dönziandö ne gatho ár mhunts'andö ya xodyo, mi hongä ya nhemhñö te nda hyoxa ar Hesu, ne njap'u nda tsä nda tho.

60 Ne hinte bi za te bi thimbabi, mödi nze ye ya jö'i mi juspa ya nhemhñö. Ha m'efa bi zohnu yoho ya nemhñö jö'i,

61 ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu bi 'ñenö: Da tsá ga yot'wa ár nijö Jö, ne ár hñupa da tsá ga pengi ga juxa man'agi.

62 Nu'mú ar döngamöjö bi m'ai ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hage hinte gi thödi. Te di bonga nuya thox'a'i.

63 Nunar Hesu hinte bi dödi. Nu'mú ar döngamöjö bi 'ñembabi:

—Hár thuhu Jö nö'ö te, xikagihe, hage go ge'e ar Kristo ár T'u Jö.

64 Nu'mú ar Hesu bi döti ne bi 'ñenö:

—Hö, njap'u ngu xka mö. Ne di xi'ahu, nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da hñu hár ñ'ei Jö togo jár ts'edi. M'efa ma gi hyanthu da e ha ya gui.

65 Nu'mú ar döngamöjö bi xika yá he, ngetho mi beni ar Hesu xki ñömañ'ubi Jö, ne bi 'ñenö:

—Xi zanga Jö. Te ga jafu man'a te da hyots'e, go xka 'yosehu tema xi mö.

66 Te gi möñhu.

Ha nu ma'ra bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu di 'ñepi da tho.

67 Nu'mú 'ra'u bi zospa ár hmi ne mi fei, ne ma'ra mi umba ya mpetgu.

68 Ne mi embabi:

—Gi enö gar Kristo, xije 'mu togo bi mep'a'i.

Ar Pedro bi kongá ar Hesu

(Mr. 14:66-72; Lk. 22:55-62; Jn. 18:15-18, 25-27)

69 Ar Pedro mi huhnu har thi, n'a mba ep'utho n'ar nxutsi mi m'ego. Bi ma ba tsudi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge n'e, ngi ñ'owi ar Hesu ar me Ngalilea.

70 Nu ar Pedro bi nkoni ha yá nthandi gatho ya jö'i ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka te gi mönge.

⁷¹ Nep'u bi ma'ö har goxthi. Ne man'ar nxutsi mi m'ego n'ehe bi hyandi, ne bi 'ñemba nuya jö'i mi 'buhnu:

—Nunar ñ'ohonu mi ñ'owi ar Hesu me Nasare n'ehe.

⁷² Ar Pedro bi mengi bi nkoni, bi 'ñet'a Jö made ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka nor ñ'oho'ö.

⁷³ Hingar ya'ö bi wat'a nuya jö'i mi 'buhnu, ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Xa majöni ngi ñ'owi n'ehe, ngetho nhekitho hanja gi ñö.

⁷⁴ Nu'mú ar Pedro bi ntsate, ne bi 'ñet'a Jö made bi 'ñenö:

—Hindi pödi tema ñ'oho gi noñhu.

Ne bi ma 'mu ar boxi.

⁷⁵ Nu'mú ar Pedro bi zo ár mfeni nö'ö xki xipa ar Hesu nú'mu xki 'ñembabi: Hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi. Ne bi bonga nthi, xa bi hyu ár ñö bi nzoni.

27

*Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato
(Mr. 15:1; Lk. 23:1-2; Jn. 18:28-32)*

¹ Nu ár hyax'ö ja mi hats'i, gatho ya ndömöjö ne ya dönziandö bi nko'u nda hyo ar Hesu.

² Ne bi zix'u xki nsot'e, ma ba datwa ha yá 'ye ar Ponsio Pilato togo mar ndö Nhudea.

Hanja bi du ar Huda

³ Ar Huda togo xki da ar Hesu, mi hyandi xki t'ent'i nda tho, xa bi du ár müi nö'ö xki 'yot'e. Ne

bi ntso'mi, bi ma ba ko'sa nu'u n'atema'ret'a ya t'axbojō xki umba ya ndömōjō ne ya dōnziandō.

⁴ Ne bi 'ñenō:

—Nuga xta ot'a n'a ra dōta ts'oki, ngetho xta da da tho n'ar ñ'ohō hinte tu.

Ha nu'u bi 'ñeñ'u:

—Hindi pōje. Hyandge te gi pefi.

⁵ Nu'mu ar Huda bi gu bi fōta ya bojō mbo har nijō, ne bi boni bi gōt'a ar xōgu ar 'yuga, ne bi ñhose.

⁶ Nuya ndömōjō bi go ya bojō, ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar bojōnu hinda tsā ga uthu hār m'esbojō ar nijō, ngetho ar njut'i ar ji n'ar jō'i.

⁷ Nep'u bi nko'u nunar bojō'ō, ma nda danga nunar hai ar thuhu ar Hai ar Gö, ne nda nt'ahnū ya nzohō jō'i.

⁸ Jange gehnu ar thuhu pe'sa nuya payu, ar thuhu ar Haiji.

⁹ Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Jō ar thuhu Heremia nú'mu bi 'ñenō: Bi nju nō'ō n'atema'ret'a ya t'axbojō, gehnu ar nzeye ar bojō xki thu'spa togo bi 'ba, ngu xki hñu'spa ya me Israel.

¹⁰ Ne bi t'uni bi thamba ar hai ar gö, ngu xki 'bepkagi ar tsi Hmu.

*Ar Pilato bi hñō'spa majōni ar Hesu
(Mr. 15:2-5; Lk. 23:3-5; Jn 18:33-38)*

¹¹ Ar Hesu mi 'bahnu hār nthandi ar Pilato, togo mar ndō Nhudea, ne nunar ndōnu bi 'yamba n'ar nt'ani:

—Ha go ge'e ar Ndō ya xodyo.

Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñenō:

—Hō, ngu xka mönse.

12 Nep'u ya ndömöjō ne ya dōnziandō xa te gatho mi hots'e, ha nö'ō hinte bi dōdi.

13 Nu'mú ar Pilato bi 'ñemba ar Hesu:

—Ha hingi ode gatho nö'ō thox'a'i.

14 Nunar Hesu hinte bi dōtwabi, jange ar ndō xa mi 'yotho.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mr. 15:6-20; Lk. 23:13-25; Jn. 18:38-19:16)

15 Xki nzōnga ar ndō tat'a jeyē har dango mbaxjwa nda hye n'ar 'yofadi, nö'ō nda 'ya ya jō'i.

16 Nuya pa'u mi o ar fadi n'ar ñ'ohō már thuhu Baraba. Gatho mi pōdi tema jō'i'ö.

17 Ne nú'mu mi mhunts'a nzeje ya jō'i, ar Pilato bi 'yambabi ne bi 'ñenö:

—Togo gi ne ga hek'ahu, ar Baraba wa ar Hesu t'embabi ar Kristo.

18 Ar Pilato mi pōdi xki zi'spabi ar Hesu nuya ndöxodyo, ngetho xki zot'a yá müi mi 'betwa yá tsa.

19 Nú'mu mi huxa ar Pilato har thuxandō, ár 'behñö ba pempa n'ar mhö, ne bi 'ñembabi: Yo te gi ñ'ent'i gi japa nunar hogajö'inu, ngetho xa xi pikagi n'ar t'i ar pania.

20 Ha nuya ndömöjō ne ya dōnziandō bi ut'a ya jō'i nda 'yadi nda the ar Baraba, ne nda tho ar Hesu.

21 Nu'mú ar Pilato bi 'yamba ya jō'i man'agi ne bi 'ñembabi:

—Nuya yohoyu, ndana gi nehu ga hek'ahu.

Nuya jō'i bi dōdi ne bi 'ñenö:

—Ar Baraba.

22 Jange ar Pilato bi mengi bi ñ'ani ne bi 'ñenö:

—Xi'mu, teme ga japa nunar Hesu t'embabi ar Kristo.

Gatho bi dö'u bi 'ñenö:

—Tsuta har pont'i.

²³ Nu'mú ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Tema ts'oki xi 'yotnu.

Ha nu'u xa bi gahni bi mafi mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

²⁴ Nu mi hyanda ar Pilato hinte mi tsa te nda mefi, honse mi fudi nda muxma ya jö'i, bi 'yadi nda thömpa n'a tui ar dehe, ne bi nxu'ye ha yá nthandi ya jö'i, bi 'ñenö:

—Hingo ma ga tu'spa ár ji ma da nhö'mba nunar ñ'ohonu. Hyanthu te gi pehu.

²⁵ Gatho ya jö'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nuje ne ma bötsihe go ma ga tusfe ár ji ma da nxani.

²⁶ Nu'mú ar Pilato bi hye ar Baraba. Ha nunar Hesu bi japi nda n'wext'i, ne bi 'yent'wa ha yá 'ye ya ndogu nda tsuta har pont'i.

²⁷ Nu'mú ya ndogu bi zixa ar Hesu habu mi 'bu ar döta ts'ut'wi, ne nunu xa ba kot'atho n'a mut'i ya ndogu.

²⁸ Ne nu'u bi mokwa yá he, ne bi gö'spa n'ar thenga dutu.

²⁹ Bi hñu'spabi hár ñö n'a ntsant'i ya 'mini xki m'e, ne bi t'ent'wa hár ñ'ei n'ar ts'ut'o. Bi ndandihmö hár nthandi'ö, ne mi ot'wa ar thede mi embabi'u:

—Xar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

³⁰ Mi tsox'u, ne mi homba ar t'o mi femba ár ñö.

³¹ Nu mi wadi bi 'yot'wa ar thede, bi thökwa ar dutu, ne bi mengi bi thetwa ár he, ne bi ts'ixa habu ma nda ts'uta har pont'i, ka nda dunu.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i
(Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43; Jn. 19:17-27)

³² Nu mi boñ'u bi nthewinu n'ar ñ'ohō mār thuhu ar Simu, mar me Sirene. Nunar ñ'ohōnu bi njapi bi duxa ar pont'i habu ma nda ts'uta ar Hesu.

³³ Ne mi zonga habu mār thuhu Golgota, di boni da 'ñenö, Nñöxhmundo'yo.

³⁴ Ka ba t'umbabinu ar ixkat'afi mi nthöskwi n'ar bopo xi nju, ne nu mi za, himbi ne bi zi.

³⁵ Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu har pont'i, bi ñhe'u yá dutu bi 'yents'a ar nthöhö. Ne bi thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Bi hega ma dutu, ne bi 'yents'a ar nthöhö, ne njap'u nda bö'u togo nda hñöska ma he.

³⁶ Ne ka bi hñuhnu'u bi su ar Hesu.

³⁷ Ne bi thuta n'ar xithe har pont'i mañö ár ñö, mi mö yo'ö xki ts'uti, mi enö njawa: Gehnu ar Hesu, ár Ndö ya xodyo.

³⁸ Bi ts'uta yoho ya bë habu bi ts'uta ar Hesu n'ehe, n'a mi zu hár ñ'ei, ha nö'ö man'a hár ngöhö.

³⁹ Ne nu'u mi thohnu xa mi theni ne mi hwötyá ñö.

⁴⁰ Mi embabi'u:

—Nu'ge xka mö gi yot'a ar dönganijö, ne ár hñupa gi pengi gi juts'i, mpose xö, kö har pont'i nu'mu xa majöni ár T'u'i Jö.

⁴¹ Nuya ndömöjö, ya böt'ofö, ya denga'bepate ne ya dönziandö mi ñömañ'ubi ar Hesu n'ehe, mi eñ'u:

⁴² —Bi po ma'ra, ha hingi tsä da mpose. Nu'mu go gehnu ár Ndö ya me Israel, dá göpya har pont'i ne ga ñ'emuihu.

⁴³ Jamfi Jönu 'nö. Dá max'ö 'mu, nu'mu xa majöni mödi. Ha hinxi mönse gehnu ár T'u Jö.

44 Nuya bë xki ts'uta mahyegi, mi njap'u mi ot'wa ar thede n'ehe.

Ar Hesu bi du

(Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49; Jn. 19:28-30)

45 Ngu made mpa bi ndui bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi göxa ngu ar hñu nde.

46 Nú'mu ma nda zu ar hñu nde, ar Hesu bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Eli, Eli, lama sabaktani. Di boñi da 'ñenö: Ma tsi Dada, ma tsi Dada'i, yo'ö xka hyegase.

47 'Ra nu'u mi 'buhnu bi 'yode ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu mat'a ar m'ehni Elia.

48 N'a'u dama bi nixt'i ba hö n'ar xi'yo ne bi pobo har ixkat'afi, bi tuta ha n'ar xithi, ne bi kwatwa hár ne.

49 Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hyehup'u, ma ga nuhu ha da 'ñep'u ar Elia da mats'i da k'ont'i.

50 Ar Hesu bi mengi bi ñö nts'edi man'agi, bi da ár hñö ne bi du.

51 Ge'mu bi xi ar dutu mi naxa mbo ar dönganijö, bi ndu mañö di göxa hai ár nsegi. Ne bi nja n'a ra döta nhwöni, ne ya ndodo bi hege.

52 Bi xo ya t'agi, ne nzeye ya hogajö'i xki du m'et'o bi mengi bi nte man'agi.

53 Bi boñ'u ha yá t'agi, ne mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, bi yut'u har hnini Herusalen, ne bi hyanda nzeye ya jö'i.

54 Nö'ö ar döndogu ne yá mindoguwu mi su ar Hesu, mi hyant'u bi nhwönga ar hai ne gatho nuya xki thogi, xa bi zu'u ne bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni nunar ñ'ohonu már T'u Jö.

55 Yap'utho mi 'bahnu nzēye ya 'behño, mi handa gatho nö'ö mi thogì, gehyü nu'u ba tēnga ar Hesu har hai Ngalilea mi fats'i.

56 'Ra'u mar Maria me Magdala, ar Maria ár nönö ar Hakobo ne ar Huse, ne ár nönö nu'u yoho yá t'u ar Sebedeo.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56; Jn. 19:38-42)

57 Nú'mu 'butho nda yu ar hyadi, ba ehnu n'ar ñ'ohö mi tēnga ar Hesu, már thuhu ar Huse me Arimatea, mi the ya ñho.

58 Bi ma ba apa ar Pilato nda umba ár ndo'yo ar Hesu. Nu'mú ar Pilato bi mö nda t'umbabi.

59 Ar Huse bi ma ba hōmpa ár ndo'yo ar Hesu, ne bi maxa ha n'ar t'axdutu.

60 Ne bi ma ba a ha n'ar 'ra'yo t'agi, habu ma nda t'ase'ö, xki nsá'ma ha n'ar ndodo. Nep'u bi tōnga n'a ra döta do, bi gota ar t'agi, ne bi ma.

61 Getnu, mi huhnü mi ñhandwi ar t'agi ar Maria me Magdala ne nö'ö man'ar Maria.

Ya ndogu mi su ar t'agi

62 Ár hyax'ö, nu xki tho ár pa ñhoki, bi ma ya ndömöjö ne ya dēnga'bēpate, ma ba k'ö'sa ar Pilato,

63 ne bi 'ñembabi:

—Ma ndö'ahe, da beñhe nunar hyate ñ'ohö nú'mu mi tetho, bi 'ñenö ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

64 Jange di nehe gi pehna togo ma da su ar t'agi hñupa, yo ma da e yá maxte da bë, ne da 'ñeñ'u xi mengi xi nte. Ne nunar nhemhñö'ö da döta nö'ö xi mhōnga m'et'o.

⁶⁵ Bi dö ar Pilato ne bi 'ñenö:

—Xi 'buhnu 'ra ya ndogu, tsixu ne suhu xiñho ngu gi möñhu.

⁶⁶ Nu'mú nuya ndömöjō ne ya denga'bepate bi ma'u ma ba thöt'a ar do mi kot'a ar t'agi, ne bi zohnu ya ndogu nda su.

28

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12; Jn. 20:1-10)

¹ Nu mi tho ar pa ntsaya, ja mi fudi nda hats'i ár 'bet'o mpa man'a hñoto, ar Maria me Magdala ne man'a ar Maria ba e bi k'onga ar t'agi.

² Nu'mú, bi nja n'a ra döta nhwōni, ngetho ba kö n'ar enxe mhets'i. Ne mi zohnu habu mi t'a ar Hesu, bi hñōka nunar do mi kot'a ar t'agi, ne ka bi hñuxhnu.

³ Nunár 'bai ar enxe xa mi yot'a ngu n'ar hwej, ne nuyá he mar nt'axi ngu n'ar t'axtse.

⁴ Nu mi hyanda ya ndogu xa bi zu'u, ne bi gohnu to da 'ñenö xki du.

⁵ Ha nunar enxe bi zo nuya 'behñö, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ntsuhu. Di pōdi gi hoñhu ar Hesu togo bi du har pont'i.

⁶ Hinjo'owa, bi mengi bi nte ngu bi möñ'ö. Ba e gi hyanthu habu bi 'be ar tsi Hmu.

⁷ Ngut'a di möhu, ba xifu yá maxte xi mengi xi nte. Ne nupya xi m'et'o di ma Ngalilea, ka ma gi hyanthunu man'agi. Gehnu xta e ga xi'ahu.

⁸ Nu'mú nu'u yoho ya Maria, xa mi johya ne mi ntsu, bi nixt'i ma ba xipa nunar mhōnu yá maxte ar Hesu.

⁹ Ne nu mi pa'u har 'ñu, n'a mbi dañ'u ar Hesu bi boni bi nthewi, ne bi zengwa bi 'ñembabi:

—Xa ar tsi te.

Nu'mú nuya 'behñö bi wat'i bi hyupa yá wa, ne bi nsundabi.

¹⁰ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu. Di möhu ba xifu ma ku da ma'u Ngalilea, ka ga nthē'benū man'agi.

Ya ndogu bi njapi nda go'ma nö'ö xki thogi

¹¹ Nu mi 'yo ar 'ñu ya 'behñö, bi ma 'ra ya ndogu mi su ar t'agi har hnini, ma ba xipa ya ndömöjö gatho nö'ö xki thogi.

¹² Nuya ndömöjö bi ñöwi ya dönziandö, ne bi nko'u nda umba nzeŷe ya bojö ya ndogu nda go'mnda nö'ö xki thogi.

¹³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ma gi möñhu, mi nxui bi zu'ahu ar t'öhö, ne ge'mu bi zo yá maxte, bi bëpa ár ndo'yo.

¹⁴ Ne nu'mu ar ndö da bödi teme bi thogi, yo gi tu ri muihu, ngetho nuje ga ñöhe hinte da nja'ahu.

¹⁵ Ne nuya ndogu bi hñonga ar bojö, ne bi ma'u bi 'yot'a ngu xki nsipabi. Jange gehnu ar mfeni nonga ya xodyo nuya payu n'ehe.

Ar döta 'bepate

(Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49; Jn. 20:19-23)

¹⁶ Nuya 'ret'aman'a yá maxte bi ma Ngalilea har t'ohö habu xki xipabi ar Hesu nda nthewi.

¹⁷ Nu mi hyant'u, bi nsundabi, mödi 'ra himi ñ'emui.

¹⁸ Ar Hesu bi wat'i ne bi 'ñembabi'u:

—Gatho ar ts'ut'wi xi t'entka ha ma 'yē núnu mhets'i ne nuwa har ximhai.

¹⁹ Jange di möh_u ba zoh_u ya jö'i xoge ár nxidi ar ximh_{ai}. Uth_u da dengagi'u n'ehe, ne xixtheh_u hár thuhu ar Dada, ar T'u ne ár Hñö Jö.

²⁰ Ne utwabih_u da 'yot'a gatho ngu nö'ö xta 'bep'ah_u. Ne nuga hyax'mu ga 'buhwih_u gatho ya pa di 'buta ar ximh_{ai}. Dá njap'u.

**Àr 'ra'yo nkohi Jö har ñhöñhö maxei ntongwi
ár mahwifí har hai m'onda ne har ñhömfó
New Testament in Otomi, Querétaro (MX:otq:Otomi,
Querétaro)**

copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Otomi, Querétaro

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Otomi, Querétaro

otq

Mexico

Copyright Information

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Otomi, Querétaro

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are
licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,
please contact the respective copyright owners.

2014-04-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files
dated 29 Jan 2022

a3e32dbb-4826-53d8-92fc-afaa86ffff04